

Bakea eta gerra. Etikaren eta teknikaren artean

Paulo Agirrebaltzategi

Los romanos decían desde muy antiguo: «Si quieres la paz, prepara la guerra». Es un principio muy latino y que tiene su parte de verdad. Los estados poderosos vienen aplicándolo desde hace siglos y nunca han cesado de preparar la guerra. Mas no por eso el mundo ha conocido la paz.

Ha llegado la hora de preguntarse si no habría que reemplazar el principio latino por este otro más cristiano y seguramente más razonable: «Si quieres la paz, prepara la paz» (Karlos Santamaria: «Día de la paz», *El Diario Vasco*, 1958-05-18).

Bi esaldi txiki horiexek laburbiltzen dute egokien Karlos Santamariaren pentsaera osoa, bakeari eta gerrari buruzkoa. Horixe azaltzen saiatuko gara, hain zuzen ere hemen. Horretarako, berak idatzitako dokumentuak erabiliko ditugu: artikulua, hitzaldiak, liburua. Gerra eta bakea kontzeptu korrelatiboak dira: antitetikoak... Gerra-bakeak edo bake-gerrak! Horrexegatik doaz, hain zuzen, elkarrekin guztiz lotuta pentsamenduaren historian. Baina badago 'bake armaturik' eta 'gerra hotzik' ere. Horrek esan nahi du, kontzeptu-mailan antitetikoak izan arren, errealitatean gerraren eta bakearen arteko bereizkuntza ez dela gehienetan garbia; gerraren eta bakearen kontzeptu juridikoak aparte, etengabe ezagutzen ditugu gerra-egoerak gerra-deklaraziorik gabe ere; armamentu-lehian eta disuasio-estrategian oinarrituriko «bakea» gerra-etena baino gehiago gerrarako bidea da; bada mila bake bake-izenik merezi ez duena...

Luzea da gerra-bakeei buruzko pentsamenduaren historia, luzea baita gerraren historia ere; bakearena bezain luzea seguruenik. Mendebaleko zibilizazioaren hasieran, Homerok bere *Iliada*-n behin eta berriro errepikatzen du «gerra negargarria» zelako hura. Gerora, historiagileek, filosofoek, teologoek, poetek eta bestelako idazleek kontatu (kantatu ala deitoratu) dute gerra, eta bakea aldarrikatu. Bakoitzak bizi izan du gerra handiren bat, «inoiz aurretik izandako edozein baino ikaragarriagoa eta ankerragoa». Tuzididesentzat Peloponesoko gerraren aurretik «ez zen ezer halako mailakorik gertatu, ez gerratan eta ez bestelako alorretan». Platon, Sokrates, Aristoteles, Virgilio, Marko Aurelio, San Agustin Hiponakoa, San Tomas Akinokoa, Makiavelo, Hobbes, Locke, Kant, Hegel, Tolstoi, Freud: denek jaulki digute beren iritzia gerrari eta bakeari buruz.

Gerra historiatik eta gizartetik baztertu ezinezkotzat jo dutenen ondoan, betiereko bake unibertetsala kantatu edo aldarrikatu dutenak dauzkagu: Virgilioengandik hasi, Danterekin jarraitu, eta Kant eta ondokoenganaino. Gerrak egin, eragin eta irabazi —nahiz galdu— dituzten hainbat jeneral eta politikari sonaturen ondoan, bakea predikatu eta landu duten profetak, intelektualak, santuak... eta gidari politiko eta sozialak ez dira falta izan.

Azken horien ildokotzat jo genezake Karlos Santamaria: pentsalari eta idazle, profeta eta eragile sozial, indarkeriaren eta gerraren salatzaile, eta bakearen defendatzaile eta zabaltzaile. Berak ere biziak zituen gaztetan Espainiako gerra zibila, mundu zabaleko bigarren gerra: aurrekoek bezala, inoiz izandako edozein gerra baino ikaragarriagozat jo zuen berak ere azken hori. Gai honi buruzko bere lehenengo artikulua honelaxe hasi zuen, hain zuzen ere: «Como si fuese poco el haber vivido una larga guerra —'más violenta, más extensa y más cruel que ninguna otra'—...».

Zalantzarik gabe, berak zabaldu du gerra eta bakeari buruzko mendebaldeko pentsamenduaren haria Euskal Herrian, beste inork baino gehiago, gatazka modernoaren bere azterketa zorrotzez, bere jendaurreko gogoeta kritikoz eta bere idazkien pedagogia hurbilekoz.

Gure gizona beti erne agertzen zaigu gorabehera, krisialdi eta gatazka politiko eta militarren, hurbilekoen eta nazioartekoaren aurrean.

Euskal Herriko aspalditiko indarkeria ere ez da tabu izan berarentzat, eta horren analisisa egitean eta bere iritzia ematean ez du atzera egin.

Karlos Santamariaren bakeari eta gerraren inguruko pentsamenduari buruz bestek ere idatzi du lehenago. Hemen Joxe Azurmendik *Jakin* aldizkarian argitaraturiko artikulua aipatuko dugu bereziki¹.

40 urteko ibilaldia bake-lurralderako bidean

Bi gerra handiren —Espainiako gerra zibilaren eta II. Mundu zabaleko Gerraren— esperientzia latzetik aterata, bakearen lurralderako bideari ekin zion kemenez Karlos Santamariak. Beraren idatzien garaiari begiratzen badiogu, 40 urte irauten du ibilaldiak: 1945-1945. Badu, eduki ere, basamortuko Exodoaren antzik Karlos Santamariaren bideak. Ez da bakartiaren bidegintza espirituala izan; hori garrantzizkotzat joz ere, bakerako bide kolektiboa eta soziala egin beharra aldarrikatu du etengabe berak. Gidariaren erantzukizuna hartu izan du gainera: horretara datoz beraren mezu nekaezina eta ekintza, idatzitan, hitzalditan, batzarretan, mugimendu sozialetan. Beraren azken idazkiei begira, esan daiteke 40 urteko ibilaldiaren ondoren, bakearen lurraldea ez dela artean ageri; baina, 1985etik aurrera, bere eginkizuna betetzat eman du nonbait, gidari berriak izango diren uste onez seguruenik.

Hemen, Karlos Santamariaren bakeari eta gerrari buruzko pentsaera aztertu behar dugu, beraren idatzietan eta hitzaldietan oinarriturik. Haren idazletza 1945etik 1985erainokoa izan da, goraxeago adierazi dugunez. 1934-1935 urteetan matematikaz argitaraturiko bi artikulua kenduta, 1945ean ekin zion bere idazletza jarraikiari: urte horretakoa du, hain zuzen, gerra eta bakeari buruzko bere lehen idatzia, Hiroshima-ko bonba lehertu ondoko egunetakoa: «Se está iniciando la fase final de la Historia del mundo? A propósito de la bomba atómica» zuen titulua lehen idazki hark. 1985era arte heldu da beraren luma-lana, hitzezko, ekintzazko eta eraginezkoari lotua. Geroztik, artikuluren bat edo beste baizik ez du argitaratua. Horien artean bat da, hain zuzen, guretzat guztiz adierazgarria, bakeari buruzko beraren 'kanpainaren' eta gogoetaren bidea nolabait burutzen duelako, irakurlea aurrera begira jarritz: «El futuro del pacifismo»².

Karlos Santamaria ez da bakea eta gerraren ideologo hutsa izan: gerraren beltzaile eta bakearen mezulari. Ekintzaile eta eragile sozial izan da urte askotan. *Pax Christi* mugimendu katolikoaren nazioarteko lehen idazkaria izan zen, B. Lalande frantsesarekin batera, eta Parisko Feltin kardinalaren lehendakariartzepean³. 1966an utzi zuen. Mugimendu beraren Espainiako Atala berak eratu zuen, eta bertako lehen idazkaria izan zen, 1960 arte; baina zuzendaritzan jarraitu zuen, Aholku Batzordearen lehendakari eta Atalaren lehendakariorde.

Abuztuko 11ko data darama beraren lehen artikulua, *La Voz de España* egunkarian argitaratua. Bost egun lehenago, Hiroshimako bonba atomikoa lehertua zuten; hiru egun lehenago, Nagasakin zuten beste bat jaurtia. Bi hiri horietako sarraskiaren oroimena ia etengabea izango zen Karlos Santamariaren idatzietan: 1976ko artikulua batean, berriro gogoratzen dizkigu 1945eko abuztuaren 6 hartan izandako 75.000 biktimak.

Berrogei urteko tarte luze horretan, 100 idazlanetik gora argitaratu ditu Karlos Santamariak dagokigun gaiari buruz, gehienak Donostiako *El Diario Vasco*-ko orrietan, eta besteak hainbat egunkari eta aldizkaritan banatuta:

El Diario Vasco	65
Pax Christi	8
Argia	5
La Voz de España	4

Jakin	3
Incunable	2
Documentos	2
Cuadernos Hispanoamericanos	1
Criterio	1
El Ciervo	1
Jaunaren Deia	1
Mission et Charité	1
Punto y Hora de Euskal Herria	1
World Justice	1
Justice dans le monde	1
Besterik	3

Artikulu motz-luze guztien ondoan, bakeari eta gerrari buruz berak idatzitako liburua aipatu behar dugu hemen: *La amenaza de guerra nuclear. Estrategia, política, ética*, Idatz argitaldaria, Donostia, 1985. Donostiako Elizbarrutiko Teologia eta Pastoralgintzako Institutuaren ardurapean emandako ikastaldiaren fruitua da liburu hori. Honako kapitulu hauek ditu: I. Cuarenta años de no-utilización del arma atómica, II. La negociación nuclear, III. El proceso del arma nuclear, IV. La situación actual, V. Pacifismo y razones éticas contra el arma nuclear.

Agian baten batek uste dezake Santamariaren urte luzeko pentsaeraren eta ekintzaldiaren amaian datorren obra hau beraren azterketaren sintesia izan daitekeela. Nolabait hala da, batez ere azken kapitulua bereziki aintzakotzat hartzen baldin badugu. Baina bere osoan ez dut uste benetako sintesizat hartzerik dagoenik. Funtsean monografikoa da liburu, arma nuklearrei buruzkoa; eta V. kapitulua horren eranskintzat har daiteke. Karlos Santamaria urte luzetan jaulkiz joan den gogoeta eta pentsaera askozaz aberatsagoa eta ugariagoa da, liburu horretan bilduta dagoena baino. Hala ere, esan beharra dago, bertan garatzen duela bere gogoeta eta irakatsi handienaren atzean dagoen arazo eta buruhauste nagusia: bonba atomikoarena eta horren ondoriozko gerra nuklearraren arriskuarena.

Karlos Santamariak ez du benetako obra sistematikorik idatzi gerra eta bakeari buruz. Gehienetan munduko eta inguruko gertakari, gorabehera eta gatazka sozial, politiko eta militarrei begira idatzi izan du, horietako bakoitzaren aurrean bere gogoeta eta iritzia ipiniz⁴. Aipaturiko liburu horren azkenean eskaintzen digu, hain zuzen, obran aztertzen diren arazoengatik inguruko kronologia, 1945etik 1985era doana. Beste idazki guztiei begira kronologia hori osotzeak balio berezia izango luke; baina beraren pentsamenduaren azalpena egitean, eta idazki jakinak aipatzean, horiek gertakari historikoen testuinguruan kokatzen saiatuko gara.

Baditu gure autoreak idazki luze batzuk ere, sarritan aurretik hitzalditan emanak, beraren pentsamenduaren puntu nagusiak sakonetik eta aski sistematikoki azaltzen dituztenak. Hemen bereziki aipatu nahi ditugu, titulu eta data eta guzti —orrialdeak DIN-4 neurrikoak dira—:

— El Pacifismo cristiano (1951)	22
— El problema de la intolerancia en el catolicismo español (1953)	2
— Conférence du Congrès Pax-Christi. Paris, 19-20 mars 1955*.....	4
— Responsabilités et limites du Membre de Pax Christi à l'égard de la paix temporelle (1956; idazlan oso dokumentatua, oin-oharrak kenduta gaztelaniaz ere urte berean <i>Criterio</i> aldizkarian argitaratu zuena)	16
— La acción personal del cristiano (<i>Criterio</i> aldizkarian argitaratua, 1956)	12
— In Search of a Concept of Peace (frantsesez ere argitaratua) (1960)	23
— Action pour la Paix et réalisme politique (1962)	3
— Marxistas y cristianos ante la violencia (1968)	15
— La violencia armada en el País Vasco (1980)	7
— Gerra nuklearraren mehatxua eta Europako egoera (1984)	15
— Karlos Santamaria gerraz eta bakezaletasunaz. «Arriskua amerikarren defentsa planean dago» (<i>Argia</i> aldizkariak egindako elkarrizketa, 1985).....	7
— El futuro del pacifismo (1986)	3

* Idazlan hori ez da zuzen-zuzenean gerrari eta bakeari buruzkoa; baina hemen sartzen dugu, arazoari buruzko Santamariaren jarreraren funtsean dagoen pentsaera filosofiko-gizatiarra, beste hainbat artikulutan ere adierazten dena, sistematikoago agertzen delako; hau da, tolerantzia, haren ifrentzua den erlatibismoarekin. Izan ere, Karlos Santamaria bere jarrera guztietan zerbait ez baldin bada, dogmatikoa behintzat ez da.

Dagokigun gai honetan Karlos Santamariaren pentsaerak baditu bere hari nagusia eta bere kapitulu funtsezkoak, ia etengabe agertzen direnak berrogei urtetan zehar. Beraren iritzietan baino gehiago aurki daiteke eboluziorik berak garai bakoitzean darabiltzan kezka handietan; garai bakoitzean beraren idazkietan nagusi diren arazo eta kezken arabera, badirudi sei alditan bana genitzakeela beraren idazkiak:

- 1945-1946: Bonba atomikoaren aurreko garrasia.
- 1949-1951: Bakearen oinarri etikoak eta kristauak.
- 1955-1958: Pax Christi, bakearen aldeko kristau mugimendua.
- 1959-1968: Bakezaletasuna eta bortxa eza.
- 1969-1979: 'Isilaldia' (ez du ia ezer idatzi garai honetan).
- 1980-1985: Indarkeria iraultzailea Euskal Herrian. Desarme nuklearra munduan.

Garai bataren eta bestearen artean halako isiluneak dituela esan daiteke. Sakontzen ari da? Karlos Santamaria ezagututa, baietz esan liteke. Ez da arinki idazten duen gizona. 1955-1968 bitartekoa hamalau urteko produkzio oparo eta etenik gabea da, baina bitan banatu dugu, beraren kezka eta pentsaeraren erdigunea aldatu egiten delako, iruditu zaigunez.

Harrigarria gertatzen da 1969-1979 bitarteko Karlos Santamariaren isilaldia, gure gaiari dagokionez, hamaika urtean ez baitu ia ezer idatzi. Seguruenik beraren biografia orokorrak esplikatuta ahal izango du hori. —Ez gara hemen horretan sartuko.

Aipaturiko oinarrizko artikulak eta bestelako batzuk aparte, unean uneko gertakarien ildotik idatzi du gehienbat, bada, gure autoreak; horietaz baliatu izan da, hain zuzen ere, bere pedagogia errealista egiteko, egunkarietako zutabearen eta aldizkarietako lankidetzen bidez. Idazteko modu horretantxe aurki daiteke artikulak batetik bestera irakurleak noizbehinka topa ditzakeen esaldi itxuraz inkoherente eta kontraesankor batzuen zergatia. Gertakarien arabera pentsamenduaren ikuspegiak eta insistentziak ere aldatu egiten dira. Bere pentsaeraren puntu eta ildo nagusietan, berriz, Karlos Santamaria finkoa eta aski lineala da berrogei urteotan.

Baina gure autoreak ezer nabarmendu badu, gerra-bakeen arazoak gaur duen konplexutasuna izan da, eta horren barruan sarritan iritzi eta jarrera guztiz mugatuak eman beharra eta behin betikoak ezin emana. Horretatik dator, noski, hainbat punturi buruz gauzak zalantzapean eta iritzi zorrotzik gabe uzten dituen inpresioa. Adierazgarria da Che Guevararen heriotzakoan idatzitako artikuluko azken galdera —«Eta moralista ta teologoeri egiten diet galdera: kristauen bidea, nundik?»—, haren bidea kondenatzeaz argitzen ez delako kristauen bakearen eta justiziaren aldeko jokabidea, benetan eraginkorra izango dena, nolakoa izango den.

1986an bukatu zuen guretzat gerra eta bakeari buruzko bere gogoeta eta azterketa jendaurrekoa. Geroztik egoera geopolitikoa oso aldatu da. Hiru aldetatik nabarmenduko nuke bereziki aldaketa hori:

a) Bi bloke ideologiko, politiko eta militarren desagertzea. Horren sinbolo nagusia zen Berlingo harresia bota zuten 1989ko azaroan, eta handik urtebetera Alemaniaren batasuna etorri zen.

b) Armamentu nuklearren murriztapenerako hitzarmena, SESBen eta USAn artekoa. 1983-85 bitartean START izenekoa blokeatuta egon ondoren, berriro hasi eta burutu ahal izan zituzten 1991ko uztailean, Gorbaxov-en eta Bush-en artean, buru nuklear eta bonba atomikoen murriztapen esanguratsua hitzartuz bi aldeetatik. Dena dela, ez USAn aldetik eta ez Errusiaren aldetik ez zioten arma nuklearren biltegiei uko egin. Bestalde, eta Europako eta

bi blokeen arteko distentsioaren ondorioz, Amerikak European zituen tropak erdira ekartzeko erabakia hartua zuen.

c) ONUk azken urteotan izan duen interbentzio-politika: Irak, Sudan, etab. Badirudi, blokeen erortzeak ahalbideratu duela hori ere. Karlos Santamariak sarritan eskatu izan zuen aginte supraestatala gauzatuz interbentzio-eskubidearen egikaritzea ote da? Beraren iritzia jakin beharko litzateke interbentzio militar horiei buruz.

Baina ez dagokigu guri gure autorearen ondoko urteen analisisia egitea, ezta ere Karlos Santamariak orain zer idatziko lukeen asmatzea. Jakingarria litzateke noski berak une honetan nola ikusten dituen gauzak; seguru baduela bere iritzia, azken zortzi urteotako nazioarteko aldaketa politiko eta militar handien haritik landua, beraren ezaugarrietako bat izan baitzen beti munduko egoera politiko, sozial, ekonomiko eta diplomatikoari barrutik begiratzea, eta hori aztertzea, baita bakezaletasunaren formak horren arabera egokitzeko ere.

Baina aspalditxoko urteotan isilik daukagu Karlos Santamaria.

Kontzeptuak, maisuak eta ereduak

Aurrenik, badirudi beharrezkoa dela Karlos Santamariaren pentsaeran etengabe aurkitzen ditugun termino eta kontzeptu ardatzetako batzuk argitzea, horrela gaira ere lehen hurbilketa eginez. Gure autorea bera behin eta berriro saiatu izan da zentzu didaktikoz kontzeptuak zorrozten eta irakurlearentzat argitzen.

Bere pentsaera, ordea, hainbat autore klasiko eta moderno itzaldunekin lotzen du sarritan Karlos Santamariak, aita santuenaz gainera. Bestalde, bere gogoeta kontzeptuala orokorki eta bakezaletasunari buruzkoa bereziki hainbat lekukorengan pertsonalizatzen du, biziagoa izan dadin seguruenik; kontzeptualizazio eta guzti, erreferentzia konkretuak ditu atsegin; pertsonaia horien artean berak eredutzat aurkezten dizkigun bakezaleek dute leku apartekoa noski. Horregatik, kontzeptuenaz gainera, beste bi zati ditu kapitulu honek: «Maisuak» eta «Ereduak».

Kontzeptuak

Hasteko, *bakea* eta *gerra* kontzeptuak ez dira batere unibokoak eta sinpleak, Karlos Santamariak maiz esango digunez. Behin eta berriro salatzen du kontzeptu horien eta inguruko nahasketan, sarritan nahita sortu eta zabaldua, propaganda ideologiko-politikoaren sareetan.

Aipaturiko bere liburuan glosario bat ere eskaintzen du, bertan erabilitako termino eta kontzeptu teknikoak azaltzen dituena. Baina, gainerakoan, haren idazkietan zehar aurkitu behar ditugu han eta hemen ematen dituen definizioak.

Indarkeria

Biolentzia zera da, alegia, gizon bati edo gizarte bati, zuzenbidearen, borondatearen, arrazoiaren, moralaren ta eskubidearen bitartez eskatu beharko litzaiokena, bortxaz, gogorkeriz, bildurraren eta gezurraren bitartez bertatik ateratzea⁵.

Hitzaldi garrantzizko batean aztertu zituen Karlos Santamariak indarkeriari buruzko kontzeptu, jarrera eta teoriak: «Marxistas y cristianos ante la violencia» (1968) zuen gaitzat. Gatazkarekin lotzen zuen berak indarkeria. Indarkeriaren barruan zenbait forma bereizi behar omen dira: indarkeria politikoa, indarkeria iraultzailea... Bestalde, indarkeria berezi beharra

dago, beraren iritziz, *indarra* kontzeptutik: «La fuerza, por sí misma, no es violencia; una fuerza justamente aplicada, no es necesariamente violenta. Cuándo, pues, hay violencia? Cuando se ejerce sobre un hombre o sobre una colectividad para arrancarles aquello que ni la palabra, ni el diálogo, ni la razón, ni el derecho, ni la moral permitirían obtener de ellos».

Gerra (klasikoa)

Indarkeriarik bortitzena, Santamariaren iritziz, gerra da: «...la guerra (es la) manifestación suprema de la violencia armada en la que convergen otras muchas formas de violencia» («La violencia armada en el País Vasco», *Herria-2000-Eliza* 28, 1980-11, 12).

Beste nonbait zehatzago definitzen du gerra: «El fenómeno de la guerra es la violencia entre los Estados o entre las Naciones, y el fenómeno de la rebelión armada es la violencia entre las clases o grupos que dominan una sociedad»⁶.

Gerra klasikoa eta gerra iraultzailea bereizten ditu sarritan Karlos Santamariak. Vietnam-en eta USAren artekoa, adibidez, ez zen benetako gerra, adiera klasikoan behintzat, gerrilla baizik, nahiz eta normalean denok «Vietnamgo gerra» deitu⁷.

Gerra, adiera hertsian, estatuen artekoa da berarentzat, armada formalen artean egiten dena. Horren helburua, berriz, herri batek bere armadaren indarrez bere borondatea ezartzea etsaiari. Clausewitz aipatuz, honela dio mehatxu nuklearrari buruzko bere liburuan: «El objetivo de ésta [gerrarena] seguirá siendo el mismo: imponer la voluntad política de un pueblo sobre la de otro, según la conocida definición de Clausewitz: 'la guerra es un acto de fuerza para imponer nuestra voluntad al adversario'»⁸.

Kontzeptu juridikoa da gaur egun gerra, nazioarteko zuzenbideak ondo zehaztua daukana, indarkeriazko ekintza razionalizatu eta arau batzuen barruan sartu nahian; jazotzen dena, beraren ustez, zera da: gerra asko eta asko ez direla zuzenbide horren arabera, eta nazioarteko zuzenbidearentzat ez direla ez hasi eta ez bukatu halakoak⁹. Hala ere, egin, bai horixe egin direla gerra horiek! Beraz, bereizi beharra legoke gerraren 'erakunde juridikoa' eta gerraren errealitatea. Gerrari estatus juridikoa emanez, badirudi, dio Santamariak, gertakari normalizat hartzen dela, eta nolabait berez munstro irrazionala dena razionalizatu eta eskuperatu nahi dela. Zoritxarrez, estatuak etor daitezke bat, gerra guztiak legez kanpo uzteko ere; ez genuke gerraren kontzeptu juridikorik edukiko orduan, baina berdin jasan beharko genuke gerraren errealitatea, denok gerra deitzen ditugun horiek irauten duten bitartean.

Iraultza

Gorago aipaturiko hitzaldian argitzen du orobat iraultzaren kontzeptua. Honela dio:

La revolución supone un cambio profundo, y decide un cambio profundo, quiere decir un cambio en las estructuras sociales, en la estructuras mismas que relacionan a los hombres en el orden económico, y después también en las superestructuras que son una consecuencia de esas estructuras, pero este cambio sólo es revolucionario cuando se produce de una manera rápida y hasta cierto punto con ruptura y con destrucción de un orden legal existente.

Beraren ustez, iraultza eta indarkeria ez dago derrigorrez lotzerik, indarkeriarik gabeko iraultzarik ere badagoelako. Baina badago gerra iraultzailerik ere: hau da iraultzarako indarkeria erabiltzen duena.

Gerra iraultzailea eta gerrilla

Gerra iraultzaile modernoa marxismoarekin lotzen du Karlos Santamariak. Horren berezko helburua: klase-borroka eta iraultza soziala. «En la hora presente la guerra revolucionaria es un combinado de terrorismo, guerrilla, subversión, marxismo, acción psicológica e insurrección popular, que nada tiene que ver con la idea clásica de la guerra». Eta beste nonbait eransten du: «La idea clave de la guerra revolucionaria es la del pueblo en armas» («La violencia armada en el País Vasco», *Herria-2000-Eliza* 28, 1980-11, 12).

Gerra iraultzailearen eta gerrillaren kontzeptuak oso lotuta doaz, beraren ustez, edo, nahiago baldin bada, gerrilla da gerra iraultzailearen forma. Horrek terrorismoa baldin badarama ere bere baitan, gerra iraultzailearen terrorismoak ez du zerikusirik anarkismoaren terrorismo «huts» eta irrazionalarekin¹⁰. Beraren ustez, gerrillak egiten duen terrorismoak helburua du: «Su actividad terrorista o guerrillera tenderá principalmente a la movilización de las masas y a la formación del ejército popular» («El terrorismo puro», *El Diario Vasco*, 1980-11-09).

Belizismoa

Beste batzuetan militarismoa erabiltzen du sinonimotzat¹¹. Gure autorearen iritziz, belizismoa da gerra baztertu ezina dela baieztatu ez ezik aurrerapen historikoaren eragiletzat ere hartzen duena: horrek zibilizazioaren aurrerapenerako onurak dituela defenditzen du. Onura horien artean daude, kultura handiek txikiak garaitzea, jendeen heroismoa lantzea, gizaki bortitzenak aukeratzea makalen kaltetan, herriek materialismo degradatzaileko duten joerari kontra egitea. M. Scheler-en *La idea de paz y el pacifismo* liburua iruzkinduz, honela erantzuten dio belizismoari Karlos Santamariak: eguneroko heroismo baketsua askozaz balio handiagokoa da gerra-ekintzakoa baino. Gerrarik ezak herriak makaldu egiten dituela diotenaren aurka, zera baieztatzen du: gaur egun herrien kemena adierazteko eta egikaritzeko aski eginkizun dagoela munduko hainbat arazo larri konpontzen. Kultura aberatsak sortzeko gerraren mesedegarritasuna aipatzen dutenen aurka, gerrek suntsitu dituzten kultura-obra handiak eduki behar dira kontuan¹².

Bakea

Gerraren aurkakoa da bakea, eta belizismoaren aurkakoa bakezaletasuna; baina ez bakea da gerrarik eza bakarrik, eta ez bakezaletasuna definitzen da belizismoaren aurrez aurre bakarrik.

Kapitulu berezia eskainiko diogu Karlos Santamariak bakeaz zer ulertzen duen azaltzeari. Baina egokia da hemen hasierako ideia laburra ematea.

Bere protesta agertzen du *bakea* hitzaren erabilera alderdikoiagatik, taktikoki eta helburu berekoietarako erabiltzen baita sarritan bakearen ideia, berak dioenez: «La propaganda de la paz ¿no se ha convertido hoy en una poderosa arma de guerra?». Behin baino gehiagotan errepikatzen du ideia hori Karlos Santamariak. Dena dela, ez du uste bakearen mezua hori monopolizatu nahi dutenen eskuetan utzi behar denik¹³.

Artikulu luze bat argitaratu zuen bakearen kontzeptuari buruz ingelesez eta frantsesez 1960an. Ingelesezko titulua: «In Search of a Concept of Peace» (*World Justice* aldizkaria). Bakearen kontzeptu teologikoa eta espirituala alde batera utzirik —horiei buruzko gogoeta agertuko dugu beste kapitulu batean—, denbora-mailako bakea ulertzeko, San Agustinen definizio klasikoan —«Tranquilitas in ordine»— oinarrituz ere, autore berberaren «concordia» kontzeptuarekin osotzen du Santamariak¹⁴. Definizio klasikoaren hutsunea

nabarmenduz, bakea ez da oreka estatikoa; errealitate dinamikotzat dauka berak: «The dynamic peace would, on the contrary, be conceived in terms of a specific unity of aims, on a spirit of justice and generosity» («In Search of a Concept of Peace», *World Justice*, 1960).

Bakea kontzeptu funtsean etikoa da berarentzat¹⁵. Erabat lotuta dago justiziarekin¹⁶; justiziarik gabe ezin du bakerik ulertu... Baina hori guztia beste kapitulu berezi batean sakondu beharko dugu.

Azken batean, kontzeptu guztiz positiboa da bakea, eta ez gerrarik eza bakarrik.

Bakezaletasuna

Karlos Santamariaren bakezaletasunaz ere kapitulu berezian jardungo dugu, baina hemen funtsezko ideiarekin bat eskaintzea egokia da.

Terminoarekin dudak dabilela ematen du; batzuetan, bere burua bakezaletzat jotzen du, baina besteetan ez dirudi hitz hori gehiegi gustatzen zaionik¹⁷. «Los pacifismos» izeneko artikulu batean (1983), («Los pacifismos», *El Diario Vasco*, 1983-08-28), *bakezaletasun absolutua* eta *bakezaletasun erlatiboa* bereizten ditu. Aurrena edonolako gerrak eta arma-erabilerak kondenatzen ditu; bigarrenak onartzen du gerta daitezkeela arrazoiak gerra zurikatzen eta zilegitzen dutenak. Bere burua bigarren horietakotzat jotzen du.

Argia aldizkariak (1985) galdera hau egiten zion: «Zein da orduan zuk maite duzun pazifismoa?». Honela erantzun zuen:

Badira pakearen alde errealitatetik lan egin nahi dutenak, eta jarrera hori biaketa da. Thompson bezalako jendearen bidea dut gogoko. Alor normalean pakearen alde egiten den lanak askoz gehiago lortu dezake pakezaletasun utopiko batek baino. Errezena da pazifistarena egitea, baina haundi-maundiek farre egiten dute. Baina Alemaniako berdeen pazifismoa, parlamentuan gobernuari misilak onartzeagatik istiluak sortuz eta... hori burutsuagoa da. Gauza zehatzei heltzen diete («Arriskua amerikarren defentsa planean dago», *Argia*, 1985-03-10; «Sobre el diálogo», *El Diario Vasco*, 1957-03-17).

Bakezaletasunaren taktikaz ere luze xamar jardungo dugu beherago.

Bortxa eza

Bortxa eza kontzeptua Gandhirengandik jaso du Karlos Santamariak. Hark erabiltzen zuen hitza *Ahimsâ* da. Honela definitzen du gure autoreak: «Inori minik edo kalterik ez egitea, ez hiltzea, ez menperatzea» da. («Ahimsâ», *Argia*, 1963-11-24) «Kalte gabeko eraso» eta «kalte gabeko ekinaldia» itzultzen du euskarara. Jarrera guztiz aktibotzat ulertzen du, beherago azalduko dugunez.

Bortxa eza borroka politikorako metodoa da, alde batetik; baina aurretik sustrai espiritualak ditu bortxa ezak Santamariarentzat: «La no-violencia es, ante todo, una regeneración o conversión moral» («No violencia», *El Diario Vasco*, 1965-05-23).

Koexistentzia

Ez dugu koexistentziari buruzko zuzeneko definiziorik aurkitu Santamariaren idazkietan; baina sarritan erabili izan du gai hori. Armamentu nuklearren oreka dela eta, erabili du batez ere *koexistentzia* kontzeptua, disuasioaren estrategia gaindituko lukeena. Hala ere, Karlos Santamariarentzat koexistentzia ezin daiteke bakearekin berdindu. «La coexistence n'est pas

la paix, mais elle est, peut-être un chemin pour arriver à la paix» («Responsabilité el limites du membre de pax Christi», *Pax Christi*, 1956-01-27, 53). Beste nonbait dio:

La actual coexistencia es, sin duda, una situación precaria, un 'simple respiro', como dice el Papa, fundado sólo en la fatiga y en el temor. Esta mera coexistencia no merece el nombre de paz, no tiene nada del orden justo, no es la paz fundada sobre la unión de los espíritus, la paz simple y solemne que cantaron los ángeles a los pastores, ni el preciado de Belén («Un puente de paz entre los dos mundos», *Ya*).

Maisuak

«Creo que no hace falta que explique al lector que Luther King era uno de mis grandes maestros espirituales» (San Joan Gurutzekoarekin, Gandhirekin eta Rabindranath Tagore-ekin batera omen zeuzkan haren obrak) («Luther King», *El Diario Vasco*, 1968-04-14).

Norberaren pentsaeran gehien eragiten duten maisuak eta norbere jokaerari gehien eragiten dioten ereduak sarritan berberak izaten dira; baina beste batzuetan maisu intelektualak eta bizierako ereduak bereizi egiten dira. Horregatik, bi ataletan emango ditugu Karlos Santamaria bakearen pentsatzaileak eta bakearen eragileak bere idazkietan aipatzen dituen iturriak eta pertsonaiak. Horietako batzuk atal bietan agertuko dira.

Biblia. Karlos Santamariak ez du inoiz ezkutatu bere kristau-fedea. Bakeari eta gerrari, indarkeriari eta bakezaletasunari buruzko bere doktrinan, Bibliatik eta bereziki Ebanjelioetatik edaten du etengabe. Sarritan aipatzen du Ebanjelioa bere artikuluetan.

Aita Santuak. Beraren lehen faseko idazlanetan, bereziki *Pax Christi*-ko idazkaria zelarik, maiz aipatzen ditu aita santuen hitzaldiak eta irakatsiak, bere iritziak oinarritzeko. Bakeari buruz batez ere Pio XII.aren doktrina iruzkintzen du sarritan.

San Agustin. Bakearen kontzeptuari dagokionez, gehienbat autore klasiko honengandik edaten du Santamariak, hori azaltzean agertu denez. Bere «In Search of a Concept of Peace» artikuluan azaltzen duen bakearen kontzeptu jatorra San Agustinen definizio 'osotuaren' — gogoratu 'concordia' kontzeptua— glosa eta oharrak dira. azken batez; lau hitz hauetara bildua: Konkordia, askatasuna, ordena (=justizia), lasaitasuna (*tranquilitas*).

Francisco de Vitoria. Behin baino gehiagotan aipatzen du autore hau, batez ere 'nazioarteko zuzenbideaz' diharduenean. Berorregan oinarritzen du, besteren artean, nazioarteko zuzenbide 'objektibista', 'kontraktualistaren' kontra («Revisión de los conceptos fundamentales del derecho internacional», *Ya*).

Francisco Suárez. Honen itzala ere nazioarteko zuzenbide objektibistaren alde ateratzen du. Karlos Santamariak hain bihotzekoa duen ideia —estatuen subiranotasunaren mugatu beharra, gizadi osoaren interes komunaren izenean— aita santuengan ez ezik bi autore horietan ere oinarritzen du.

Edward Palmer Thompson. Aztertzen ari garen epeko azken urteetan idazle eta ekintzaile bakezale honen alde bero-bero agertzen da Karlos Santamaria. Beraren 'exterminismoaren teoria' aztertu zuen 1983ko *El Diario Vasco*-ko artikuluan (urriaren 30ekoan): «El exterminio»¹⁸. Beraren azken liburuko bibliografian ere autore honen bi liburu jasotzen ditu. Gure artikuluen 'corpus'eko azkenekoan ere (1986), Thompsonengan ikusten du etorkizuneko bakezaletasunaren ideia garbiena: benetako eragin politikoa bilatzera joko duen bakezaletasuna¹⁹.

Jacques Maritain. Ezaguna da Karlos Santamaria Frantziako filosofo kristauaren mireslea eta jarraitzailea izan dela. Autore hau ez du guri dagozkigun artikuluetan askotan aipatzen. Baina bere artikuluan nagusietako batean, «In Search of a Concept of Peace» izenekoan, Barth teologo kalbinistaren kontrako aldean ipintzen du, denbora-mailako bakearen aldeko ekintza politikoen defentsan, Barth ez baita horren eraginkortasunaz fidatzen.

Jaime Luciano Balmes. Jasankortasunari edo tolerantziari buruz ari denean bereziki, behin baino gehiagotan jotzen du autore horrengana.

Los que de veras quieren hacer algo positivo en ese campo (tolerancia erlijiozkoan) deberán escuchar el consejo de Balmes, no confiando tanto 'en las medidas preventivas y represivas' como en el uso de 'medios intelectuales y morales' («Conferencia importante», *El Diario Vasco*, 1959-05-10).

Baina autore honen irakatsiak bereziki erabili zituen bere «El problema de la intolerancia en el catolicismo español» artikuluz luzean, 1953an *Cuadernos Hispanoamericanos* aldizkarian argitaratua.

Menéndez Pelayo. Tolerantzia zibilari buruzko doktrina aztertzean aipatzen du batez ere autore hau, sarritan Balmes-ekin batera. Baita Unamunorekin batera ere²⁰.

Max Scheler. Beronen *La idea de paz y el pacifismo* liburutik jaso zituen 1960ko artikuluz trinko batean belizistaren argumentuak eta horien kontrako bakezalearen erantzunak²¹.

Ereduak

Karlos Santamariak bere bakezaletasunaren eredutzat dauzkanen artean, aurrenik bortxa ezaren jarraitzaileak nabarmendu behar ditugu, horietako batzuk berak askotan aipatzen dituenak: Gandhi, Luther King, Vinoba, Shastri, Lanza del Vasto, etab. Behin baino gehiagotan horiek elkarrekin aipatzen ditu gainera.

Tenemos mucho que aprender los cristianos del pensamiento hindú y de hombres como Gandhi, Vinoba y ahora Shastri. Ellos han tratado de poner a prueba lo que nosotros proclamamos sin demasiada fe, es decir, el poder efectivo de la bondad en la acción temporal («Un hombre pacífico», *El Diario Vasco*, 1966-01-16).

Mohandas Karamchand Gandhi ['Mahatma Gandhi']. Bortxa ezaren doktrina eta metodo politikoaren sortzailetzat eta maisutzat dauka berak. Bera aipatzen du gehienik gure autoreak. Haren doktrina bi kontzeptu hauetara biltzen du: *Ahimsha*, edo 'kalte gabeko eraso edo ekinaldia' eta *Satyagraha*, edo 'maitasunaren indarra'. Ez du bakezale absolututzat hartzen; eta bortxa ezak harengan duen adiera aktiboa nabarmentzen du, 'efikazia' bilatzen baitu, berak izan zuen hezkuntza mendebaldarrak eskatzen bide zionez. («Ahimsâ», *Argia*, 1963-11-24.) 1983an *Gandhi* filmari saria eman ziotenean, hura kritikatu zutenen aurrean, Gandhiren doktrinaren eta jokabidearen defentsan atera zen Karlos Santamaria bere egunkariko sailean: beraren bideak orain arte porrota izan badu ere, etorkizunerako bidea markatuta utzi duela uste du. 1982an sail berean idatziriko beste artikuluz batean «La alternativa Gandhi»-ri buruz mintzatua zitzaigun («Ataque a Gandhi», *El Diario Vasco*, 1983-05-08).

Bortxa ezaren doktrina eta jokabideagatik goraiatuz ere, bere puntu kritiko zorrotza ipintzen dio Santamariak Gandhiri, batez ere ideia sozial atzerakoiengatik. «De este modo Gandhi es un personaje absolutamente indigerible en Occidente, e incluso en la India actual...» («La no-violencia», *El Diario Vasco*, 1980-11-23); eta haren metodoak berriz asmatu (=re-inventar) beharra adierazten du halako batean.

Luther King. Gandhiren jarraitzailetzat hartzen du Luther King, Amerikako Estatu Batuetako beltzen jaregintza eta askapenerako borrokatzaile bakezalea. Honen borrokamodua, Che Guevarak eta Camilo Torresek eramandakoaren kontrako aldean ipintzen du.

Lal Bahadur Shastri, «este hombre pacífico que intentaba conducir su política por el camino de la verdad y de la honradez». Beraren heriotzakoan artikuluz berezia eskaini zion (1966). Gandhiren doktrina politika konkretura eramaten saiatu omen zen: «Shastri jugaba la carta de la 'no-violencia' aplicada a la política»: jatortasunean, leialtasunean eta ontasunean

oinarrituriko politika. Makiabelismoaren kontrakotzat ipintzen du bera, gobernariaren eredutzat. Honela amaitzen du artikulua:

Shastri habrá fracasado quizás como hombre político, eso vamos a saberlo en los meses próximos; pero su valor ejemplar como hombre bueno, como hombre de buena voluntad, está ya operando en la historia al servicio de la Humanidad («Un hombre pacífico», *El Diario Vasco*, 1966-01-16.).

Lanza del Vasto. Ez du askotan aipatzen autore bakezale eta Gandhiren jarraitzaile hau. Beraren testua dakar, ordea, Indiako maisuaren *satyagraha* kontzeptua interpretatzean («No violencia», *El Diario Vasco*, 1965-05-23).

Bakezale horiekin batera, ordea, nolabait eredutzat hartzen ditu baita ere Che Guevara eta Camilo Torres ere. Horiek eraman zuten borroka-moduarekin, gerrilla bortxazalearekin, ez dator bat. Baina ez da haien jokabidea kondenatzera ausartzen; eta haiek erakutsitako adore eta entrega pertsonala goraiatzan ditu.

Lo que sí está claro—dio 1968ko artikulua batean, Luther King sartuz oraingoan— es que cualquiera de esta dos posturas, la de 'Che' Guevara y la de Luther King, siempre será mejor que la de los que, arrellanados en su comodidad, no quieren hacer nada por un lado ni por el otro. Hay algo que debe ser radicalmente condenado en todo esto, y es la postura de los eternos neutrales de la comodidad y del egoísmo («Del empleo de los fusiles», *El Diario Vasco*, 1968-05-12).

Che Guevara. Hego Amerikako gerrillari honi buruz hiru artikulua behintzat argitaratuak ditu gure autoreak. Eta beste askotan ere aipatzen du, batez ere gerrilla iraultzaileari buruz ari denean. Bereziki beraren heriotzakoan artikulua eskaini zion *Jakin* aldizkarian: «Galdera zenbait 'Che' Guevara ta kristau-kontzientziak» izenekoa. Bertan dio: «Gevara'ren lanak, beste ekarririk izan ez badu ere, kristauok Amerika latinaren naigabe ta miseriaz konzienzia hartu dezagun balio izan balu, bulartsu horren odola etzan alperrik ixuriko»²².

Camilo Torres. Errespetu eta mirespen handiz tratatzen du Kolonbian gerrillan hildako apaiz hau, nahiz eta bera ez etorri bat hark hartutako indarkeriazko bidearekin. Luze azaltzen du 1968ko artikulua mamitsu batean beraren erreboluzioari buruzko pentsaera eta haren ebanjeliozko justifikazioa²³.

Bonba atomikoa eta blokeen banaketa

Karlos Santamariaren gerrari eta bakeari buruzko pentsamendua ez da inola ere abstraktua; garai eta testuinguru oso konkretutan garatzen da, eta horri buruzko zuzeneko erreferentzia dauka.

1945-1985 bitarteko garaia bi faktoreok definitzen dute bereziki: a) Arma atomikoaren sortzeak eta zabaltzeak; b) Bi blokeen eratzeak, USAren eta SESBen gidaritzapean. Mundua bi bloke ideologiko eta militarretan banatu zen Mundu zabaleko II. Gerraren ondoren, eta, horien arabera, bi erakunde militarretan antolatu ziren: NATO eta Vartsoviako Paktua. Arma atomikoen handitzea, aurreratzea eta zabaltzea, batetik, eta bipolarizazio ideologiko-militar hori, eta horren inguruan eraturiko armamentu-lasterketa eta 'gerra hotza', bestetik, koordinatu erabakigarriak izateaz gainera, etengabeko erreferentzia dira gure autorearen pentsaeran eta gogoetan.

Beraren ustez, 'aro berria' ireki du bonba atomikoak: «Se ha hablado mucho, se habla y se seguirá hablando de la bomba atómica durante largo tiempo, acaso durante siglos, porque esta invención es de las que abren paso a Eras nuevas» («Hoy se lanza la bomba atómica — ¿Puede ser destruido nuestro planeta?», *La Voz de España*, 1946-06-30). Aurrenik, fisiozko bonba, Hiroshiman jaurtitakoa; geroxeago, 1949an Sobiet Batasunak ere lortua zuen bere fisiozko bonba, amerikarrena baino bost aldiz indartsuagoa. Horren ondorioz dator

amerikarren aldetik fusiozko bonba edo bonba termonuklearra; 1954an egin zuten bonbaren lehen proba publikoa...

Honela laburbiltzen du autoreak lehen 10 urteetako arma nuklearren eboluzioa bere aipaturiko liburuan (113. or.):

En resumen, en poco más de diez años los avances de la bomba habían sido espectaculares. Se había perfeccionado el proceso de explosión de la bomba, aumentando enormemente su rendimiento energético; la potencia de la misma había sido multiplicada por mil respecto a las bombas de la primera generación; su radio de acción se había hecho ciento cincuenta veces mayor y los arsenales de bombas habían crecido en doscientas o trescientas unidades.

Los defensores de la nueva arma podrían, pues, sentirse satisfechos de la capacidad inventiva de sus investigadores. Pero, en realidad, la espiral tecnológica había jugado una nueva mala pasada al género humano. El camino del apocalipsis nuclear estaba abierto.

Garai bakoitzak bere gerra modua

Ezaguna da garai bakoitzak bere gerra egiteko modua izan duela, batez ere aurrerapen teknikoen eta armamentu militar berrien arabera.

Cada civilización técnica incluye una manera propia de hacer la guerra. Así, las guerras del 14 y del 39 se corresponden con la era industrial. La guerra nuclear y la posnuclear son un producto de la era posindustrial. La guerra tecnológica coincidiría, en cambio, con la aparición de una nueva edad a la que algunos llaman ya la *edad tecnológica*²⁴.

Gure autorearen ustez, esan daiteke, esan, bonba atomikoak gerraren kontzeptua bera ere aldatu egin duela nolabait. Baina oraindik gehiago aurrerapen elektronikotan oinarrituak ekarriko du gerraren kontzeptuaren eta moduaren aldaketa sakona. «Gerra teknologikoa» edo «gerra postnuklearra» deitzen dio horri. Goi-mailako teknologiako armekin lotuta dago hori, ordenagailu bidez egingo dena.

Zertan datza aldakuntza hori? Bi faktore aipatzen ditu bereziki: a) Gerraren helburua; b) Gerraren zelaia.

Helburuari dagokionez, honela dio:

Hasta ahora, y más aún en los últimos tiempos, el modo de realizar esa 'imposición' [edozein gerrak daramana] a la que hemos aludido, y que está en la esencia de la guerra, ha consistido en *matar y destruir*. La bomba de Hiroshima, y todo lo que ha seguido a ésta, opera, precisamente, en dicha línea: actualmente el poder mortífero y destructivo de las armas se expresa ya en cifras astronómicas. Al contrario de esto, la guerra tecnológica consistirá más bien en detectar, paralizar, inmovilizar, inutilizar, interferir, desactivar, dejar fuera de juego a todos los medios militares, industriales, sociales, etc., del adversario²⁵.

Beraren ustez, horrelako gerra postnuklearra gehienbat defentsiboa izango litzateke: «El aforismo: 'la mejor defensa es el ataque' se trocará en cierto modo, por uno nuevo: '*el mejor ataque es la defensa*'»²⁶. Dena dela, 'defentsa-gerra' izango dela esateak ez du inola ere iradoki nahi horren zuritza²⁷.

Gerraren zelaia ere aldatuz —zabalduz— joan da, «teknikak eta zibilizazioa aurreratu diren neurrian». Garai batean, lurrean bakarrik egiten zen gerra. Gerra medikoek, eta seguruenik lehenagokoek, itsasora zabaldu zuten borroka-zelaia: «Guerra por tierra y por mar»... Gero hegazkin militarra etorri zen: «Guerra por tierra, mar y aire»... Bestalde, XX. mendean neurri batean mundu zabaleko gerrak izan ditugu. Hemendik aurrera, misil kontinentarteak, espazioa ere gerra-zelai bihurtu daiteke. Honela dio autoreak, 1985eko egoerari buruz:

En el momento actual, el hecho de que los misiles intercontinentales estén volando ya por encima de la estratosfera, nos obliga a reconocer que el escenario de una guerra posible debe ser ampliado a la atmósfera exterior o inosfera, e incluso hasta niveles del orden de los ciento cincuenta mil kilómetros, sin que en esto haya exageración alguna. Una batalla entre misiles en esa zona sublunar es perfectamente concebible en el estado actual de cosas y podría tener lugar en el contexto de una guerra entre las dos superpotencias que estallase en este momento.

Eta bukatzen du: «A partir de ahora podrá, pues, hablarse con cierta verosimilitud de 'gerra en tierra, mar, aire... y espacio'»²⁸.

Bonba nuklearrak bere indarra erakutsi duenetik, arma «postnuklearrak» erabiltzeko bidea ireki den arterako garaian kokatzen da Karlos Santamariaren gerrari eta bakeari buruzko pentsamendua. Tartean dago armamentu nuklearren lasterketa bizia eta horien pilatzea bi blokeen aldetik. 40 urteko tarte horretan, erabili, ez dute erabili arma ikaragarri hori; baina 'gerra hotzak' bere legea eta beldurra ezarriak ditu.

Aurrerapen zientifiko-teknikoen anbiguotasuna

Aurrerapen tekniko-zientifikoaren ondorioa da, beraz, gerraren aldaketa ere. Izatez, Karlos Santamaria matematikaria da, eta aurrerapen zientifiko-teknikoen mireslea eta kantaria. Baina aldi berean etikaren zentzu bizia du. Bi barne-indarren artean mugitzen da beraren pentsamendua, azterketa honen tituluan bertan adierazita geratu denez.

Aurrerapen zientifiko eta teknikoekiko sentiberatasuna oso handia du berak; horien didaktizazioa egitearen kezka du bere artikuluetan: Energia nuklearraren inguruko albisteak zabaltzen ditu gerraz eta bakeaz bere irakatsia jaulkitzeko aitzakiatan ere.

Aurrerapen zientifiko-teknikoen bitartez mundua menperatu nahia gizakiaren muinmuinean dago, eta bazterrezina du berak nonbait grina hori; hala ere, horrek dakarkion arriskua gogoetatu beharrean aurkitzen da Santamaria. Prometeoren mitoa aipatu ondoren, honako gogoeta hau egiten du:

¿Qué significa ese inmenso relato de Prometeo? Entre otras cosas significa, sin duda, que el hombre no debe acosar a la Naturaleza y que el querer hurgar demasiado en los secretos de ésta puede acarrearle pésimas consecuencias. Por ejemplo, está claro que estas expediciones astronáuticas de ahora no pueden traer cosa buena a la Humanidad («El peligro lunar», *El Diario Vasco*, 1967-07-02).

Azken paragrafoko pesimismoa harrigarri xamarra gertatzen da. Horietatik etor daitekeen ilargipeko gerraren arriskua eta ilargitik lurrera ekar dezaketen birusarena aipatzen ditu. Beraren lehen artikuluko da paragrafo hau. Gerora, aurrerapen tekniko-zientifikoei buruz, eta bereziki energia nuklearraren aurkikundeari buruz, beraren iritziak askozaz positiboagoa dirudi²⁹. Dena dela, bere aldetik ez dauka benetako kondenarik, eta gizaki prometeotarra beti izango dela pentsatuz gelditzen da:

... algunos timoratos se preguntan si no sería mejor atenerse al mito prometeico y renunciar a estas locas empresas. Reconozcamos que el hombre no sería el hombre si así lo hiciese. El hombre es Prometeo y Prometeo es el Hombre. No hay quien pueda separar al uno del otro («El peligro lunar», *El Diario Vasco*, 1967-07-02).

Urtebete geroago, beste artikulua bat idatzi zuen estilo berekoa: «Hoy se lanza la bomba atómica — ¿Puede ser destruido nuestro Planeta?» izenburupean. Amerikarrek bonba atomikoaren —termonuklearraren— proba zeukaten iragarrita, Pazifikoko Bikini uhartean. Energia atomikoaren aurkikuntzaren garrantzia handia iruditzen zaio, aro berria irekitzen duten horietakoa. Berriro ere ikasgai didaktikoa eskaini nahi du, horrelako proba atomikoak izan dezakeen eragina egunkariaren irakurleei azalduz. Horretaz baliatzen da horrek azpian

sortzen duen gerra eta bakeari buruzko problema gogoratzeko; izan ere, USAren eta SESBen arteko armamentu-lasterketa hasia zegoen ordurako; artean, Amerika oso aurretik zihoan, baina laster etorriko zitzaion ondoren Sobiet Batasuna, parean jartzeraino.

Aurrerapen tekniko-zientifikoek beren baitan alde bi dituzte, beraren iritziz: eraikitzailea eta suntsigarria³⁰. Energia nuklearraren aurkikundea, gizakiak sua aurkitu zuenekoarekin konparatzen du. Fenomeno horren aurrean ere etikak agindu behar du, gure autorearen iritziz. Zientzia-tekniken aurrerapenak makina bihurtzeko joera du, bere lege propioa duena, gizakiaren eskuetatik aparte. Horren ondorioa da, E.P. Thompsonengandik harturik, gogoratzen digun «exterminismoaren» arriskua, gorago aipatu duguna.

Gizakiak, ordea, bere aurkikunde zientifiko-teknikoen jabe izan behar du: hortxe dago irtenbide bakarra. Honela amaitzen du bere lehen artikulua hura: «En esta situación nos hallamos. La fiera atómica ha sido descubierta. Pero ahora hay que domarla... si no nos devora ella antes».

Hortxe dago koska...

Gerra nuklearraren benetako arriskua: beldurra

Lehen bonba atomikoa Hiroshima gainean jaurti zutenetik, armamentu atomikoen lasterketa bizi-bizian hasia zen eta geldiezina gertatu zen gerora, mila eratako bonbak (handiak eta txikiagoak), eta horiek jaurtitzeko misilak gero eta konplexuagoak eta irismen handiagokoak, eta horiek gidatzeko sistemak gero eta zehatzagoak eta doiagoak, armamentu-sistema horien ugaritze eta zabaltze gero eta handiagoak... Honela laburbiltzen du bere gogoeta 40 urteko armamentu nuklearren eboluzioari buruz bere liburuan (136. or.):

Realmente, el progreso realizado por las armas nucleares en estos cuarenta años es tan grande que las primeras bombas atómicas de Hiroshima y Nagasaki parecen hoy un simple juego de niños, unos insignificantes petardos, comparadas con las últimas realizaciones de la era balístico-nuclear³¹.

Karlos Santamaria beti erne egon da armamentuen lasterketa horren aurrean berrogei urteotan, eta horren inguruan gertatu diren mehatxu larrien eta eratu diren harreman diplomatiko eta negoziazioen aurrean —Esana dugunez, amerikarrek bonba atomikoa lehen aldiz Japonian erabili ondoko egunetan agertu zituen bere lehen bi artikulua.

Gerraren mehatxua, areago gerra nuklearraren mehatxua, beti bertan dago Karlos Santamariaren pentsaeran, hasieratik bukaeraraino. Esan daiteke, esan ere, bere pentsaeraren testuingurua eta iturria horixe dela. Gerra nuklearra obsesioa da Karlos Santamariarengan; hala ere, horren barruan esperantza ipintzen saiatzen da.

Gerra nuklearraren benetako arriskua «ikusi» arren, gure autoreak ez luke izan nahi alarmistegia; baina ez du itsua ere izan nahi, eta arriskuak errealismoz razionalizatzen saiatzen da. Katastrofearen arriskua benetakoa dela esan arren, ez du katastrofismora lerratu nahi.

Adierazgarria da aipatua dugun autorearen lehen artikuluaen titulua: «Se está iniciando la fase final de la historia de la humanidad?». Tonu apokaliptikoa hartzen du sarritan gerra nuklearraren mehatxuaren salaketak:

Como si fuese poco el haber vivido una larga guerra —'más violenta, más extensa y más cruel que ninguna otra'—, nos hallamos ahora ante este invento extraordinario que arrastra la atención universal y nos hace pensar, no sin fundamento, en la iniciación de una fase final, apocalíptica, en la Historia de la Humanidad.

Baina hasierako sarrera apokaliptiko eta guzti, gure autorea beste tonu didaktiko batera pasatzen da, gustatzen zaionez, hain suntsitzaile den aurkikunde horren azpiko azalpen zientifiko laua emateko. Horren esplikazio zientifikotan luzatzen da bereziki gure autorea artikulua honetan.

Jabetuta dago batzuetan hitz handiak eta esamolde beldurgarriak erabiltzen direla etsaia beldurrarazteko: hori atzerarazteko, 'disuasiorako' armatzat erabiltzen da gerraren inguruko hizkera apokaliptiko ikaragarria:

En el lenguaje de la disuasión no hace falta que las palabras que se empleen respondan a hechos reales o posibles; lo importante es que tales palabras sean capaces de inspirar terror. Está acertado Kissinger al afirmar que el 'lenguaje apocalíptico' es una parte esencial de la estrategia de la disuasión.

'Galaxietako gerra' esamoldea horietako bat da, beraren ustez. Zentzu razionalik ez duten horrelako esamoldeen aurka agertzen da Karlos Santamaria.

Bipolarizazioa, bipolarismoa eta neutraltasuna

Berrogei urte horietako geopolitikaren fenomenorik funtsezkoena bi blokeen arteko bipolarizazioa izan dela esan dugu. Berak bereizi nahi ditu 'bipolarizazioa', gertakaria denez, eta 'bipolarismoa', estrategia politikoa denez:

La bipolarización es un hecho, el hecho de la división del mundo en dos bloques. El bipolarismo es, en cambio, una ideología política consecuente con ésta, la cual se da en los dos bloques y consiste precisamente en profundizar y endurecer esta división hasta conseguir la destrucción del bloque contrario («OTAN y CEE: juego con dos cartas», *El Ciervo* 405, 1984-11, 1)³².

Bi blokeen inguruan eratu nahi ditu estatu eta herri guztiak bipolarismoak. Karlos Santamaria bipolarismoaren aurkakoa da; hori hautsi beharra aldarrikatzen du. Neutraltasunaren aldekoa da. Espainia NATO n sartu eta hori erreferendumaren bidez berretsi zeneko testuinguruan ukitzen du bereziki berak neutraltasunaren arazoa. Calvo Sotelo gobernuburuak Espainia erakunde militar horretan sartu zuenean, Karlos Santamaria alde agertu zen, beraren ustez, Espainiak ez baitzeukan nazioarteko jokotik aparte gelditzerik.

Geroago, berriz, eta erreferendumaren inguruan, leundu egin zuen bere jarrera. Beraren ustez, Espainiak NATO n nolabait jarraiturik ere, ez zuen Amerikaren jokoan erori behar, ezta bi blokeen jokoan ere (ik. 1985ean *Argia*-n egindako elkarrizketa, gorago ere aipatua); nolabait hori apurtzeko jokoan egin behar zuen Estatu Espainolak.

Disuasioaren kontra-arma

Berrogei urtez arriskua hortxe egon da —eta hortxe dirau—, baina bonba atomikoa ez da inolako gerratan lehertu. Armak beti erabiltzeko egin ohi dira; bonba atomikoa, berriz, ez da erabili berrogei urtetan, Hiroshimakoaren eta Nagasaki-koaren ondoren... Horren arrazoiak —horren logika— argitzen saiatzen da Karlos Santamaria, eta gehienbat arma atomikoaren beraren izaera ikaragarrian aurkitu uste du.

Armamentu nuklearren lasterketa, horiek erabiltzeko mehatxuak, horien gain ezarritako gerra hotza eta guzti, berrogei urteetan ez da gerra nuklearra lehertu. Zergatik? Konstatazio horretatik eta ondoriozko galderarekin hasten du gure autoreak bere *La amenaza de gerra nuclear* liburua:

Desde el lanzamiento de las bombas de Hiroshima y Nagasaki, el arma atómica no ha vuelto a ser utilizada [...] Lo que no ha ocurrido en cuarenta años, ¿podrá suceder ahora que la Humanidad se encuentra mucho más mentalizada que en el pasado sobre los peligros de una guerra atómica? Convendría examinar las circunstancias y los motivos de esta no-utilización (19. or.).

Liburuaren lehen parte osoa (19-48 orrialdeak), hain zuzen ere, galdera horri erantzuteko analisisia da. Bertan zenbait arrazoi (politikoak, humanitarioak, estrategikoak) aztertzen ditu, honako krisi haueetan bonba atomikoa ez erabiltzeko: Berlingo krisia, SESBek hiria itxi zueneko (1948); Koreakoa, MacArthur jeneralak Txinaren aurka bonba atomikoa erabiltzea proposatu zueneko (1951); Vietnamekoa, Diên-Biên-Phu-ko batailan amerikarrak bonba atomikoa jaurtitzear egon zireneko (1954); Suezekoa, non USAk eta SESBek Frantzia eta Ingalaterrari atzerarazi zien (1956); eta Kubakoa, non benetan lehen aldiz gerra termonuklearraren arriskua oso hurbilekotzat hartu baitzen (1962).

Azken krisi horri buruz, honako ohar hau egiten du Karlos Santamariak:

En realidad los dos adversarios [AEB eta SESB] estaban de acuerdo en una sola cosa, pero lo estaban plenamente: el choque atómico debía ser evitado a todo precio. Esto es lo que Robert Aron denominará la paradójica 'alianza ruso-americana' contra el enemigo común. Cuál es el enemigo común? El enemigo común de las dos superpotencias es la guerra nuclear³³.

Azken batean, zergatik ez zuten 40 urtetan bonba atomikoa erabili? Karlos Santamariak hiru fase ezberdin bereizten ditu SESBen eta USAn arteko armamentu-lasterketaren historian: a) Amerikak arma atomikoaren monopolioa eduki zueneko (1949ra artekoa); b) USAk SESBekiko nagusitasun atomikoa eduki zueneko (1962ra artekoa); c) bi superpotentzien arteko oreka ezegonkorrena (1985era artekoa). Hiru faseotan bonba atomikoa erabili ez baldin bazuten, alde batetik eta bestetik ipinitako helburu estrategikoengatik —batzuetan amerikarren kalkulu estrategiko okerregatik— izan zen, beraren iritzi.

Baina guztiaren azpian disuasioaren estrategiak jokatu du eginkizun funtsezkoa, gure autorearen iritzi, gerra nuklearra ez lehertzean. Honela definitzen du berak taktika hori —1983an zioen hau—:

Inventada a mediados de los años cincuenta, la estrategia político-militar de la disuasión ha servido para mantener, no diremos la paz —una verdadera paz— pero sí una situación de no-guerra ya nuclear que ha durado casi treinta años aunque en este momento se encuentra en plena crisis («El fracaso de la disuasión», *El Diario Vasco*, 1983-10-09).

Disuasioa bi blokeek armamentuetan duten nolabaiteko orekan oinarritzen da: 'Izuaren oreka', esan ohi denez, eta gure autoreak berresten duenez³⁴.

Izan du baliorik disuasioaren arma psikologikoak, beraren iritzi³⁵. Arma atomikoa erabiltzetik aldentzeko balio izan du gutxienez. Hala ere, 1984tik aurrera horrek bere baliagarritasuna galdu duelakoan dago Karlos Santamaria, besteren artean haren oinarrian bide zegoen armamentuen «berdinketa estrategikoa» gezurrezkoa zela ikusi delako. Beraren esanetan, 60ko eta 70eko hamarkadetan disuasioaren estrategiak aski ondo funtzionatu izan zuen, hasierar-hasieratik hainbat kritika izan bazituen ere, bakea segurtatu ordez arrisku handiagoan ipintzen zuelakoan. Honako kritika hauek egin izan zaizkio disuasio-estrategiari: a) Garestia da oso, eta munduko gosea kendu eta beste behar batzuk asetzeko beharko lirakekeen diruak xahutzen dira; b) Etengabeko tirabira eta arriskua iraunarazten ditu; c) Gerra hotzaren gainean dago eraikita, eta etengabeko gerra-mehatxua barruan darama; d) Egiatzko prozesu politikoa izoztu egiten du, eta nazioarteko arazoak konpontzeko bidea ixten.

Santamaria bera zalantzan agertzen zaigu sarritan disuasio-estrategiari buruz: horren balio, baliagarritasun eta iraunkortasunari buruz. 1984an *Jaunaren deia* aldizkarian argitaraturiko

artikulu luzean —«Gerra nuklearraren meatsua eta Europako egoera» izenekoan— atal luzea dauka «asmo-kentzearen» (disuasioaren) krisialdiaz. Aurreko urteetan berak estrategia hori defenditu izan du, bereziki alde bateko desarma propositzen zuten bakezaleen aurka; baina azken aldian estrategia horrek porrot egin duela uste du, horretan konfiantza galdua dagoelako nazioartean. Izan ere, estrategia horrek oinarrian bide zuen armamentu-oreka badaezpadakoa eta gezurrezkoa dela agertu da³⁶. Honako ondorioa ateratzen du berak aurrera begira: «Gerra nuklearraren mehatxua eta Europako egoera» artikuluan (1984):

Mundu guztiak daki egoera honen irtenbidea ez daitekeela etengabe gerorako utzi. Disuasioaren politika iadanik ahituta dago eta ordezeko bat behar du. Baina inork ez daki argi eta garbi zer ledikeen hori...³⁷

Zer izan da hori? Gerora egoera aldatu egin da; arma nuklearrak murrizteko negoziazioek fruituak eman dituzte, neurri batean behintzat, gorago adierazi dugunez.

Disuasiotik kooperaziora negoziazioaren bitartez

Arma nuklearren, estrategikoen eta taktikoen inguruko negoziazioak edo negoziatzeko ahaleginak—eta baita arma konbentzionalen ingurukoak— beti gertatu dira maila eta helburu ezberdinekin berrogei urte horietan, gure autorearen ustez: borondate hobeagoz edo txarragoz, intentsitate handiagoz edo txikiagoz.

Arma atomikoak 40 urtean baliagarritasun militarrik izan ez baldin badu ere —inoiz erabili ez delako benetan—, horren baliagarritasun eta eragin politikoa oso handia izan da, Karlos Santamariaren iritziz. Berak deitzen duen «negoziazio nuklearra» da, hain zuzen ere, bonba atomikoaren erabilera politikoa. Aipaturiko liburuan kapitulu osoa eskaintzen dio negoziazio horien historiari (50-105 orrialdeak); horixe laburtzen saiatuko gara ondorengo lerroetan³⁸.

Arma atomikoa lehen aldiz erabili bezain laster jaulki zen energia nuklearraren erabilera militarra arautzeko, areago, debekatzeko proposamena. USAk berak proposatu zuen horretarako plana 1946an; baina SESBen betoagatik bertan behera geratu zen lehenago Ginebran hainbat estaturen artean eginiko hitzarmena, Amerikarekiko egoera apalean gelditzen zela uste baitzuen SESBek. 1963an iritsiko dira lehen aldiz hitzarmena sinatzera USAren eta SESBen artean: «Lurreko, itsasoko eta aireko proba nuklearren debekurako hitzarmena», aurreko urtean izandako hainbat probaren aurkako protesta sozialen ondoren. Txinak eta Frantziak, ordea, ez zuten sinatu.

Hiru ardatz nagusi izan ditu negoziazioen historiak: a) Proba nuklearren debekua; b) Arma nuklearrak beste herrietara ez zabaltzea; c) Desarma, edo arma nuklearren produkzioa geratzea, horiek murriztea, mugatzea eta kontrolatzea.

Hitzarmenen artean garrantzikoena eta eraginkortasunik handienekoa 1968an sinatutakoa izan zen: «Arma nuklearren ez-proliferaioari buruzko hitzarmena». Hasieran, 62 estatuk sinatu zuten; eta, ondorioz, beste hainbat estatu atxiki omen zitzaion, 102 estatu sinatzaile izateraino. Baina 1985erako SESBez eta USAz gainera, Britainia Handiak, Frantziak, Txinak eta Indiak ere bazituzten arma atomikoak. Aski kritikoa agertzen da autorea tratatu horri buruz, nahiz eta garrantzia eman. Honela bukatzen du horri buruzko analisia:

Se dice que, para el año dos mil, habrá veintinueve países en condiciones de fabricar armamento nuclear. La aplicación de sanciones contra los estados que pretendan armarse nuclearmente, ¿puede tener éxito a la larga? La verdad es que la política de no-proliferaoión está por completo en el aire, tal vez porque ha sido asentada sobre bases demasiado irreales. Haría falta, pues, que un nuevo tratado viniera a reemplazar al anterior, a fin de evitar que la actual situación degeneren en un caos de estados nucleares³⁹.

1970ean SESBen eta USArean artean alde bietatik arma nuklearrak mugatzeko negoziazioak hasi zituzten: SALT (Strategic Arms Limitation Talks); ondorioz SALT 1 izeneko akordiora iritsi ziren 1971n.

1972an onartu zuten SESBek eta USAk lurpeko probak mugatzeko hitzarmena. ONUk ere sarritan hartu zituen arma nuklearren erabileraren aurkako ekimenak; baina, gehienetan, horien eraginkortasuna oso makala eta mugatua izan zen.

Bestalde, 1972tik aurrera, euromisilen inguruan sortu zen eztabaida luzea. Horien inguruan izan ziren negoziazioak 1980-1983 bitartean: INF (*Intermediate Range Nuclear Forces*) eta START (*Strategic Arms Reduction Talks*).

Gure autorearen ustez, bai SALT2 eta bai INF eta START negoziazioak porrot hutsa izan ziren, alde batekoen eta bestekoen mesfidantzagatik eta borondate-gabeziagatik. Jendeak arma nuklearren desagertzea eta suntsitzea eskatzen omen du. Autorea, ordea, pesimista agertzen zaigu benetako desarmeari buruz:

Todo esto se refiere al desarme, ciertamente; pero sólo de un modo relativo. El desarme nuclear total, la supresión de las armas atómicas, sigue apareciendo como una meta lejana y prácticamente inaccesible⁴⁰.

Aipatua dugu geroko eboluzioa, bereziki START izeneko negoziazioen neurri bateko arrakasta, 1991ko hitzarmenaren bidez.

Negoziatio-prozesu osoaren emaitza eskasa izan da, gure autorearen ustez. Beraren ustez, bi negoziatzaileen arteko desorekan dago, hain zuzen, horien porrotaren arrazoi nagusia, goian ere aipatu denez. Honela dio bere liburuan:

Circunstancias análogas a las que hemos expuesto se han producido bastantes veces en la historia de las negociaciones. La observación de este hecho permite afirmar que, para que una determinada negociación de desarme pueda prosperar, hace falta que exista cierta paridad entre las fuerzas de las dos partes negociadoras. Una excesiva ventaja de una de ellas sobre la otra impide el éxito de la negociación, ya que la desconfianza del más débil, en materia tan peligrosa e imprevisible como lo es la de las armas nucleares, obliga al mismo a esquivar cualquier trato que se le proponga. Este principio se ha visto confirmado repetidas veces en el transcurso de los años. Si muchas negociaciones de desarme han fracasado, ha sido precisamente porque se partía en ellas de situaciones de evidente superioridad de una parte sobre la otra⁴¹.

Beste arrazoi batzuk ere ematen du Karlos Santamariak negoziazioen aurrerabidea oztopatu dutenak:

Notemos que las negociaciones nucleares presentan otras muchas dificultades, aparte de la que hemos indicado. Una de ellas es, por ejemplo, el carácter altamente técnico de las mismas. Las armas atómicas han llegado a alcanzar una extraordinaria complejidad. La aplicación de montajes informáticos cada vez más afinados, la constante modernización de los modelos y la proliferación aparentemente inagotable de los mismos, hacen que las discusiones en torno al equilibrio armamentístico resulten cada vez más complicadas⁴².

Hirugarren arrazoia zera da, arma nuklearrei buruzko negoziazioak arazo politikoen maila eta dimentsioa alde batera uztera jotzen duela, arazo tekniko huts bihurtzeraino, hau da, makinaren arteko borrokatzat planteatzeraino, gizakia ahantziz. Honako ondorio hau ateratzen du berak:

La conclusión de todo esto es que, si no hay voluntad política que esté por encima de todo género de sospechas técnicas, será imposible que el esfuerzo negociador conduzca a resultados positivos⁴³.

Pesimista gelditzen zaigu, bada, funtsean gure autorea. Baina, bestalde, konfiantza eta esperantza sartzen saiatzen da. Haren azken artikuluak, 1985eko azaroan gure gaiaz

argitaraturikoak, honako titulu adierazgarri hau zeraman: «Education à la paix, souvenir du passé et imagination...». Badirudi bere berrogei urteko gogoetaren nolabaiteko sintesia egin nahi izan zuela artikulu horretan.

Goian aipatu dugu jendeak negoziazio horien bidez arma nuklearrak desegitera iristea eskatzen duela. Bere aldetik ere helburu horixe eskatu behar dela uste du; areago, horixe dela, hain zuzen ere, mugimendu bakezaleen oraingo helburua —baina horretaz geroago luzeago mintzatuko gara—:

... no cabe duda de que sí puede y debe exigirse con toda energía a los gobernantes de los países nucleares que hagan cuanto sea necesario para renunciar conjuntamente y simultáneamente a sus armamentos atómicos. Ejercer esta presión sobre los gobernantes es, sin duda alguna, la misión primordial de los movimientos pacifistas. Damos en esto la razón a E.P. Thompson cuando afirma que 'lo que necesitamos no es tanto un control de las armas nucleares como un control de los dirigentes militares y políticos que las tienen en sus manos'⁴⁴.

Azken batean, disuasioa segurtatzeko negoziazioek porrot egin dutenez, *kooperaziorako* negoziazioak irekitzeko ordua da, Karlos Santamariaren iritziz (1985. urtean). SESBn eta USAn arteko negoziazio horien helburua, izan ere, hauxe zen: Bien arteko oreka lortzea, elkarrentzako disuasio-bidetzat.

Baina disuasioaren baliagarritasunak huts egin du, beraren ustez, liburua idazten ari denean, errepresaliak funtzionatu ezin duelako 'arma postnuklear' 'teknologia garaikoekin'; hortik ondorio hau ateratzen du gure autoreak:

La consecuencia de todo esto era que la teoría de la represalia se hundía casi por completo y que la famosa disuasión apenas valía para nada. Había, pues, que negociar para restablecer garantías mínimas de seguridad fundadas en la cooperación⁴⁵.

Hortik nolabaiteko baikortasuna sortzen zaio Karlos Santamariari.

'Pax Christi'. Hezkuntza, ekintza eta mistika

Testuinguru jakin batean kokatzen baldin bada Karlos Santamariaren pentsaera, nolabaiteko marko nagusi bat ere izan du horrek, batez ere garai batean. *Pax Christi* mugimendua da hori.

1945ean sortu zen *Pax Christi* (bakearen aldeko nazioarteko mugimendu katolikoa). Gerra-erperientzia ikaragarriaren ondoren eta gerra nuklearraren mehatxu larriagoari aurre egin nahian sortu zen mugimendua, beherago luzeago aipatuko dugun erakundearen manifestuan bertan adierazten denez:

A mediados de este siglo, época de cambio y renovación, decisiva para el porvenir de la humanidad, los pueblos, las razas y las naciones tiemblan en una angustia sin límites ante la amenaza de una guerra espantosa, por su extensión, su carácter total y la potencia de las máquinas mortíferas, que todas las crisis sufridas por la especie humana hasta el presente.

Estatu edo Herri bakoitzean bere Atalak zituen eta ditu oraindik. Zuzenean Eliz hierarkiaren menpean zegoen; Estatu bakoitzeko Atalak apezpikuren bat zuen buru, ofizialki izendatua⁴⁶.

Gerrari eta bakeari buruz bere gogoeta eta eztabaida luzea hasten duen une beretik agertzen zaigu Karlos Santamaria Mugimenduarekiko interes eta atxikimenduz. 1949an agertzen da Mugimenduaren aipamena beraren artikulu batean⁴⁷. Gerora hainbat hitzaldi eta idazkitan erabiliko du Mugimenduaren izena, beraren berri emateko ez ezik, beraren eginkizunari buruz

mintzatzeko ere bai. Berarentzat, beraz, hasieratik beraren pentsaeraren erreferentzia garrantzizkoa eta nolabaiteko markoa gertatzen da *Pax Christi*, bereziki fededuna eta kristaua den aldetik egiten duen gogoetarako.

Izan ere, bi urte geroago, *Conversaciones Católicas Internacionales* zirelakoan bileran «El pacifismo cristiano» izenpean egindako hitzaldi garrantzizkoan epigrafe osoa dauka *Pax Christi*-ri buruzkoa, bertan ikusten baitu katolikoentzat bakearen alde lan egiteko organismo guztiz egokia⁴⁸.

Espanian ez dirudi artean ezer zegoenik: apezpikuek behintzat ez zuten ideia berenganatua. Karlos Santamaria bera izan zen Mugimenduaren sustatzaile, Euskal Herrian eta Espainian. Berak uste du mundu zabaleko azken gerran parte hartu ez badute ere, Espainiako kristauak beren elkartasuna agertu behar dietela hori jasan dutenei, eta elkartasun horretan saiatu behar dutela bakearen alde; horretarako oso egokitzat jo zuen *Pax Christi* mugimendua⁴⁹. Eta kapitulu honen hasieran aipaturiko manifestua aurkeztu zuen⁵⁰.

Hitzaldian jaso zuen aipamen hori oso-osorik aldatu dut oin-oharrera, bertan agertzen baitira gure autorearen pentsaeraren ardatz nagusiak eta puntu nabarmenenak, bakeari buruzkoak, kristauaren irizpide eta jokabideari dagokienez: kristauaren erantzukizuna, maitasuna bakearen benetako oinarri, katolikoaren unibertsaltasuna, efikaziaren eta praktikotasunaren garrantzia bakearen aldeko ekintzan, otoitzaren premia bakearen aldeko ahaleginean...

Zer da baina *Pax Christi* mugimendua? Mugimendua denez, asoziazioa edo alderdi politikoa baino zabalagoa da:

Le mot 'mouvement' désigne quelque chose de plus vaste et de plus vague, le reflet d'un état d'opinion en plein développement ou, peut-être, en germe; une action convergente autour d'un but très général, simple et fort désirable, capable de mobiliser des masses, et d'intéresser un grand nombre de personnes, par-dessus des particularismes de tout genre («Responsabilité et limites du membre de Pax Christi», *Pax Christi*, 1956-01-27, 67).

Eta horren arabera ondorio hau ateratzen du:

Le Mouvement PAX CHRISTI ne saurait pas être le parti des chrétiens 'pacifistes', s'élevant contre d'autres groupes ou d'autres tendances d'Église considérées comme bellicistes. Cela n'aurait pas de sens («Responsabilité et limites du membre de Pax Christi», *Pax Christi*, 1956-01-27, 67).

Definizio positiboa emanez, honela dio: «PAX CHRISTI n'est donc que l'expression et l'épanouissement d'un état d'opinion qui existe dans l'Église elle-même» («Responsabilité et limites du membre de Pax Christi», *Pax Christi*, 1956-01-27, 67).

Kristau-apostolutzat definitzen du Karlos Santamariak *Pax Christi*, Eliza barruko beste 'Ekintza Katolikoaren' antzekotzat. —Gogoan eduki behar dira orduan ziren laikoaren apostolutza-mugimendu indartsuak: JOC (edo 'Gaztedi langile katolikoa') izan zen horien artean garrantzizkoenetakoa⁵¹.

Honela aurkeztu zituen Mugimenduaren jokabidea eta ekintza-moduak:

En estrechísima unión con la Iglesia jerárquica, viviendo y difundiendo por todas partes el espíritu de paz evangélica; implorando de Dios la paz mediante la oración y el sacrificio, estableciendo relaciones entre católicos de distintas nacionalidades con vistas a una mejor y más clara comprensión de los problemas internacionales; estudiando y profundizando las enseñanzas pontificias sobre la paz y dándolas a conocer en todos los medios sociales; estimulando la investigación de los aspectos morales y de las fórmulas prácticas de un nuevo orden internacional, los miembros de «Pax Christi» tratan precisamente de actualizar en el plano de las relaciones internacionales el potencial de paz de la Iglesia («La respuesta de la iglesia a la aspiración de la paz del mundo contemporáneo», *Pax Christi*, 1957-11, 6).

Mugimenduaren egiteko nagusietako bat pedagogikoa da, izan ere gerraren kontrako eta bakearen aldeko ekintza nagusietako bat, bakezaletasunak landu behar duena, bakerako heziketarena omen da. Zentzu horixe ematen dio *Pax Christi*-k antolatu ohi duen Bakearen egunari ere («Día de la paz», *El Diario Vasco*, 1958-05-18).

Mugimenduak koherentzia, erakuntza eta batasuna behar ditu, gure autorearen iritziz, bere araudi eta estatutuekin, Elizaren arauen barruan⁵². Araudi horrek, ordea, bere maila eta eskakizun ezberdinak ditu, Mugimenduaren zuzendarientzat eta bestelakoentzat. Hain zuzen ere, zuzendariak ez lukete inolako alderdi politikotan egon behar, adibidez, beraren iritziz, alderdietatik guztiz autonomo izan behar duelako Mugimenduak; era berean, nazioarteko istiluen barruan egon daitezkeen irtenbide politiko konkretuen aurrean, Mugimenduaren postura ofizialak ezingo luke jarrera «partidista» hartu. Adibidez, *Pax Christi* mugimenduak ezingo luke ofizialki «koexistentziaren» estrategia politiko-militarraren alde agertu, Eliza ofiziala bera lotzen delako. Dena dela, Mugimenduko bazkideak bere aldetik estrategia horren aldeko jarrera erakustea bere esku izango du. Horrelako eskakizunak bere mugak jartzen baldin badizkio ere Mugimenduan ari denari, onurak handiagoak izan daitezkeela uste du berak.

Mugimenduaren mistika

Honako aitormen hau egin zuen *Pax Christi* mugimenduaren batzarraren aurrean 1955ean egindako hitzaldian:

Si j'ai été de plus en plus attiré para PAX CHRISTI, si je me suis engagé dans ce Mouvement, si je lui consacre une belle partie de mon existence, c'est justement parce qu'il embrasse, en même temps, les deux aspects fondamentaux de l'action pour la paix que je viens de signaler à votre attention («Conférence du congrès Pax Christi. Paris 19-20 Mars 1955», 1955-06-12, 64).

Bi alderdiok honako hauek dira, beraren ustez Mugimendua justifikatzen dutenak: Bakearen zentzu transzendentearen lekukotza, batetik, eta bakearen aldeko ekintza historikoa, bestetik. Edo bere hitzak zuzenenean erabiliz: «errealismoa» eta «mistizismoa»⁵³.

Pax Christi-ren 'mistizismo errealista', berriz, ez da inolaz ere utopikoa, «réalisme clairvoyant» (errealismo burutsua) baizik. Bere errealismo historikoan, mistika hitza atsegina du Karlos Santamariak; eta *Pax Christi*-ren 'mistizismoa' aldarrikatzen du. Bi esanahi aurkitzen dizkio 'mistika' hitzari: Adiera teologikoan, mistikoa da bere baitatik irtenik edo, Jainkoaren maitasunean Haren ikuspen dohatsura goratu dena⁵⁴; zerbaiten mistikaz diharduela diogu, baita ere, inolako interes pertsonalik gabe eta bere gogo eta bihotz osoz helburu handiren baten alde diharduenari buruz⁵⁵.

Mugimenduaren 'mistizismoak' bi adierak bateratu behar ditu, beraren iritziz. Zentzu horretan mistika du bere barruan *Pax Christi* mugimenduak; areago, 'mistika da'. Biak guztiz lotuta eta elkarreraginean ulertzen ditu *Pax Christi*-ren espirituan eta jokabidean. Horrelaxe ulertzen du Mugimenduaren berezitasuna, kristauen artean egon daitezkeen bestelako mugimendu edo jokabide bidezkoen artean ere⁵⁶.

Mugimenduaren eta bertako partaideen bokazioa 'zubigileak' izatean ikusten du: taldeko egoismoak bereizita dauden munduen artean lotura egiteko, zehazkiago mundua banatua dagoen bi bloke ideologiko-politikoaren artean komunikazioa sortzeko⁵⁷.

Beraren iritziz, ordea, ezin dezakete zubigintzaren eginkizuna bete ez eszeptikoek, ez zinikoek, ez 'ideologistek', ez agnostikoek, ez moralik gabeek, ez eklektikoek. Norberaren interesaren, egoismoaren eta etsipenaren gain ere ezin daiteke zubirik eraiki: «L'égoïsme, l'incroyance, le désespoir, c'est la muraille. La croyance, l'espérance, l'amour, c'est le pont» («Conférence du congrès Pax Christi. Paris 19-20 Mars 1955», 1955.06.12, 70).

Mugimenduko kidearen erantzukizun pertsonala

Pax Christi mugimendua gehienbat kristau laikoena izanik ere, Eliza ofizialaren mugimendua da. Horregatik, beraren jarrerek ere nolabaiteko ofizialtasuna dute. Hori zehaztu beharra aurkitu zuen Karlos Santamariak, *Apostolutza Sekularren II. Kongresuan* eman zuen hitzaldian:

Nuestro movimiento es un movimiento estrictamente católico, directamente dependiente de la jerarquía eclesiástica y presidido en cada país por un Obispo designado por la misma («La respuesta de la iglesia a la aspiración de la paz del mundo contemporáneo», *Pax Christi*, 1957-11, 6).

Beraren ustez, horrek ez dio askatasunik eta erantzukizunik kentzen militanteari; eta, bestalde, hierarkiarekiko lotura hori emankorragoa izan daiteke, eraginkortasunaren aldetik.

Il est vrai qu'un catholique, en s'engageant dans notre Mouvement, peut perdre une partie de sa liberté, surtout s'il assume des rôles dirigeants dans PAX CHRISTI. Mais cette perte sera fortement compensée par l'épanouissement de son action, par les avantages et l'efficacité d'une action commune en union visible avec les Pasteurs de l'Église («Responsabilité et limites du membre de Pax Christi», *Pax Christi*, 1956-01-27, 69)⁵⁸.

Zein da orduan bertako kideak duen eginkizun eta erantzukizun pertsonala?

1955ean txosten bat irakurri zuen Mugimenduaren batzarrean, gero (1956) *Pax Christi* aldizkarian argitaratua, oso dokumentatua, aita santuen eta bestelako kristau-autoreen aipuekin, honelako titulu pean: «Les responsabilités et limites du membre de Pax Christi à l'égard de la paix temporelle». Batzarreko lanetarako oinarritzat erabiltzekoa zen hitzaldia; horregatik azkenean partaideentzat galderak eta eginkizunak ipiniak zituen. Bertan Mugimenduko kideak duen askatasuna eta hartu behar duen erantzukizun pertsonala defenditzen ditu.

Horren oinarriak bi hauek dira: a) Bakearen eta gerraren arazoa ez dago printzipiotan bakarrik, eta ez dago printzipiotan nagusiki, egoera konkretuetan eta erabaki konkretuetan baizik; b) Eliza ofizialaren dirigismoa uxatu eta aldendu behar du kristauak berak, bere erantzukizuna hierarkiaren eskuetan utzi gabe. Ezta agintari zibilengan ere... Hori errazkeria besterik ez litzateke.

Hasteko, kristauak bere erantzukizun pertsonala du *Pax Christi* mugimenduaren barruan. Kristauak ez du egon behar ea zer esango Elizak edo Aita Santuak: «Esta actitud no es válida. Es, por el contrario, deplorable en extremo, porque ni la Iglesia, ni el Papa, ni el Movimiento 'Pax Christi' pueden suplir mi propia responsabilidad» (654, 21).

Bere erantzukizuna bere gain hartzeko unean bi arazo edo aurkitzen ditu Mugimenduko kideak: a) Nola jokatu lankidetzan bestelako mugimenduekin; b) zein lotura modu behar du Eliza hierarkikoarekin?

Edozein kristaurentzako irizpideak balio ote dute hemen Mugimenduko kidearentzat? — Beherago emango ditugu, autorearen ustez kristauak bete beharreko baldintzak.

Kristauak, eta baita Mugimenduko kideak ere, bestelako ideologiaz bakearen alde lana egiten duten mugimenduetako kideekin lankidetzat eratu behar du, kristauak ez baitute denbora-mailako bakeari buruz kontzeptu bereizirik. *Pax Christi* Mugimendua katolikoa eta hierarkikoa izanik ere —orduko beste Apostolutza Sekularren mugimendu asko bezala—, ez du bere ekintza eksklusibotzat hartzen:

Pero esto no significa en modo alguno que nosotros pretendamos fabricar una paz separada, una paz católica, paz exclusiva de los católicos o para los católicos, que no tendría ningún sentido («La respuesta de la iglesia a la aspiración de paz del mundo contemporáneo», *Pax Christi*, 1957-11, 6).

Eta geroxeago:

En este sentido puede decirse que 'Pax Christi', como la Iglesia misma, se abre también a todos estos hombres y espera aunar sus esfuerzos con los de ellos en favor de la paz («La respuesta de la iglesia a la aspiración de paz del mundo contemporáneo», *Pax Christi*, 1957-11, 3).

Baina noraino joan daiteke bestelako bakezaleekin lankidetzaz horretan, kristauaren bakezaleetarako bere mugak baldin baditu, eta Elizak, bakearen gainetik justizia ipintzen duenean, indarkeria zuzena, gerra zuzena defenditzen baldin badu? Izan ere, beharago erakutsiko digunez, denbora-mailako bakearen aldeko ahaleginak bere mugak ditu kristauarentzat, hura ez delako ondasun gorena eta absolutua.

Bestalde, lankidetzaz horrek bestelako mugak izan ditzake, dio autoreak, Elizaren araudiaren eta obediendiaren arabera. Kristau profetismoaren eta hierarkiarekiko obediendiaren arteko gatazka praktikoa historian zehar santuek bizi izan dute, beraren iritziz. Horiengandik ikasbidea hartu beharko lukete Elizaren barruan bakearen alde dihardutenek ere⁵⁹.

Beraren ustez, Eliza hierarkikoaren obediendiaren pean jokatzek ez dio kristau bakoitzari bere burua eta kontzientzia erabiltzea eragozten. Areago, obediendiaren pean diharduen kristaua bakearen defendatzaile hobea izango da, Elizaren aginduen kontra diharduena baino.

Mugimenduaren espiritualitatea: unibertsaltasuna

Esaldi oso zorrotzez definitzen du Mugimenduaren espiritualitatearen funtsa:

La pretensión de 'Pax Christi' no puede ser más simple ni más clara: hacer que los católicos vivan más católicamente, es decir, más universalmente su fe («Qué pretende Pax Christi», *Incunable*, 1958-05).

Unibertsaltasunaren ideia etengabe dator Karlos Santamariaren idazkietan, Bake iraunkorraren oinarritzat ipinita. Atal nazionalen gainetik, erakunde benetan internazionala izatea eskatzen dio unibertsaltasunak Mugimenduari. Unibertsaltasun horixe da, gainera, Mugimenduak bere militanteengan eta kristau guztiengan zabaldu nahi duen espiritualitatea: «bakearen espiritualitatea», gure autoreak dioenez.

Taldeko ekintzarako tresna izateaz gainera, espiritualitate pertsonalerako bidea da, beraz, militanteentzat Mugimendua, hori baita, beraren ustez, bake-ekintzarako oinarria: «lo que se pretende en 'Pax Christi' es una empresa de conversión y de perfeccionamiento religioso» («Qué pretende Pax Christi», *Incunable*, 1958-05). Beste herrietara eta bizimoduetara norbere burua irekitzea esan nahi du, besteren artean, konbertsio horrek... Unibertsaltasuna!

Aurrera begira

1985ean 40 urte bete zituen *Pax Christi* mugimenduak. Karlos Santamariari eskatu zioten orduan bere hitza esan zezan, *Pax Christi* aldizkarian; berak iritzi oso aldekoa du Mugimenduaren historiari eta etorkizunari buruz. Beraren ustez, Mugimenduak lan bikaina egin du urte horietan bere hiru ildotan: espiritualean, intelektualean eta praktikoan; eta honela dio Mugimenduaren gaurkotasunari buruz:

Même si la situation historique s'est profondément modifiée depuis les premières rencontres catholiques de l'après-guerre, la tâche de Pax Christi n'a rien perdu de son importance dans un monde comme le nôtre, hanté par la menace de la guerre nucléaire et la division en deux blocs hostiles («Education à la paix souvenir du passé et imagination du futur», *Semaine des intellectuels catholiques*, 1985-11).

Pax Christi-ko gidaritza utzi ondoren, Karlos Santamariak bere lan intelektualean heziketakoan (idatzien eta hitzaldien bidez) eta praktikokoan jarraitu zuen, agian ez izen jakineko mugimenduren batean, baina bai mugimendu bakezale zabalean; berak bere burua munduko mugimendu bakezale horretan kokatzen du, nahiz eta sarritan aski kritiko agertzen den horretako zenbait jokabideri buruz.

Beraren iritziz, aurrera begira, heziketa-lanarekin batera, irudimena behar da bakearen alde lana egiteko. Arma nuklearrak omen ziren urte horretan bakezalearen kezkarik handiena; horiek desagertzearen inguruan bideratu beharko zukeen ahaleginik handiena ere⁶⁰.

Gerraren oinarrian indarkeria

Gerra eta bakearen arazoaren azpian indarkeriarena dago; horrelaxe ikusten du Karlos Santamariak. Bakezaleak ez du gerraren instituzioaren aurka bakarrik jokatu behar, eta bai horren inguruan dagoen indarkeria zabalduaren aurka ere⁶¹. Hainbat aldiz aztertzen du indarkeriaren fenomenoak: horren adarrak, sustraiak... Indarkeriaren adar horiek guztiak —psikologikoak, sozialak, etab.— ezagutzuz ere, indarkeria politikoaz ari da bera bereziki aztergai ditugun idazlanetan.

1968an bi artikulua idatzi zituen gai horri buruz: bata laburra, «La violencia» titulupean, eta bestea, luzea, «Marxistas y cristianos ante la violencia» izenekoa. Horietako irakatsiak laburtzen saiatuko gara hemen bereziki, baina beste hainbat artikulutakoarekin osatuta.

Goian ekarri dugu berak indarkeriari buruz emandako definizioa. Indarkeria ez da nahasi behar, beraren ustez, indarrarekin:

La fuerza por sí misma, no es violencia; una fuerza justamente aplicada, no es necesariamente violenta. ¿Cuándo, pues, hay violencia? Cuando se ejerce sobre un hombre o sobre una colectividad para arrancarles aquello que ni la palabra, ni el diálogo, ni la razón, ni el derecho, ni la moral permitirían obtener de ellos («Marxistas y cristianos ante la violencia», *Parroquia San José Obrero Hernani*, 1968-04-25, 3).

Pertsuasioaren aurkakoa da, beraz, indarkeria, gure autorearen ustez; bortxa —indarra— ez ezik, «bortxakeria» ere badela esan genezake.

Gizakiaren ezaugarritzat dauka berak indarkeria; animalien artean ez omen dagoela-eta benetako indarkeriarik, horrek zera eskatzen duelako aurretik: jokabide-arau etikoak egotea ezarrita⁶². Jakina badagoela izadian ordena naturalik; baina hori ez da araurik etikoena. Indarkeriak, beraz, Karlos Santamariarentzat, eduki etikoa du funts-funtsean.

Indarkeria politikora mugatuta, horrek ere mila forma hartzen ditu:

La violencia se llama hoy guerra, opresión, guerra revolucionaria, terrorismo, crimen político, represión, guerrilla, imperialismo del dinero, intimidación policíaca, tortura, dictadura, explotación, segregación social («Marxistas y cristianos ante la violencia», *Parroquia San José Obrero Hernani*, 1968-04-25, 4).

Hori guztia bezain zabal ikusten du berak indarkeria politikoa, eta horrela ikusi behar dela dio.

Indarkeria politikoaren aipaturiko forma guztiak hirutara biltzen ditu Karlos Santamariak:

En el terreno político la violencia se manifiesta fundamentalmente en tres campos. La guerra —violencia armada de naciones contra naciones—. La opresión —violencia más o menos larvada del fuerte contre el

débil, del dominante contra el dominado—. Y la revolución —violencia del oprimido contra el opresor, que le lleva a veces a convertirse en un nuevo opresor («La violencia», *El Diario Vasco*, 1968-03-31).

Garrantzizkoa gertatuko zaio banaketa hori; eta bakoitzari buruz iritzi ezberdindua ematen saiatuko da.

Indarkeria egiturazkoa eta instituzionala

Karlos Santamariaren iritziak, bortxakeria egiturazkoa eta instituzionala, agian nabarmentzen ez dena, dago sarritan fusilen eta bonben erabileran nabarmentzen den indarkeriaren atzean.

Gure gizartean biolentziarik handiena eta astunena, herriari goitik behera egiten ziona izan ohi da gehienetan. Alegia, zuzengabeko legeak, estructures okerrak eta ahal-gehegikeriak eragiten diotena.[...]. Kaleetako biolentzia ez da txarrena, baizik politika ta sozial egiturak jende apal ta pobreak, edo menpeko arrazari, egiten dietena⁶³.

Herrien arteko eta gizarteko zuzengabekeriak estaltzen dituen itxurazko ordena —desordena!— da aurreneko indarkeria, beraren iritziak, eta ez horren aurka borrokatzeko fusila hartu duenarena, nahiz eta batzuek azken hori besterik ez ikusi⁶⁴. Horren argitan aztertzen ditu Algeriako gerra, Kubako iraultza; Kongoko indarkeria, independentziaren ondoren beltzek ezarri zutena, baina independentziaren aurretik zuriek ezarritakoan sustraia zutena. Berak dioenez, ordenaren izenean ezarritako zuzengabekeriaren egoera onartzea, zuzengabekeria eta indarkeria handiagoak izan daitezke batzuetan.

Aljeriarren terrorismoaren azpian, Kubako iraultza bortxazkoaren azpian, Kongoko beltzen hilketen azpian edo atzean 'indarkeria estrukturala' ikusi behar dela dio berak.

Porque hay un tipo de violencia que no viene de unas personas determinadas, de la cual no se puede culpar a una persona determinada, sino que viene de las estructuras mismas de la sociedad («Marxistas y cristianos ante la violencia», *Parroquia San José Obrero Hernani*, 1968-04-25, 5).

Iparramerikako beltzen indarkeriaren atzean segregazio estrukturalaren indarkeria dago... Egiturazko indarkeria da gaurko munduko merkatuaren egoera:

Hay una gran injusticia en ese mercado, porque ese mercado está conducido de manera que sirve a los intereses de los pueblos ricos; y claro está, esto es un estado de violencia («Marxistas y Cristianos ante la violencia», *Parroquia San José Obrero Hernani*, 1968-04-25, 5).

Hego Amerikako gerrilei buruz ari delarik, eta Che Guevararena aipatuz, zera dio:

La insurrección armada es el método normal de aquellas gentes desde hace muchos años, desde siempre en realidad. En aquellas tierras la violencia es promovida en la mayor parte de los casos desde arriba, por caciques y generales ambiciosos, y mantenida por dictadores, más o menos bandoleros, a costa de mares de sangre. En otros casos —los menos— son los desesperados, los proscritos, los desposeídos y hambrientos quienes promueven desde abajo la insurrección popular y terminan casi siempre en el monte, acorralados como fieras.

Rhodesiako borrokariei buruz ari zen 1968ko artikuluetako batean; bertan terrorismoaren gaia aipatzen ari zen, hango gobernuak «terrorista beltzak» exekutatu zituela eta:

La palabra 'terrorismo' es particularmente apta para impresionar a la gente y justificar toda clase de medidas represivas («Terrorismo blanco», *El Diario Vasco*, 1968-03-10).

Eta beherago erantsi zuen:

Lo cierto es que en Rhodesia se asiste actualmente a un terrorismo 'de arriba abajo', forma de intimidación más condenable que la del terrorismo de 'abajo arriba' que se pretende perseguir («Terrorismo blanco», *El Diario Vasco*, 1968-03-10).

Indarkeria iraultzailea

Bortxakeria instituzional eta egiturazkoaren aurka, indarkeria iraultzailea dago.

Beraren ustez ez dago iraultza eta indarkeria nahasterik, nahiz eta gehien-gehienetan biak batera joan: izan ere, berez, iraultza gizartearen aldaketa bizkor eta sakona besterik ez da: «La revolución es un cambio profundo y rápido de una sociedad». Baina nekez gertatuko da indarkeriarik gabe, gizakiak bere baitan daramalako indarkeriarako joera, eta klase gainartzaileek ez dutelako utziko beren nagusitasuna indarkeriarik gabe.

Iraultzak forma eta eduki ugari har baldin baditzake ere, historikoki, iraultza modernoari begira, iraultza marxistan ikusten du berak kontzeptua berez dagokion adieran. Marxismoaren arabera, hauxe litzateke iraultza:

La revolución supone un cambio profundo, y decide un cambio profundo, quiere decir un cambio en la estructuras sociales, en las estructuras mismas que relacionan a los hombres en el orden económico, y después también en las superestructuras que son una consecuencia de esas estructuras, pero este cambio sólo es revolucionario cuando se produce de una manera rápida y hasta cierto punto con ruptura y con destrucción de un orden legal existente.

Marxistek, hala ere, horrelako iraultza asmatu badute eta beharrezkotzat jotzen badute ere, ez dute indarkeria indarkeriagatik defenditzen⁶⁵. Marxistentzat, indarkeria baliabide bat da, gizarte zuzenagoa, klaserik gabekoa lortzeko. Ez dute gerra gerragatik aldarrikatzen; gerra kentzeko aldarrikatzen dutela gerra, dio gure autoreak; berari paradoxikoa iruditzen zaio hori, baina horrela omen diote⁶⁶.

Marxismoaren ustez, erreboluzioa beharrezkoa da, eta horretarako beharrezkoa da indarkeria, klase gainartzaileek ez dutelako utziko bestela beren boterea. Karlos Santamariaren iritziz, nolabaiteko fedea dago tesi horretan: fede itsua borroka armatuaren eraginkortasunean.

Berak ez du uste iraultzazko indarkeriaren eraginkortasuna batere argi dagoenik, batetik horren aurrean boteredunek badakitelako beren armak egokitzen, eta, bestetik, indarkeria aukeratzean, justiziaren alde ari denak bere arrazoien partea galtzen omen duelako:

... si yo discuto y tengo razón, en el momento que apelo a la fuerza, he perdido una parte de mi razón y mi adversario se frota las manos porque me ha llevado a un terreno en el que ya no le importa que yo tenga razón («Marxistas y cristianos ante la violencia», *Parroquia San José Obrero Hernani*, 1968-04-25, 10).

Batzuek indarkeria iraultzailearen bidez askatasuna lortu nahi dute; gure autorearentzat, paradoxa handia dago hor. Bakezaleak askatasuna lortu nahi du, baina indarkeriarik gabe, indarkeriaz indarkeria gehiago besterik ez delako ekartzen, beraren ustez.

Bestalde, kontuan izan behar dira, Santamariaren ustez, indarkeria iraultzaile armatuak gizadiari dakartzkion oinaze, sufrikario eta neke-penak, haren eraginkortasuna eta etika epaitzean.

Bi aldetako indarkerien artean

Egiturezko indarkeria instituzionalaren eta indarkeria iraultzailearen artean aukera egin behar ote da? Karlos Santamariaren iritziz, bakezalearen aukera ez dago indarkeriaren — bortxakeriaren— eta 'bortxa ezaren' artean —hori oso erraza litzateke—, sarritan egiturezko indarkeria instituzionalaren eta indarkeria iraultzailearen artean baizik.

Bien artean —edo bien barruan— gertatzen da sarritan bakezalea. Santamariaren iritziz, indarkeria ez da gehienetan guregandik kanpo dagoen zerbait; gure inguruan eta geure barruan dago indarkeria, eta ez dago aukeraterik indarkeriaren eta ordenaren artean. Hortxe dago zailtasuna, hain zuzen ere⁶⁷.

Zer egin inguratzen gaituen, denok hartuta gauzkan indarkeriaren aurka? Alde batera indarkeria eta bestera bakea jarterik balego, inor gutxi izango luke zalantzarik aukera egitean; bakearen aukera egingo luke, alegia. Baina, maiz, bi edo gehiago indarkeria moten artean aukeratu beharrean aurkitzen gara, beraren ustez⁶⁸.

Egoera horretan ez dago aingerukerian erortzerik, eta norberaren bakezaletasun teorikoan babesterik. Era askotako indarkerien konplexutasuna ezagutuz eta gu geu horren barruan gaudela aitortuz, egin ahal izango dugu onik mundu gizatiarragoa bideratzen. Bakezalea ere indarkeria mota bataren ala bestearen artean aukera egin beharrean gertatuko da, hor barrutik bere aukera bakezalea ipintzeko. Izan ere, «muchas veces el querer rechazar un género de violencia equivale a aceptar la complicidad o la participación por el otro género de violencia». Bakezalea, armarik ez hartzea printzipioz erabakita daukalarik, herriaren inbaditzailearen jokoan eror daiteke, armarik ez hartzean. Zapaltzailearen aurrean, bakea soilik aldarrikatzen duena, zapaltzailearen errukide bihur daiteke. Horregatik, beraren ustez, bakezaletasun absolutua eta manikeoa ez da onartzekoa.

Kontrarikzio horretan bizi behar ote du bakezaleak? Karlos Santamariak kristau-bakezaletasun ez-absolutuan eta 'bortxa eza aktiboan' aurkituko du irtenbidea, teorian behintzat. —Beherago azalduko ditugu beraren iritzia eta jarrera bi puntu horiei buruz.

Kristautasuna eta indarkeria iraultzailea

Gerraren indarkeriaz geroago jardungo dugu; indarkeria iraultzaileari buruzko bere iritzia agertzeko bi maila bereizten ditu Santamariak: a) Kristau-moral soilaren ikuspegia; b) iraultzaren teologia modernoa.

Nazioen arteko gerrari eskatzen zaizkion baldintzak eskatzen dizkio Karlos Santamariak indarkeria iraultzaileari ere: a) Helburu zuzena; b) baliabide bakezkoak agortuta egotea; c) egingo diren kalteak, lortuko diren onurak baino txikiagoak izatea; d) indarraren erabilera ahalik eta gehien mugatzea; e) eta baliabide inhumanoak baztertzea.

Horiek betez gero, iraultza bortxazkoa zilegi izan daiteke, kristau-moralaren ikuspegitik. Hala ere, Karlos Santamariaren iritziz, Eliza ia beti iraultzailearen kontra egon da, matxinada armatua Elizaren interesekin bat etorri ez denean.

Desgraciadamente la Iglesia no ha tomado, no ha llevado a la práctica el principio revolucionario, y estos principios de los moralistas creo que no ha sido usados nunca o casi nunca («Marxistas y cristianos ante la violencia», *Parroquia San José Obrero Hernani*, 1968-04-25, 54).

Horri kontrajarriz edo, Karlos Santamariak fedearen eta teologiaren aldetik iraultzak dituen arrazoiak nabarmentzen ditu, Y. Congar teologoaren eta bereziki Camilo Torresen hitzak eta jokabideak azalduz. Eta ondorioz hau dio azken honi buruz:

Nadie puede negar la gran generosidad e incluso la profunda lógica de la figura de Camilo Torres. Frente al egoísmo, la pereza, la cobardía de tantas gentes, de tantas gentes que cierran los ojos a la injusticia para

no enterarse de que el hambriento está a la puerta y el sediento y el que está perseguido, para no enterarse de esa injusticia cierran los ojos, se envuelven en su propia cobardía («Marxistas y cristianos ante la violencia», *Parroquia San José Obrero Hernani*, 1968.04.25, 14).

Che Guevararen ereduari buruz ari dela, eta horren borrokaren handitasuna, baina aldi bereko eraginik eza, nabarmendu ondoren, zera dio:

Biolentzia, gogortasuna, beharrezkoa da, bai, gure mundua zuzentzeko. Baiñan zer nolako gogortasuna? Hori da ta hori izango da, gaur eta biar, problema izugarria. Batez ere ebanjelioko politika eta kristau-politika baterako⁶⁹.

Berriro ere bakezalearen eta justiziazalearen arteko tirabira aurkitzen dugu. Eta indarkeria, 'datorrenetik datorrela', kondenatu egin behar delako haren kontra dago bera; horretan, Elizaren beraren irakatsiekin bat datorrela uste du⁷⁰.

Indarkeria iraultzailea eta bortxa eza

Camilo Torresen eta Che Guevararen irudien —eta ereduaren?— aurrean, ordea, Luther Kingena hobesten du Karlos Santamariak. Hark Gandhi-ren bortxa ezaren metodoa aukeratu zuen USAko beltzen eskubideen alde borrokatzeko. Hura ere kristaua zen, artzain protestantea. —Bortxa ezaz ere gero luzeago hitz egingo dugu, baina, hemen zerbait esan beharra dagoela dirudi.

Camilo Torresen heriotza tragikoa (1966) gogoratu ondoren, honela dio:

Pero he aquí, al cabo de poco más de dos años, otro cristiano también cae bajo las balas de sus enemigos, y es también un revolucionario, y es también un pastor de la Iglesia... («Marxistas y cristianos ante la violencia», *Parroquia San José Obrero Hernani*, 1968-04-25, 14).

Eta beheraxeago dio:

Y nadie puede decir que su acción haya sido menos efectiva ni mucho menos que la de Camilo Torres. Esa acción ha tenido una resonancia histórica extraordinaria, y culminará probablemente con el triunfo, porque la fuerza moral que está realizando, no sólo en América sino fuera de América, es extraordinaria («Marxistas y cristianos ante la violencia», *Parroquia San José Obrero Hernani*, 1968-04-25, 14).

Bortxa eza ez da, ordea, armarik ez erabiltzea, besterik gabe; are eta gutxiago, eskuak tolestatuta gelditzea, zuzengabekeriaren aurrean. Indarkeria baino okerragoa da gure autorearentzat, indarkeriari ezezkoa esan eta geldi eta lasai gelditzea⁷¹.

Gandhiren eta Luther Kingen bortxa eza, ordea, ez da geldi egotea, bizia eta aktiboa da: «La no-violencia-activa» idazten du. Beraren iritziz,

... la no-violencia-activa, no es la aceptación del 'statu quo', ni es el inmovilismo, ni es la cobardía, ni es tampoco el reformismo lento, inoperante que hace esperar siglos y siglos («Marxistas y cristianos ante la violencia», *Parroquia San José Obrero Hernani*, 1968-04-25, 14).

Bortxa eza aktiboak indar morala ipintzen du iraultza armatuak ipintzen duen indar armatuaren kontra. Eta beraren ustez, benetako kristautasuna, Ebanjelistik edaten dena, Gandhi-ren humanismotik askozaz hurbilago dago, humanismo marxistatik baino, indarkeriaren erabilerari dagokionez. Dena dela, kontuan izan behar da beste nonbait Gandhi jokabide sozial atzerakoia kritikatu duela gure autoreak, eta alde horretatik onartezintzat jotzen duela mendebalderako eta garai honetako Indiarako ere.

Zilegi izan ote daiteke gerra bonba atomikoaren garaian?

Gerraz hitz egitean, bere garaiko egoeran kokatzen da Karlos Santamaria, hau da, bonba atomikoaren eta armamentu nuklearren lasterketaren garaian. Ez du maila abstraktuan hitz egin nahi gerrari buruz, ezta haren zilegitasunari edota soluzioei buruz ere. Beraren bakezaletasunak ere historikoa eta konkretua izan nahi du, garai eta egoera bakoitzean bertako arazo konkretuei erantzuna eman nahian.

Hala ere, Karlos Santamariarentzat badago gerrari buruzko kristau-etikarik eta badago bakeari buruzko kristau-ebanjeliorik. Lehenengoaren printzipioak baliozkotzat jotzen ditu gerra nuklearraren garairako ere, baina haren aplikazioak dira kontua. Ebanjelioaren espirituak, berriz, etikaren printzipio gutxienekoak eta hotzak gaintitu egiten ditu.

Baina nola izan daiteke gerraren etikarik? Ba al dago gerraren inolako justifikaziorik?

Bakea balio absolutua balitz, haren antitetikoa den gerra gaitz absolutua izango litzateke; eta orduan ez legoke gauza handirik esatekorik gerraren zilegitasunaz. Baina kristau-etikarentzat bakea ez da balio absolutua, eta, beraz, gerrak ere ez du merezi gaitzespen absoluturik. Horren gainetik daude bestelako balioak, gerra zilegitzen dutenak, bereziki justizia eta askatasuna; horiek defenditzeak zilegitu dezakete gerra. Justiziari buruz esandakoak berdintsu balio du askatasunarentzat ere, gure autorearen iritziz⁷².

Bakezale absolutuarentzat gerra 'zuzenaren' doktrina, Eliza Katolikoak defenditzen duena, harrigarria gertatzen da hasiera batean. Eskandalua ere piztu ohi du. Dena dela, bereizkuntza eta baldintza zorrotzen tartean mugitzen da doktrina katolikoa.

Horregatik aurretik gerra moten bereizkuntza egin beharra, haren zilegitasunaz hitz egin ahal izateko.

Gerra ofentsiboa, defentsiboa eta prebentiboa

Gerraren etikari buruzko jardunean lehen bereizkuntza bat egin ohi du kristau-etikak, Karlos Santamariak ohartarazten gaituenez: Eraso-gerraren eta defentsa-gerraren artekoa, alegia. Bien arteko aldea nabarmendu nahi du, printzipio etikoei dagokienez. Tartean sartzen dute batzuek 'prebentzio-gerra'.

Gerra ofentsiboa inolako justiziarik gabe beste Herriren bati egiten zaion eraso da. Horri buruz Karlos Santamariak ez du zalantzarik, guztiz gaitzestekoa dela.

Baina zer da defentsarako gerra? Kanpotik datorren erasotik, justiziaren kontraktotik eta askatasunaren kontraktotik, defenditzeko eta ateratzeko egiten dena.

Gure autorearen iritziz, bakearen gainetik justizia jartzen duen etikak bi gerra-moduak bereizi behar ditu, eta printzipioz onartzen du Eliza katolikoak gerra defentsiboari buruz duen doktrina. Honela dio berak argi eta garbi:

La cuestión de la guerra justa parece claramente resuelta en lo que se refiere a la guerra defensiva. Se reconoce la legitimidad de esta guerra y hasta su carácter obligatorio cuando se trate de defender valores superiores. No así en lo que se refiere a la guerra de agresión en sus formas más o menos encubiertas. Las opiniones parecen en esto más divididas («El pacifismo cristiano», *Documentos* 9, 1951).

Gero ikusiko da defentsa-gerrak ere bete beharko dituen baldintzak, zuzenetsi ahal izango bada.

Printzipioz onartuta ere, autoreak berak behin baino gehiagotan dudan jartzen du gaur egun egoera konkretu honetan gerra defentsiboa bera zuzenets daitekeenik:

En la situación actual [1957an ari da idazten], el recurso a la guerra no se justifica por cuestiones de prestigio nacional, ni siquiera por la defensa de derechos que, aunque legítimos, no compensan el riesgo de hacer estallar un incendio mundial con todas sus tremendas consecuencias espirituales y materiales («Soberanías», *El Diario Vasco*, 1957-02-17).

Izan ere, arma nuklearrak gerraren kontzeptua bera nolabait aldatu baldin badu, haren funtsezko etikotasuna zalantzan jarri du, beraren ustez —«novedad de la guerra» esaten du 1958ko bere artikuluko batean.

Gerra defentsiboak ere baldintza batzuk bete behar ditu, ordea, zuzenetsi ahal izateko. — Horiei buruzko doktrina tradizionala, gure autoreak onartzen duena, eta horien aplikagarritasuna, gure autoreak oso zalantzan jartzen duena, hurrengo atalean ikusiko ditugu.

'Prebentzio-gerra' gelditzen zaigu. Etsaiak eraso-gerra egingo duen hipotesian alde aurretik haren aurka egiten den eraso-gerra da hori, gure autorearentzat: Etsaiaren eraso hipotetikoa jasan aurretik etsaia bera erasotzea, alegia. Gerra ofentsibotzat ala defentsibotzat jo behar da? Santamariari gerra ofentsiboaren kontzeptua estaltzeko modua iruditzen zaio, itxuraz. Horren aurkako bere iritzia oinarritzeko, Mons. Ancel, Lyongo orduko apezpikuaren pastoral eztabaidatu bat dakar, non prebentzio-gerra kondenatu egiten baitu, ofentsiboaren forma besterik ez dela esanez. Gure autorearen iritziz, oso arriskutsua da prebentzio-gerraren kontzeptua, eta guztiz arbitrarioa izan daiteke.

Bereizketa eta zehaztasun horiek guztiak egin ondoren eta printzipio etiko tradizionalak onartuz ere, Karlos Santamariari zalantzak gelditzen zaizkio gaur eguneko gerrak —bestelako bereizkuntzarik gabe— izan dezakeen zilegitzeari buruz. Pio XII.aren hitzaldietako bat gogoratuz, zera dio:

La idea de que, en el actual contexto histórico, la guerra ya no puede ser nunca justa ni legítima se va extendiendo cada vez más. El papa ha condenado toda guerra ofensiva o preventiva y ha dejado sólo a salvo el caso de la legítima defensa. Es preferible —ha dicho— renunciar a ciertos derechos que exponerse a provocar una catástrofe material y moral («Novedad de la guerra», *El Diario Vasco*, 1957-10-27).

Hala ere, bere idazki guztietan zehar finko eutsiko dio, justiziaren eta askatasunaren izenean egiten den gerra ezin gaitzets daitekeela, hasteko behintzat; eta batzuetan 'obligaziozkoa' ere izan daitekeela. Karlos Santamaria ez da bakezale absolutua!

Berriro esanda, bakea ez da balio absolutua, horren gainetik beste balioak daudelako: Askatasuna, Justizia... Eta, beraz, gerraren gaitzespena ere ezin daiteke absolutua izan. Alde horretatik ez dator bat bakezale 'absolutuekin', gerora ere ikusiko denez:

... la Paz de Cristo no coincide exactamente con la 'paz a todo precio' que algunos propugnan en el momento presente. Porque el cristiano estima que hay valores más nobles, más elevados y deseables que la paz misma. Y que hay males más terribles que la guerra («El cristianismo, ¿puede y debe evitar las guerras?», *La Voz de España*, 1949-07-21).

Beste noizbait dio, kristauen bakearekiko erantzukizuna gogoratuz:

Si los cristianos no podemos ser belicistas tampoco podemos permanecer impasibles en la lucha titánica del bien y del mal. Pero esta lucha se manifiesta tanto fuera como dentro de nosotros mismos. La paz no puede ser asentada sobre un suelo de injusticias («Ante la paz o la guerra», *Documentos* 9, 1951).

Gerra zuzenaren baldintzak

Gerra ofentsiboa eta prebentiboa gaitzetsi ondoren, edozein gerra defentsibo ere ez da zilegi, Karlos Santamariaren iritziz, doktrina katolikoari jarraiki.

Berak idatzitakoa hitzez hitz aldatuko dugu:

Cinco son las condiciones de una guerra justa, según los pensadores católicos: causa justa, limpieza de intención, recurso previo a la solución amigable, medios lícitos y probabilidad de alcanzar un bien mayor que los males que la guerra misma origina. Cinco condiciones que vale la pena de retener en la memoria para enjuiciar rectamente los acontecimientos históricos de nuestro tiempo.

De acuerdo con estos principios, cabe formular esta pregunta: '¿Puede existir hoy una guerra justa? El derecho a defenderse de la agresión es incuestionable y nadie duda de él, pero ¿por parte del que provoca la guerra puede darse en la actualidad una actitud moral y cristiana?'. Muchos lo dudan. Muchos se inclinan a la negativa («La polémica de la guerra justa», *La Voz de España*, 1949-07-14).

Gaur eguneko armamentuen egoeran eta gerra nuklearraren arriskuan, gatazka belikoari hasiera ematen dionak egin beharreko galderak dira, beraz, beraren ustez.

Zergatik dago zalantzan, gaur egun, aipaturiko baldintzen baliagarritasuna? Bi arrazoi ikusten ditu gure autoreak: batetik, gerra ez dago mugatzerik (totala bihurtu da), une honetan inongo herririk ez dagoelako gerra nuklearraren arriskutik kanpo⁷³; eta, bestetik, kontrolaezina bihurtu delako hori⁷⁴.

'Gerra mugatuaren' teoria, beraz, defenditu ezinezkoa iruditzen zaio gure autoreari, arma nuklearrak tartean direnean: «Gauzak gaurregun dauden bezala, gerra nuklear bat nahitaez gerra oso bihurtuko litzateke, eta, alderantziz, gerra oso batek harma nuklearrak erabiltzea eskatuko luke nahitaez» («Gerra nuklearraren mehatxua eta Europako egoera», *Jaunaren deia*, 1984-01) Gainera, gerra mugatua guztiz arriskutsua da, arma nuklearrak atzetik daudenean, nahiz eta gerra mugatua, teorian, ez-nuklearra izan⁷⁵.

Arma nuklearrak desagiteak bakarrik bihurtuko luke baliagarri gerra mugatuaren teoria. «Arrazoin honengatik egungo estrategia bakarrak, harma horiek desagitea izan beharko luke, beroiek bipilki gutxitzetik hasita behar izanez gero» («Gerra nuklearraren mehatxua eta Europako egoera», *Jaunaren deia*, 1984-01).

Armamentu atomikoaren gaitzespena

Esandakoaren ondorioa argia da, gure autorearen iritziz: «La única posibilidad real de vencer la guerra nuclear es la de destruir las armas, las cuales nunca debieran haber existido» («De geoestrategia», *El Diario Vasco*, 1983-10-23). Horiek dauden bitartean, edozein gerraren zilegitasuna zalantzan egongo da. Baina horrek berez ote dakar armamentu nuklearraren erabateko gaitzespena?

Eliza Katolikoak gai horri buruz eman dituen irakatsien aurrean aski kritikiko agertzen da Karlos Santamaria sarritan:

Yo creo que muchas conciencias se sienten hoy escandalizadas al ver que la misma Iglesia que no acepta el homicidio de un solo ser humano unicelular se muestra tan remisa en condenar de modo categórico y definitivo la enorme matanza de millares de seres humanos por un solo ingenio bélico [Hiroshimakoa gogoratzen du] («Píldora y bomba», *El Diario Vasco*, 1967-12-10).

Testuinguru horretan Vatikanoko II. Kontzilioaren *Gaudium et Spes* konstituzioa bera kritikatzan du:

Es triste pensar lo poco expresiva que ha estado la «Gaudium et Spes» en la cuestión de la guerra, precisamente por las presiones de los obispos que querían salvar a toda costa la libertad de acción de los gobiernos («Píldora y bomba», *El Diario Vasco*, 1967-12-10).

Eta hurrengo Kontzilioari dei eginez amaitzen du artikulua hori: «Esperemos que el próximo Concilio pondrá todas estas cosas más en su punto». Badirudi, Eliza Katolikoak disuasioaren

estrategia nuklearra gaitzesterakoan oso zuhur agertzen dela. Egia esan, Karlos Santamaria bera disuasio nuklearraren strategiaren aurrean ez da inola ere kategorikoa, ez haren efikaziari buruz, ez eta haren zilegitasun etikoari buruz ere, beherago azalduko dugunez.

1967koa da aipaturiko artikulua. Handik hiru urtera, USAko apezpikuek oihartzun handia izan zuen pastoral kolektiboa argitaratu zuten «Bakearen desafioa» izenpean⁷⁶. Horixe komentatzen du Karlos Santamariak *El Diario Vasco*-ko bere idazlanetako batean (1983-07-24); hain zuzen ere, disuasioaren moralitasuna eztabaidatzen dute apezpikuek horretan. Honela amaitzen du bere iruzkina gure autoreak, apezpikuen esaldietako bat jasoz:

'En razón de la complejidad del problema nuestra posición contra la estrategia de disuasión tendría quizás que ser matizada —dicen los obispos estadounidenses—. Pero nuestro no a la guerra nuclear debe ser, en fin de cuentas definitivo y decisivo... Juzgamos necesario levantar una barrera contra el concepto de guerra nuclear interpretado como una estrategia válida para la defensa'.

Eta bere aldetik eranstu du:

Ese lenguaje tan categórico, del cual las frases anteriores no son más que una pequeña muestra, desborda notablemente el tono moderado y relativamente tolerante con el que hasta ahora la Iglesia había condenado los armamentos nucleares («La legítima defensa», *El Diario Vasco*, 1983-07-24).

Izatez, apezpikuek gerra nuklearra gaitzesten dute tinkotasun osoz, hori defentsarako izango bada ere; baina disuasioaren strategiari buruz zuhurrago agertzen dira.

Beste argumentu bat ekartzen du Karlos Santamariak disuasio-estrategiaren aurka: horren ondorio den armamentu-lasterketak dakarren gastu izugarriarena⁷⁷. Arma nuklearren desgitearen behar morala erabatekotzat ikusten ez baldin bada ere berez, disuasioaren estrategia dela eta, bada gure autorearentzat beste behar kategorikoa, armamentu-lasterketarekin zerikusi hertsia daukana: munduko gosea konpontzearena, alegia. Honela dio berak:

Mientras la política de armamentos siga consumiendo cantidades astronómicas de dinero y de esfuerzo humano, será imposible que se dé cara al 'imperativo categórico' de la hora presente: acabar con el subdesarrollo y la indigencia física y moral de casi una mitad de la Humanidad («De geoestrategia», *El Diario Vasco*, 1983-10-23).

Gai honi buruz Karlos Santamariak dituen iritzi eta zalantzei berriro heldu beharko diegu aurrerago.

Gerraren etika eta bakearen mezua

Esandako horretan agortzen ote da gerrari buruzko arazo morala? Etikak badirudi gerraren fenomenoak nolabait razionalizatu egin nahi duela. Eta alde horretatik beharrezkoa izan daiteke. Baina Karlos Santamariarentzat gerra funtsean irrazionala da. Eta oso zaila da horren moralitasunaren baldintza razionalak ipintzen aritzea.

1960an John Courtney Murray irakasle estatubatuarrek gerraren moralitasunari buruz *Theological Studies* aldizkarian artikulua idatzi zuen. Karlos Santamariak bere bi artikulurekin erantzun zion. Agian bi artikuluo (bata *El Diario Vasco*-n eta bestea *Pax Christi* aldizkarian) ditugu argienak, Karlos Santamariak gerraren kristau-moralak aurkitzen dituen zailtasunen inguruan argitaratu dituenak.

Murrayren gerraren moralitasunari buruzko jarrera, kristau-teologiatik begiratuta, Kristoren ebanjelio-aholkuen eta moral soilaren —'estricta moral'-aren— arteko bereizkuntzan oinarritzen da nonbait..

Gerrari buruzko Eliza katolikoaren doktrina 'mugako morala' —*grenz moral*— deitzen omen du Murrayk: hots, «un esfuerzo para establecer sobre una base mínima de razón una forma de acción humana —la guerra— que sigue siendo siempre, en el fondo, irracional».

Baina Murrayren pentsaera irakurriz eta osatuz, zera dio Karlos Santamariak:

Pero se da cuenta, al parecer, de que esto no agota el problema y de que la conciencia cristiana no se da por satisfecha: una cosa es la estricta moral y otra el espíritu de los consejos evangélicos que debe informar no sólo la vida de unos cuantos elegidos sino también a su manera la vida de los pueblos. Las bienaventuranzas no son un mero 'affaire privé'.

Gure autorea ados dago horretan⁷⁸. Adibidez, defentsa-gerra etikaren aldetik zuri baldin badaiteke ere, eta batzuetan beharrezkoa baldin bada ere, hori «gaitzerditzat» hartu behar da, baina ez soluzio idealtzat. Gure autorea bat datorrela dirudi Murrayrekin horraino. Onartzen du, baita ere, moralistaren egitekoa, une bakoitzean gizakiaren jokabidearen baldintzak aztertzen dituen.

Baina ez dator bat Elizaren mezua gutxieneko arau etikoak predikatzerara mugatzean. Moralistaren aipamen bat dakar:

Aunque la teología moral católica aspira a la desaparición de su propia doctrina de la guerra, es evidente que nuestro período histórico no tiene casi ninguna probabilidad de que este se logre. La guerra es todavía una posibilidad y la Iglesia intenta condenarla como mal menor, limitar los males que ella desata y humanizarla en la medida de lo posible.

Karlos Santamariaren ustez, moralista estatubatuarra motz gelditzen da hor; bi mailak nahasi gabe ere, kristau-moralistak harantzago joan behar duela uste du: kristau-mezu osoa predikatzerara, alegia, ez kristaudentzat bakarrik, baita gizon-emakume guztientzat ere⁷⁹.

Azken batez, errotiko konbertsioa eskatzen du armamentu-lasterketaren zorakeria benetan gaitzeteak: forma politiko eta sozial berriak sortzea esan nahi du konbertsio horrek, 'mundu berria' sortzeko, Karlos Santamariaren iritziz⁸⁰.

Bakea eta justizia. Zer da bakea... Bakearen baldintzak

II. kapituluaren aipatua dugu *World Justice* aldizkarian, «In Search of a Concept of Peace» titulupean 1960an argitaratu zuen artikulu mardula. Artikulu bera argitaratu zuen frantsesez ere *Justice dans le monde* aldizkarian. Bertan aurki dezakegu Karlos Santamariaren pentsaera aski sistematikoa, bakea ulertzeko moduari buruzkoa, kristau-etikatik begiratuta batez ere; baina beste artikulu askotan ere saiatu da bakearekiko bere ikuskera argitzen.

Kapitulu berean aipatu dugunez, Karlos Santamariak behin baino gehiagotan salatzen du politika alorreko hainbat hitzen manipulazioa —gerrarena eta bakearen, besteren artean—, eta horien erabilera ideologikoa. *Bakea* hitzarekin bereziki gertatzen da hori, autorearen ustez⁸¹.

Hasteko, gerra eta bakea kontzeptu korrelatiboak eta antitetikoak baldin badira ere, bakea ez dago definitzerik gerrarik eza esate hutsarekin, askok pentsatzen dutenaren kontra, eta hiztegiaren ere agertu ohi denaren kontra. Dena dela, okerra izanik ere, kontuan hartzekoa da datu hori.

Bakearen adiera eskasak edo okerrak

Bakearen adiera osoa, bereziki San Agustinengandikoa, azaldu aurretik, bestelako adierak baztertzuz doa Karlos Santamaria, beraren ustez eskas gelditzen direlako edota okerrak direlako.

Horietako lau aipatzen ditu bereziki: 1. Adiera juridizista; 2. Adiera pelagiarra; 3. Adiera marxista; 4. Adiera filantropikoa.

Adiera juridizista

Goian gerraren kontzeptu juridikoa aipatu dugu; kontrakotasunez bakearen kontzeptu juridikoa dago. Nazioarteko zuzenbidearen ikuspegitik, bake-egoera gerrarik eza da juxtu, eta gerra-egoera, berriz, bake-egoera hautsi denekoa. Bi egoera antitetikoak dira: batak bestea baztertzen du, kontzeptuen mailan.

Beraren ustez, badago faltsukeriarik hor: leislazioaren bidez gerra nolabait razionalizatu egin nahi da, ordenaren itxura emanez; eta bakea dagoela adierazi nahian, benetan gerra-egoera dagoenean. Horixe nabarmentzera etorri da, adibidez, 'gerra hotzaren' kontzeptua: hau da, juridikoki mugaturiko *gerra* kontzeptuaren balio eskasa agertzera.

Bakearen adiera juridizista benetako gerraren egoera estaltzeko modua izan daiteke.

Adiera pelagiarra

Gure autoreak kritikatu egiten du bakearen beste adiera bat, batez ere XVIII. mendean filosofoen artean zabaldu omen zena, eta 'betiereko bakea' izendatu zutena. Kant-ek zabaldu zuen bereziki horrelako ideala.

Gure autoreak pelagiarra deitzen du horrelako adiera, optimismo razionalistan oinarrituta dagoelako. Karlos Santamaria jabetuta dago, eta sarritan nabarmentzen du, gizon-emakumeengan indarkeriak duen indarra; hori ahaztu egiten duela dirudi 'betiereko bakearen' amets razionalistak.

Gure autoreak ez luke berak ere guztiz baztertu nahi horrelako ametsa. Beraren ustez, etorkizun urrunekoan, gizadiaren bestelako egoera batean gerta daitekeela pentsa daiteke.

Dena dela, motza iruditzen zaio bake kontzeptu hori, besteren artean estatuen arteko baketzat bakarrik ulertzen delako, munduan barneko justizia soziala kontuan hartzen ez duena, adibidez.

Adiera marxista

Amets burgestzat kritikatzeko du, hain zuzen, marxismoak razionalismoaren bakearen kontzeptua. Bestelakoa da materialismo dialektikoaren bakearen adiera. Haren ustez, betiereko bakea ez da etorriko, gizon-emakumeen organizazioa razionalizatzen, kapitalismoak sortzen dituen alienazioak kentzen baizik. Horregatik, kapitalismoaren 'alienazioa' bera desagertu arte ez da bakerik izango.

Bakea lortuko bada, justizia soziala ezarri behar da, eta horretarako tresna gerra iraultzailea izango da: bakearen tresna da gerra, beraz. Marxismoaren bakearen kontzeptua ezin daiteke bereiz beraren klaserik gabeko gizartearen eta horren barruan sortuko litzatekeen harmonia osoaren kontzeptutik.

Gorago behin baino gehiagotan agertu da Karlos Santamariaren kritika, marxismoak bakeari eta gerrari —indarkeriari— buruz duen irakatsiari buruzkoa.

Adiera filantropikoa

Gure autorearen iritziz, bada bakearen beste adiera bat, 'filantropikoa' deitzen duena, edonolako gerra irrazionaltzat eta gizagabetzat hartzen duena; maitasuna, tolerantzia, errespetua eta elkar ulertzea predikatzen ditu horrek bereziki, gizarte baketsua eraikitzeko.

Karlos Santamariaren ustez, horiek beharrezkoak dira noski, bakearen kontzeptu positiboa lantzeko⁸²; baina eskasa iruditzen zaio horietan bakarrik oinarrituriko bakea, justiziaren alderdia falta zaiolako⁸³.

Bakearen kristau-kontzeptua

Karlos Santamariaren ustez, bakezaletasun filantropiko soilak ezin du San Agustinen 'ordena' eta 'justizia' kontzeptuen berririk eman. Metafisikara edo erlijiora jo beharra dago horretarako. Berak kristautasunaren ikuspegitik egiten du. Bibliaren mezuaren muin-muinekoa iruditzen zaio bakearen ideia. Eta bakearen aldeko ekintza eta ebanjelizazioa gauza bera dira funtsean⁸⁴.

Baina, Karlos Santamariaren iritziz, denbora-mailako bakeari dagokionez, Kristautasunak ez du bere kontzeptu espezifikorik, gorago adierazi dugunez⁸⁵. Hala ere, bake tenporal hori kristauarentzat transfiguraturik gertatzen da graziaren eta bertute teologalen bidez, eta Jainkoaren bake-erreinu betierekoaren prefigurazio gisa.

Gure autorearen ustez, nazioarteko bakea nazioen arteko berdintasunean oinarritzen da, XVI. mendean, Vitoria eta Suárez teologoek formulatu zuten. Haien ustez, berriz, berdintasun hori gizakien arteko anaitasunean oinarrituta zegoen.

Kristautasunaren bake adierak hiru maila bereizten ditu: teologikoa, politikoa eta soziologikoa.

Bake teologikoa

Santamariak bakearen teologia egiten digu. Teologiaren aldetik, bakea Jainkoa bera da, gizon-emakumeei Kristogan agertua. Hori da benetako bakearen oinarria, Karlos Santamariak dioenez. Dena dela, kontzeptu teologiko hori azertu beharra dago, historian dituen inplikazioen aldetik. Bestela, faltsutu egingo litzateke bakearen ikuspegi kristaua.

Kristo da, bada, Bakearen printzea: bakearen oinarria eta mezularia. Beraren bakezko mezuak ez du mugarik: unibertsal da, guztientzako. Baina Jainkoaren bakea lurrean ari da, aurrenik norberaren barrenean. Norbanakoen barneko baketzean oinarritzen da klaseen eta nazioen arteko bakea. Barneko bakea, justiziak eta maitasunak egina. Bekatua da, hain zuzen ere, barne-bake hori kentzen duena; horixe kenduz, berritu du Kristok bakea.

Honela amaitzen du puntu hau:

Christian theology therefore has a very clear idea of what it means when it speaks of peace: it is not at all the absence of war. Nor is it likewise tranquility in any appearance of order; but it is tranquility and concord in the order of universal reconciliation established by Christ («In Search of a Concept of Peace», *World Justice*, 1952, 14).

Bake teologikoaren betetasuna transzendentea da eta munduaz harantz beteko da.

Bake politikoa eta soziala

Beste munduan izango dugun bake absolutuaz hitz egitean, ordea, ezin dugu ahaztu mundu honetan eraiki beharreko bake erlatiboa eta partziala, gure autorearen ustez.

Bakearen adiera teologikoa maila politikoarekin lotu baherra dago, hura ihesbide huts gertatuko ez bada. —Honetaz hurrengo kapituluan jardungo dugu bereziki.

Bakearen adiera transzendente-teologikoaren eta adiera historiko-politikoaren arteko erlazioa ulertzeko, zera eternalaren eta denbora-mailako zeraren arteko harremana ulertzeko modua dago funtsean. Berak baztertu egiten du Karl Barth-en jarrera, mundua bekatuaren erreinutzat hartzen duena, eta bakearen aldeko ekintza berez porroterako ikusten duena. Teologo horren iritziz, bake politikoa Jainkoaren bakearen transposizio bidez lortuko da. Bake politikoak Kristogan eta Elizan aurkitu behar du bere eredia, teologoaren ustez. Azken batean, bakearen aldeko ekintza politikoa negatibotasunez kargatua agertzen zaigu Barthengan.

Karlos Santamariaren ustez, askozaz positiboagoa da Jacques Maritainen jarrera. Maritainen ustez, bakearen kontzeptu jatorra ez da kristaua —kristologikoa— bakarrik., giza drama berorren sakontasunean kristautasunak bakarrik ezagutzen badu ere. Gizadiko indar moral eta erlijiozko guztiek parte hartu behar dute parte bakearen eraikuntzan. Benetako bakea izango da hori, Kristoren bakearen aurreratzailerik gisa. Kristauek, beraz, eginkizun berezi-berezia dute bake politikoa eraikitzen.

Bakearen dimentsioak

Bost baldintza ipintzen ditu Karlos Santamariak, bakearen adiera baliozkoak bete behar dituenak:

1. Konkordia (bihozkidetasuna)
2. Askatasuna
3. Ordena
4. Baretasuna
5. Historikotasuna

Bihozkidetasuna

Berak erabiltzen duen 'concordia' hitza, San Agustinengandik hartua, itzuli dugu horrela. Horren adiera gorago azalduta geratu da.

Karlos Santamariak behin baino gehiagotan idazten du maitasuna, anaitasuna eta horrelako kontzeptuek duten karga sentimentalaz, eta sarritan horrek eransten dien deskreditu sozialaz. Horregatik proposatzen du, hain garrantzizko izanik «konkordia» hori, horren kontzeptu zientifikoa eta egiaztagarria lantzea: bihozkidetasunaren kontzeptu soziologikoa, nolabait neurgarria izango dena. Hau da, gizartean gertatzen diren tentsioen edo elkar ulertzeko joeren neurketa zientifikoa egitea, halakoen 'kantitatea bilatuz'.

Hipotesizat ematen duen neurketa kuantitatibo horrek bere parametroak eta metodo soziologikoak bilatu behar ditu⁸⁶.

Askatasuna

Bihozkidetasunak askatasuna berekin darama, Santamariaren ustez. Indarrez, menderakuntzaz lorturiko batasuna guztiz artifizia da eta ezin dei dakiok konkordia edo bihozkidetasuna.

Irizkidetasuna lortzeko bortxakeria psikologikoa erabiltzen da, horretarako dauden pertsuasio-teknikak, propaganda politikoak, iritzi publikoa gidatzeko moduak, eta abar. Horrelako metodoekin lorturiko bakea ez da inola ere benetako bakea.

Thus in the modern mind, peace and freedom are two ideas on a par with each other. Without political and social liberty, and without economic freedom, one cannot speak of peace either for man or for society («In Search of a Concept of Peace», *World Justice*, 1952, 20).

Era berean, kultura-integrazioaren, asimilazio psikologikoaren edo genozidioaren bidez lortzen den bakea salatzea eta gaitzestekoa da.

Ordena

Justiziatzat hartzen du Karlos Santamariak San Agustinen definizioko ordena. Jabetuta dago, ordena osorik eta behin betikorik, eta justizia osorik eta erabatekorik ez dagoela mundu honetan. Baina munduan zehar jende gehienek onarturiko neurri batezko justiziaren adiera izan daiteke oinarria bakea eraikitze⁸⁷.

Nazioarteko justiziaren alde egindako urratsak, bakearen alde egindakoak izango dira.

Lasaitasuna edo baretasuna

Badirudi San Agustinen 'tranquilitas in ordine' definizioak ordena estatikoa adierazten duela, oreka iraunkorra. Hala ere, ulerkerak horrek ez dirudi egokia gaurko ikuspegi eboluzionistarako, autorearen ustez.

This idea of peace responds doubtless to a sublimated concept of 'tranquility'. But, for temporal peace should prefer a more dynamic notion. Peace would consist in a state of orderly activity, conformable with nature, and realised in mutual harmony, for a just and charitable end («La obediencia de los católicos», *Documentos* 16, 1954).

Gure autoreak dinamikoagotzat ulertzen du bakea: Bakea bilaketa da, bake-baldintza hobek bilatzea; horiek ez lortzean bakeak huts egiten du⁸⁸.

Historikotasuna

Bakearen kontzeptu transzendental eta teologikotik hasita, berehala jaitsi da Santamaria bake historikora. Ondasun eskuragarri eta konkretutzat ulertzen du berak bakea⁸⁹.

Horretarako, bakearen bidean eskuragarriak ditugun helburuak finkatu behar dira. Artikulua idazten zuen hartan honako helburuak iradokitzen zituen berak mundu mailako bakeari begira: 'deskolonizazioa', populazioen presioak sorten dituen buruhausteak konpontzea, energia berrien ustiaketa, armamentuetarako esleituriko aurrekontuak bestelako helburu baliagarrietarako erabiltzea, etab.

Beraren iritziz, erraza da bakeaz maila abstraktuan, transzendentalean eta utopikoan hitz egitea. Horren aldeko ekintza historiko konkretuan agertzen dira bakearen adiera egokitze⁹⁰ zailtasunak.

Bakezaletasuna eta bakezaletasunak

Bakezaletasuna ez da kontzeptu adierabakarra, gure autorearen ustez. Bakezaletasun-mota asko dago. Kristau-jarrerari buruz hitz egitean, aipatuko dugu kristau-bakezaletasunaren edukia. Hemen, ordea, bakezaletasunaren jarrera, beraren zabaltasunean harturik, sintetizatu nahi dugu.

Berrogei urtean gerraz eta bakeaz eta bakezaletasunaz eta bortxa ezaz hainbeste idatzi eta eztabaidatu ondoren, bere azken artikulua 1986an eman zuen *Herria-2000-Eliza*-n, titulu oso adierazgarri batez, goian gogoratu dugunez: «El futuro del pacifismo». Bertan eztabaidatu egiten ditu nolabait bakezaletasun mota batzuen jokabideak, bereziki bakezaletasun aingerutarra eta manikeista eta testigutza hutsean geratzen da bakezaletasuna... Badirudi gaur eguneko bakezaletasun errealista, oinak lurtean ipintzen dituen, une horretan 'bakezaletasun antinuklearra' dela, hau da, bomba atomikoa baztertzea, edo desarmaea lortzea, duena helburutzat.

Karlos Santamariak bakezaletasunaren mugimendu sozialaren barruan kokatzen du oro har bere burua. Hala ere, aski kritikoa da bakezaletasunaren zenbait formari buruz. Honako mota hauek aipatzen eta gaitzesten ditu: a) beldurretikoa, b) sentimenduzkoa, eta c) magikoa, d) utopikoa eta idealista, e) manikeoa, f) testimoniala edo erakutsizalea. Horiek aipatuko ditugu aurrenik.

Baztertzeko bakezaletasunak

Karlos Santamaria oso zorrotza agertzen zaigu bakezaletasunaren mugimenduaren baldintzak eta desbiderapenak aztertzean. Gerra nuklearrari buruzko bere liburuan bereizkuntza nagusi bat egiten du 'bakezaletasun fisikoaren' eta 'bakezaletasun etikoaren' artean⁹¹. Aurrena «puramente humanitarista» ere deitzen du, eta beheago 'sentimentala' izendatuko dugunarekin —berak erabili ohi duen hitza hori ere— berdindu daiteke; gerrak ekarri ohi duen giza bizitzaren eta ondasun fisikoaren hondamenaren aurkako jarrera soilean oinarritzen da bakezaletasun fisikoa. Bakezaletasun etikoak, ordea, giza bizitza ez du zera biologiko soiltzat hartzen, balio etikoaren barruan baizik: bizitza gizatiarra, askatasunean mamitua. Karlos Santamariaren bestelako idazkiei jarraituz ondoren azalduko ditugun bakezaletasun moduak, aipaturiko bi horien artean daude.

Beldur-bakezaletasuna

Edonork dio beldurra heriotzari. Besterik da, ordea, beldur hori bakezaletasunaren ideologiaz estaltzea, horri bestelako edukirik eman gabe. Giza masaren jarrera iruditzen zaio beldur hutsetik datorren bakezaletasuna. Berarentzat onartezina da horrelako bakezaletasuna. Heriotzaren aurrean dugun beldurra ezin daiteke gure jokabidearen printzipio bihur⁹².

Alderantziz, beldur horri heroismoaren handitasuna eta printzipioa kontrajarri behar zaio.

Bakezaletasun sentimental

Horrela deitzen du inoren odol-isurtzearen, sufrimenduaren edo bortxazko heriotzaren aurrean edonork duen minberatasunean bakarrik oinarritzen dena. Ez ditu noski mespretxatzen minberatasun eta sentiberatasun horiek, gerrak sortzen dituen sarraskien eta hondamenen aurrean; baina ez zaio iruditzen benetako bakezaletasunak horretan oinarritu

behar duenik. Areago, gaitzestekoa iruditzen zaio sentimendu hutsezko bakezaletasun hori, beldurrari dariona bezalaxe⁹³.

Bakezaletasun magikoa

Gerraren esperientzia historikoa luzeegia da Karlos Santamariarentzat, orain nolabaiteko formula politiko-diplomatikoren baten bidez bakearen garaia etorriko dela uste izateko; edota halako lider karismatikoren baten eraginez eta halako gertakariren baten ondorioz, bake iraunkorra zabalduko dela uste izateko.

Horrelako ametsetan ibiltzea 'bakezaletasun magikoa' deitzen du, formula errazaren automatismoan oinarritzen dena⁹⁴. 'Egonean' uzten gaituen bakezaletasuna iruditzen zaio hori, nonbaitetik bakea etorriko delakoan; beraren ustez, berriz, bakea prestatu eta landu egin behar da etengabe.

Areago, beraren ustez, bakezaleak gatazken zergatiak aurrez ikusi behar ditu eta horiei aurrea hartu. Pazientzia handiko lana da bakezalearena: «La tâche de l'homme pacifique est donc un travail à longue échéance...», dio berak («Action pour la paix et réalisme politique», *Mission et charité*, 1962-07).

Bakea pazientziaz bilatzea da, haren alde etengabe lana egitea, benetako bakezalearen jarrera. Beste biderik ez dago bakea ekartzeko, Santamariaren ustez.

Bakezaletasun idealista eta utopikoa

Gerra guztiak eta haien egile guztiak —armadak— desagerrarazteko, ametsezko helburuari begirako bakezaletasuna deitzen du, utopikoa eta idealista. Berak bakezaletasun errealista proposatzen du, urrats konkretuak eginez eta lorpen praktikotan aurreratuz joango dena: horien artean nagusitzat jo daiteke desarme nuklearra berak idazten duen unean⁹⁵.

Karlos Santamariak behin eta berriro kritikatzten ditu bakezaletasun utopikoa eta idealista, urrats praktikoa egitea baino bake unibertsal eta behin betikoaren agertoki urrutikoan amets egitea nahi duena.

Bakezaletasun manikeoa

Bakezaletasun manikeoa da, bortxa, indarkeria eta gerra norberaren kanpoko zerbait bailiran hartzen dituen: Azken batean, garbien —bakezaleen— eta kutsatuen —belizisten— artean mundua banatzen duena.

Karlos Santamariaren ustez, horrelako banaketarik ez dago egiterik; bakezalea ere nolabait inplikaturik dago indarkerian; hori aitortzetik hasi behar du bere lana bakezaleak; hain zuzen ere, norberarengandik abiatuz⁹⁶.

Bakezaletasun testimoniala edo erakutsizalea

Bakezaletasun testimoniala da berarentzat keinutan, aldarrikapenetan edota protestatan geratzen dena: «Pacifismo que se reduce a gestos y a proclamaciones...».

Beraren ustez, horrelakoetan agortzea bakezaletasunaren mugimendu soziala, «gaurko gizartearen gain dagoen zama historiko erraldoia ezkutatzten ibiltzea» da⁹⁷.

Bakezaletasuna eta politika

Bakezaletasun testimoniala beharrezkotzat jotzen du Karlos Santamariak, baina ez du uste nahikoa denik mundua aldatzeko. Horregatik, bakezaletasuna politikarekin lotu behar dela dio, bakezaleek politika egin behar dutela, alegia.

En definitiva el pacifismo sigue funcionando como una fuerza extra-política. Incluso, para muchos pacifistas, el contacto del movimiento pacifista con la política debe ser evitado a toda costa, con lo cual dicho movimiento seguirá manteniendo sus 'manos limpias', que es lo que más parece interesarles a los que piensan de esta manera. Pero también el pacifismo debe ensuciarse las manos y esa especie de angelismo que caracteriza a algunas corrientes pacifistas debería ser superado.

Bakezaletasunak politika konkretuan eragina behar du. Politikaren lege nagusia, eta bakezaletasunak ere behar duena, eraginkortasuna da⁹⁸. Nola? Zenbait hipotesi jartzen du Karlos Santamariak eta horiei buruz bere iritzia ematen.

Bakezaletasunaren eta ekintza politikoaren arteko harremana oraindik argitu gabe dagoela uste du berak, 1986an argitaratu zuen artikuluan:

Ahora bien, el tema de la relación entre el pacifismo y la política no ha sido hasta ahora resuelto ni siquiera afrontado con una cierta racionalidad. ¿Cómo debe actuar el pacifismo sobre la política y cuál es la parte que ésta ha de tener en las acciones pacifistas? («El futuro del pacifismo», *Herria-2000-Eliza* 80, 1986-1).

Orduan zer? Politikan eragin nahi bada, parlamentuko bidea gelditzen da; baina nola egiten da hori, mugimendu bakezalea alderdi politiko bihurtzen ez bada? Karlos Santamaria bakezaletasunaren mugimendua alderdi politiko bihurtzearen kontrakoa da, hain zuzen.

Bera, ordea, nolabait ausartu egiten da bakezalearentzat helburu politikoak ipintzen:

Evidentemente el movimiento pacifista no puede convertirse en un partido político como algunos desearían. Dentro de un Estado, un partido político debe presentar un programa que abarque todos los problemas de gobierno del mismo en sus líneas generales. No es este el caso del movimiento pacifista que únicamente se refiere a un tipo de problemas determinados: la paz, la sustitución de la guerra por otros medios de relación internacional no bélicos, la prohibición de las armas nucleares y posnucleares, el desarme en todas sus formas y niveles, la reducción y supresión progresiva de los ejércitos, etc. («El futuro del pacifismo», *Herria-2000-Eliza* 80, 1986-1).

Hori aski ez bada, eta benetan efikazia izango badu, 'presio-indar' edo 'botere faktiko' bihurtu behar ote du mugimendu bakezaleak? Galdera hori egitearekin batera, guztiz kontra agertzen da bera, horrek ezkutuan eta azpijanean ibiltzea esan nahi baldin badu⁹⁹.

Baina arrisku hori gaindituz gero, hor nonbaitetik joan beharko lukeela uste du:

Para que este pudiera funcionar como una «fuerza de presión» haría falta que esta influencia se hiciera pública y visiblemente. Sería necesario que el pacifismo se constituyera en una especie de meta-partido que declarase paladinamente su propósito de controlar a los gobiernos y a los partidos, obligándoles a actuar en favor de la paz y el desarme. La manera de proceder de esta organización dependería de la situación de cada momento, pero sería netamente y declaradamente política («El futuro del pacifismo», *Herria-2000-Eliza* 80, 1986-1, 35).

'Meta-partiduaren' jokabidearen adibidetzat honako hau ipintzen du: Bakerako neurri konkreturik bere programan proposatzen ez duen alderdiari botorik ez ematea, esate baterako. Beraren ustez, mugimendu bakezaleak gidari politikoak 'kontrolatu' egin behar ditu, E.P. Thompsonen iradokizunei jarraituz: «El movimiento pacifista debe pues controlar a los

dirigentes que tienen en su mano hacer una política militarista o una política pacifista y anti-nuclearista».

Baina nola egiten da kontrol hori? Kaletik ala parlamentutik (demokrazia parlamentarioetan)? Beraren ustez, kaleak izan dezake indarra, baina erlatibizatu egiten du hori; horretarako indar oso handia eduki beharko luke mugimendu bakezaleak.

Baina parlamentuan nola, alderdi politikoa izan gabe? Zalantza horretan geratzen da Karlos Santamaria... Eta honela amaitzen du bere artikulua:

Si deseamos realmente que el pacifismo llegue a controlar a los hombres que manejan las armas como quiere Thompson hará falta que apliquemos procedimientos cuya eficacia en este sentido sea verosímil. Debo confesar que no conozco esos procedimientos aunque de algún modo los intuyo. Pero pienso que sería bueno que los pacifistas dialogásemos larga y serenamente acerca de ellos para hacer que nuestro movimiento no sólo sea generoso, justo y humano sino también esta otra pequeña cosa que a veces olvidamos: que sea eficaz («El futuro del pacifismo», *Herria-2000-Eliza* 80, 1986-1, 36).

Bakezaletasuna eta desarme nuklearra

Disuasio-estrategiaren aurkakoa da desarmearena, alde bakarreko desarmearena behintzat. Karlos Santamariak disuasioaren baliagarritasuna —eta bi blokeen banaketaren testuinguruan horren etikotasuna— kritikoki defenditu du; nahiz eta bere zalantzak agertu azken aldera bereziki¹⁰⁰. Adierazgarria da —eta harrigarria ere bai— nola amaitzen duen *La amenaza de guerra nuclear* bere liburua, «tolerancia de los males» printzipioan oinarriturik —hau da, gaitzertizat hartuz disuasioa, orduko egoera hartan:

Desde este punto de vista nos aventuramos a formular la siguiente conclusión: En el momento presente, dada la situación en que se encuentra la política mundial, el *mal menor* de la *disuasión* deberá ser tolerado para evitar el *mal mayor* de la *explosión a corto plazo* (257. or.).

Hala ere, «el principio del *desarme unilateral* está en la esencia misma de la doctrina de la no-violencia», dio bere liburuan (241. or.). Zergatik agertzen da, orduan, bera behin baino gehiagotan alde bateko desarmearen aurka, bi blokeen arteko armamentu nuklearrei dagokienez, eta nolabait disuasio-estrategiaren alde?

Goian aipatu dugu nola Karlos Santamariak gaurko bakezaletasunaren mugimenduaren helburu konkretizat eta eskuragarritzat —errealizatzen— desarme nuklearra ipintzen duen¹⁰¹.

Desarmeak, berriz, ez du, beraren iritziz, 'alde bakarrekoa' izan behar, oraingo mundua bi bloke militar handitan banatuta dagoen bitartean. Hainbat bakezalek hori eskatu izan dute, batzuetan Ebanjelioko zorionbideen izenean, eta 'beste masaila ipintzearen' izenean. E. Schillebeeckx teologoa horietakotzat jotzen du gure autoreak. Horrelako jarreraren kontra agertzen da bera, «xalokeria paradisiakoa» iruditzen baitzaio hori. Beraren ustez, horrelako desarmeak ez luke gerra nuklearraren arriskua uxatuko¹⁰².

Berak bi blokeen 'alde bietako desarmea' eskatzen du; hori bideragarria ikusten du, superpotentzien harrokeriak apaltzean. Hori litzateke gaurko bakezaletasunaren helburua¹⁰³.

Dena dela, bere liburuan ahalgarrizat jotzen du alde bakarreko desnuklearizazio graduala ere, baldintza batzuen barruan; horrela Schillebeeckx eta besteen jarreretara hurbiltzen da¹⁰⁴.

Bakezaletasunaren etorkizuna

Behin baino gehiagotan aipatu dugu beraren azken artikuluen titulua: «El futuro del pacifismo». Karlos Santamariak benetan sinesten du bakezaletasunaren mugimendu

ideologiko eta sozialaren indar historikoan. Belizismoaren eta militarismoaren kontrako borroka irabaziko delakoan dago.

Bakezaletasunaren eraginkortasuna, ordea, ez dago belizismoaren eta militarismoaren aurkako kanpaina global eta ideal —ideologiko— soilean. Benetako eraginkortasun historiko eta politikoa bilatu behar ditu; eta horretarako urrats konkrituak egin behar ditu, errealismoz une historiko bakoitzean helburu eskuragarriak ipiniz.

Berak bakezaletasun-forma hainbati egiten dion kritikaren oinarrian dago, hain zuzen ere, funtsean mugimendu horretan duen uste eta esperantza sendoa, ondo oinarritzen —askatasunaren eta justiziaren balio etikoetan oinarritzen— eta errealismoz gidatzen baldin bada, bakezaletasun absolutu eta utopikoetan erori gabe¹⁰⁵.

Beraren liburutik hartutako testu honekin bukatuko dugu kapitulu hau:

El actual pacifismo tiene, a nuestro juicio, un valor muy superior al que ordinariamente se le concede en los medios políticos. Con el tiempo llegará probablemente a convertirse en un gran movimiento de opinión universalmente extendido, que los gobiernos, tanto del Oeste como del Este, no tendrán más remedio que escuchar¹⁰⁶.

Bakearen aldeko ekintza

Karlos Santamariaren ustez, askok konfiantzarik eza sentitzen dute *bakea* hitza entzutean, utopikotzat edo abstraktutzat hartzen dutelako¹⁰⁷.

Utopismoaren kutsua aurkitzen omen diote horiek San Agustinen bake-kontzeptuari ere: 'ordinata concordia', 'ordenaren lasaitasuna' —*tranquility of order*— edo 'kontsentsu unibertsala' —*universal consensus*— hitzak erabiltzen dituenean. Kritikarien ahotan ipintzen du berak honako hau:

The Augustinian idea of peace is of no use in an historic action adequated to our age. It is more appropriate to contemplation than to action, and should be relegated to the religious domain («In Search of a Concept of Peace», *World Justice*, 1952, 9).

Badirudi Karlos Santamaria funtsean ados legokeela horrelako kritikarekin, baina ez ondorioarekin: hau da, bakearen kontzeptua alde batera utzi eta «koexistentzia» aldarrikatu beharko litzatekeela esatearekin. Horren aurka, hain zuzen, bakearen kristau-adiera argitzera dator beraren artikulua: «This argument, in my opinion, is of no avail against lucid and realistic Christian pacifism» («In Search of a Concept of Peace», *World Justice*, 1952, 9). Bakearen kontzeptu 'iheslearen' aurka erabil daiteke argumentu hori gehienik, onartuz horrelakorik gertatzen dela, gertatu, kristauen artean ere.

Gure autorearen lehen iritzi sendoa da: Kristaua ezin daitekeela geldi egon eta ezin daitekeela neutrala izan bakearen eta gerraren auzian. 1951n idatzi zituen lerro laburretan, «Ante la paz o la guerra» titulupean, honela dio:

No se trata de una cuestión teórica, de una cuestión de principios, sino de un problema acuciante, de una situación urgente que los cristianos de este tiempo debemos afrontar con decisión. Si el mundo está abocado a una guerra, eso no lo sabemos. Pero sí sabemos que una guerra fría, una guerra de paces, está enclavada en el mundo y que los cristianos no podemos permanecer ajenos a ella («Ante la paz o la guerra», *Documentos* 9, 1951).

Beraren ustez, *bakea* merezi egin behar da, irabazi egin behar da.

Bakearen agustindar definizioa ez ezik, kristauen praktika historikoa, bakegintzari buruzkoa, ere badago beste sektore batzuen kritika pean. Kristautasunaren historiak ia 20 mende dituela, oraindik ez da bakerik¹⁰⁸.

Marxismoaren ustez, kristau-mezuaren porrota munduan bakea ezartzeko, mezua bera abstraktua delako da, batetik; bestetik, mendealdeko kapitalismoarekin aliatuz, gerraren prestakuntza bultzatzen omen du Elizak. Azken batean, belizistatzat jo izan du Eliza Katolikoa propaganda marxistak.

Propaganda horren aurkako Elizaren bakezaletasunaren apologia egiten saiatzen da Karlos Santamaria behin baino gehiagotan. Baina, aldi berean, bakearen historikotasuna, kristauen benetako praktika historiko-politiko bihurtu beharra etengabe nabarmentzen du berak. Berarentzat kristauarentzat bakea bakegintza da, Jainkoaren dohaina izateaz gainera.

Bakea: dohain teologikoa eta ekintza historikoa

Bakea, Karlos Santamariarentzat, dohain teologikoa eta ekintza historikoa da aldi berean: horrela ulertu eta bizi behar du kristauak¹⁰⁹. Bakearen kristau-adieraren alderdi jainkozkoa eta alderdi gizatiarra dira horiek, biak guztiz bat eginak¹¹⁰. Bi paragrafo luze xamar aldatuko ditugu hona, bi ikuspegiak banan-banan agertzen dituztenak, *Pax Christi*-ren batzar batean egindako konferentziatik jasoak.

Kontzeptu teologiko-kristologikoa da aurrenik:

Dans ce problème de la paix chrétienne, il y a deux choses qui me semblent claires. La première est que le message du Christ a, en lui-même, une puissance pacifiante infinie, capable de modifier sous tous les rapports les aspects les plus brutaux et apparemment les plus immuables de la vie humaine. C'est la foi catholique qui nous l'assure, car autrement la Rédemption du Christ ne serait que la carapace extérieure d'un monde de péché définitivement damné («Conférence du congrès Pax Christi. Paris 19-20 Mars 1955», 1955-06-12, 61).

Baina, aldi berean, historikoa izan behar du:

Notre expérience historique nous montre d'ailleurs que l'action du Corps Mystique, en ce qui concerne l'ordre temporel, l'ordre des peuples et des nations, ne sera pas accompli miraculeusement en dehors de l'histoire, par une espèce de superposition artificielle, mais d'une façon indirecte, à travers des facteurs historiques et même économiques et techniques, et en fonction d'une évolution laborieuse dont les chrétiens doivent être les sujets actifs et intelligents («Conférence du congrès Pax Christi. Paris 19-20 Mars 1955», 1955-06-12, 61).

Kristauarentzat bakearen ideala, fedean oinarritua, eta horren aldeko ekintza historikoak eskatzen duen errealismoa etengabe daude tirabiran; sarritan agertzen da bere idazkietan itxuraz kontradikzioa dirudiena¹¹¹.

Testuinguru honetan jartzen du bakearen aldeko otoitza. Kristauak ezin du otoitza ere alde batera utzi bakearen arazoan aurrean. 1959an Florentziako alkate kristau karismatikoak Moskura egindako bisitaldia komentatuz, hark Errusia ofizialki ateoan zabaldu zuen mezua nabarmentzen du, haren hitz batzuk aipatuz:

He venido para rezar cerca de los grandes santos rusos el día de la Asunción, fiesta de la Madre de Oriente y Occidente, soy creyente y estoy convencido de que la oración es una fuerza histórica que conduce a la paz («La pira en Moscú», *El Diario Vasco*, 1959-11-22).

Eta haren hitzak erabiliz berriro, zera dio: «Hay quienes poseen la bomba atómica y hay quienes poseen la bomba de la oración».

Horrekin batera bakea kristauarentzat ekintza historikoa eta politikoa da, norbera inplikatzeko duena:

De l'autre côté, il [kristau mezuak] nous invite encore à une tâche géante, mille fois supérieure à nos propres forces, mais devant laquelle nous ne devons pas reculer car 'nous pouvons tout en Celui qui nous fortifie'. Cette tâche est d'abord, bien entendu, celle de nous pacifier nous-mêmes, par le dépouillement, le renoncement et la pauvreté réelle du Christ, mais qui consiste aussi à faire pénétrer toutes ces forces de paix dans le courant de l'histoire par une action intelligente et patiente faite de moyens et de techniques humaines et temporelles («Conférence du congrès Pax Christi. Paris 19-20 Mars 1955», 1955-06-12, 62).

Kristauaren bakearen aldeko lana bere barneko bake espiritualean oinarritzen bada ere, Karlos Santamariarentzat ez da nahikoa bakearen testigu izatea, horren ekintzaile eta eragile izan behar du kristauak, horretarako behar diren baliabide teknikoak eta eragile historikoak erabiliz: ekonomikoak (egitura ekonomikoen aldaketa), politikoak, pedagogikoak ('heziketa unibertsalistaren bidez kontzientzien garbitzea') funtsean.

Bakearen alde ari den kristauarentzat programa gisakoa formulatu zuen berak *Mission et charité* aldizkarian 1962an: «Action pour la paix et réalisme politique». Honako puntu adierazgarriak aztertu zituen bertan: a) ameskeriak baztertu; b) helburuak mugatu eta zehaztu; c) bake-ekintzaren balioa eta eraginkortasuna nabarmendu; d) gatazken zergatiak aurrez ikusi eta horiei aurrea hartu; e) gazteria hezi; f) elkarlanaren ideia eta baliabideak eratu («Action pour la paix et réalisme politique», *Mission et charité*, 1962-07).

Behin baino gehiagotan salatzen du Karlos Santamariak kristauen kontradikzioa, Kristautasunak predikatzen duen mezua eta kristauen jokabidearen artekoa, bakeari eta gerrari dagokionez.

Era berean, ezin du ezkutatu hogeit hamar mendean bakearen mezua predikatu duen kristautasunak izan duen eragin eskasak agertzen duen paradoxa, gorago adierazi dugunez esklabotasuna desagertzeko behar izan ziren mende luzeak aipatzen ditu gure autoreak; bakeari buruz, berdín, baliabide historikoak ipiniz kristau mezuak bere eragin historikoa edukitzera iritsi daitekeela uste du berak¹¹².

Kristaua, beraz, ezin daiteke bake transzendente eta teologikoaren testigu hutsa izan: Kristoren bakearen testigutzarekin batera bakearen aldeko ekintza historikoa, egunerokoa, eskatzen zaizkio kristauari¹¹³.

Karlos Santamariak ikuspegi dimentsio-biko horretantxe kokatzen du, hain zuzen, bere inplikazio pertsonala ere *Pax Christi* mugimenduan:

Si j'ai été de plus en plus attiré par PAX CHRISTI, si je me suis engagé dans ce Mouvement, si je lui consacre une belle partie de mon existence, c'est justement parce qu'il embrasse, en même temps, les deux aspects fondamentaux de l'action pour la paix que je viens de signaler à votre attention.

Bakea bideragarria da... Bakearen esperantza

Karlos Santamaria pesimismoaren eta optimismoaren artean mugitzen da, idealismoaren eta errealismoaren artean, katastrofismoaren eta esperantzaren artean, bakearen etorkizunari dagokionez.

1965ean Paulo VI.ak ONUra egindako bidaiaren eta bertan esandako hitzen tonua goraiapatuz, Karlos Santamaria optimista bihurtzen zaigu. Honela idatzi zuen bere artikulu batean:

No faltarán quienes me traten de iluso y de pelagiano; pero las palabras de Paulo VI y otros muchos indicios, me inclinan a creer que la era de la guerras mundiales y de los brutales afrontamientos nacionales ha pasado ya definitivamente («¿Una nueva era?», *El Diario Vasco*, 1965-10-10).

Urtebete geroago, beste artikulu bat idatzi zuen gerra nuklearrari buruzko espezialisten arteko bileran parte hartu ondoren; bertatik askozaz kezkatuago atera zen, eta honela idatzi zuen armamentu nuklearraren arazoari buruz:

Cuestión complejísima y que no admite ninguna clase de simplificaciones idealistas. La amenaza de guerra atómica y la presión del armamento nuclear no son un sueño, ni un argumento de 'ciencia-ficción'. Constituyen, evidentemente, una terrible realidad de lo que el mundo no podrá liberarse quizás hasta dentro de muchos años («Estrategia nuclear», *El Diario Vasco*, 1966-03-13).

Edo beste hau:

... el panorama que se presenta a nuestra generación y a la de nuestros hijos no es nada halagador. El fin del mundo, por menos del mundo civilizado, no debe ser mirado ya como un acontecimiento apocalíptico lejano. Puede decirse, al contrario que es una posibilidad relativamente cercana, un peligro inminente que está llamando a nuestras puertas. Y, sin embargo, esta misma terribilidad de nuestra situación es la que nos da mayor esperanza. Cuando las cosas van muy mal, cuando todo parece estar a punto de hundirse, es precisamente cuando suele surgir el acontecimiento salvador [...] Para los creyentes este poder se llama Providencia. [...] Para los no creyentes ese mismo poder se llama 'instinto de conservación Universal', 'dialéctica de la Historia, o cualquier otra cosa por el estilo' («A prueba de bomba», *El Diario Vasco*, 1966-04-03).

Eta honela bukatzen du bere artikulua: «Optimismo pues para las nuevas y jóvenes generaciones. Verdadero optimismo 'a prueba de bomba'» («A prueba de bomba», *El Diario Vasco*, 1966-04-03).

Munduaren azkenaren edo zibilizazioaren azkenaren beldurraren eta katastrofismoaren kontrako irtenbide gisakoa ikusten du berak, hain zuzen ere, 1967an, geroago gehiago landuko duen «arma psikokimikoa», zientzia-aurrerapen zientziazkoak ekarri duena¹¹⁴.

Dena dela, gerra nuklearraren eta bestelako gerraren ezinbestekoa eta fatalismoa gainditu beharra aldarrikatzen du behin baino gehiagotan¹¹⁵. Bakea, neuri batekoa behintzat, bideragarria da mundu honetan eta gure historian; eta merezi du horren alde ahalegintzea.

Hala ere, jabetuta egon behar dugu benetako bakea, kristauak ulertzen duen bezalakoa, ezingo dela mundu honetan burutu; batetik, bekatua dagoelako tartean, eta, bestetik, kristau-bakearen kontzeptuaren sustraiak Jainkoagan daudelako.

La Iglesia no puede tampoco prometer la paz internacional porque la paz que ella ofrece no pertenece propiamente a este mundo. En rigor, nadie puede hacerlo sin mentir: ningún medio humano garantiza continuidad de esa inestable y parcelada paz que el mundo actual 'disfruta'. La guerra universal puede estallar de nuevo en cualquier momento y esta posibilidad hay que aceptarla desde ahora con ánimo entero, rechazando como una tentación de estupidez la táctica de ciervo («El pacifismo cristiano», *Documentos* 9, 1951).

Autoreak eskubidea duela uste du 'mundu berria' amesteko, gerrarik gabekoa —bi artikulu behintzat baditu titulu horixe dutenak: «Un mundo nuevo» (biak 1957an idatziak)—. Pesimismoan eta pasibotasunean geratu gabe, 'mundu berria' eraikitzeari heldu behar zaio, forma politiko eta sozial berriak sortuz —«konbertsioa» deitzen dio berak horri—¹¹⁶. Hala ere, kontuan eduki behar da razionalisten 'betiereko bake pelagiarrari' buruz esandakoa. Karlos Santamariak otoitzean eta ekintzan oinarritzen du funts-funtsean bere azken esperantza.

Baina esperantzak eta konfiantzak ez gaituzte benetako arriskuen aurrean begiak ixtera eramane behar. Jabetuta dago bera eta behin baino gehiagotan gogorarazten du bonba atomikoaren ondorio katastrofikoek, eta horien arriskuaz, baina aldi berean gaintitzen saiatzen da ikuspegi katastrofiko hutsa. Bonba atomikoaren arriskuari garrantzia kendu nahi diotenen aurrean, zera dio:

... muchos estamos persuadidos de que no es así y no sentimos la impresión de convertirnos en hombres de espíritu estrecho o retardado al afirmar que el descubrimiento de la energía atómica y de sus utilidades guerreras abren realmente una sima de posibilidades catastróficas para la Humanidad.

Thompsonen 'exterminismoaren' teoria azaldu ondoren ere, eta teknikak —teknika militarrek eta nuklearrak— duen martxa autonomoa ezagutzuz ere, honela amaitzen du:

¿Es esto demasiado pesimista? Yo no lo creo así, lo de T. es puro realismo Pero no hay que desesperar. Finalmente los hombres van a vencer a las máquinas («El exterminio», *El Diario Vasco*, 1983-10-30).

Kristauaren erantzukizuna bakeari begira

Gorago azalduta gelditu da *Pax Christi*-ren barruan militanteak duen askatasuna eta erantzukizuna bake-ekintzari buruz.

Era berean, kapitulu honetan argitu dugu nola, gure autorearen iritziz, denbora-mailako bakeari buruz, ez bake teologikoari buruz, kristautasunak ez duela bere kontzeptu espezifikorik.

Hortik dator kristauak ez duela bere aldetik bakarrik lana egin behar bakearen alde:

Mais tout cela ne signifie pas du tout que nous ayons le droit de nous isoler pour bâtir notre Cité Chrétienne. Cette mentalité isolationniste pourrait facilement gâcher toute notre action. Tous les hommes de bonne volonté, tous ceux qui aiment vraiment la paix, et qui travaillent et qui se sacrifient réellement pour elle, méritent notre aide et notre sympathie.

Hala ere, ideologia ezberdinetako mugimendu ezberdinekin elkarlanean aritzeak bere mugak ditu, autorearen ustez, *Pax Christi*-ren kideei buruz konkretuan, gorago aipatu denez. Hori aplikagarria ote da bestelako kristautentzat ere? Autorea ez da horretan sartzen, baina badirudi nolabait aplikagarria izango litzatekeela, kideentzat ematen dituen irizpideak kontuan harturik.

Bakearen eta gerraren arazoa gobernariena dela, edota norbanakoak arazo horietan eraginkorki lana egiterik ez daukala esaten dutenen aurka, zera dio berak:

Mais il n'est pas vrai qu'une action réelle en faveur de la paix soit impossible pour les simples citoyens; on pourrait faire un long catalogue et *il faudra bien qu'un jour ou l'autre on le fasse à PAX CHRISTI*, des moyens de pacification réellement efficaces à long ou à court délai, à la portée de nous tous (Responsabilité et limites du membre de Pax Christi», *Pax Christi*, 1956-01-27, 57).

Berak bakoitzaren ahalegin apurrak eraginkortasuna izan dezakeela uste du; eta, dena dela, norberak egin duenaren erantzuna eskatuko zaio kristauari azken judizioan; ez mundua aldatzeko gauza izan den ala ez.

Bestalde, beraren iritziz, bakoitzaren ahaleginen eraginkortasunik ezak ez du pasibotasuna zurikatzen; berehalako eraginkortasuna, aurrean ikus eta zuzenean egiaztatu daitekeena, ez da bake-ekintzaren aldeko lanaren irizpide bakarra¹⁷. Ereduaren, testigutzaren eta jarraibidearen balioa eduki dezake gutxienez norbanakoaren edo taldearen jokabideak:

... le témoignage d'une seule personne ou d'un petit groupe de personnes en faveur d'une idée juste et noble, comme la paix, peut avoir un retentissement et une valeur morale hautement exemplaire, ainsi que des conséquences historiques importantes absolument imprévisibles d'avances (Responsabilité et limites du membre de Pax Christi», *Pax Christi*, 1956-01-27, 58-59).

Norbanakoaren bakeari eta gerrari buruzko erantzukizuna justizia sozial unibertsalean oinarritzen da; eta hor, hasteko, oso kontuan izan behar du botoa ematean ere:

Cet électeur, qui fait son choix sans se soucier de la paix des autres peuples, de la misère des autres peuples, en somme, sans se soucier du bien commun de l'humanité, cet électeur manque aussi à la justice (Responsabilité et limites du membre de Pax Christi», *Pax Christi*, 1956-01-27, 60).

Horrelako ekintza txiki-handitan, besteren artean, lantzen da bakezaletasuna, Santamariaren ustez.

Kristautasuna eta bakezaletasuna

Karlos Santamariak artikulu luzea dauka, 1951n idatzia, kristau-bakezaletasunaz: «El pacifismo cristiano» izeneko.

Bakezaletasunaren kontzeptuak sortu ditzakeen gaizki-ulertuak uxatu nahi ditu gure autoreak, izan ere zentzu bat baino gehiago baititu, goian azaldu dugunez.

Une batez, han esandakoak gogoratuko ditugu, kristautasunaren bakezaletasunaren zentzua nabarmentzeko.

Komunistek ere bakezaletasuna predikatzen omen dute. Besteren artean, bakezaletasun komunista bat dago, eta badago bakezaletasun humanista bat ere, kristau-bakezaletasunarekin zerikusirik ez duena, gure autorearen ustez: «La voz 'pacifismo' tiene, en efecto, un timbre humanitarista, poco grado a los oídos genuinamente cristianos».

Argiago dio oraindik beherago:

Existe algo, con lo que el pacifismo cristiano no debe ser confundido en manera alguna: me refiero al *pacifismo del miedo*, es el pacifismo instintivo de los que se resisten a la idea de morir y se agarran mentalmente a la existencia, haciendo de este gesto una actitud vital («El pacifismo cristiano», *Documentos* 9, 1951, 63).

Kristau-bakezaletasuna ez da beldurraren bakezaletasuna, inolako heroismoren aurkakoa. Kristautasunak heroismo pertsonala goraiatzen du, masak heriotzari dion beldurraren aurka¹¹⁸.

Antzeko ideiak erabiltzen ditu 'bakezaletasun sentimentalari' buruz mintzatzean, hau da gerrak dakartzan hondamenen aurrean bakezale bihurtzen denaren aurrean.

La voluntad cristiana de paz no tiene nada de sentimental, 'es fuerte como el acero', 'es fuerza y no debilidad o cansada resignación, 'de otro temple muy distinto que el simple sentimiento de humanidad, el cual no detesta la guerra sino a causa de sus horrores y de sus atrocidades, de sus destrucciones y de sus consecuencias, y no, también a causa de su injusticia.

Kristauari, beraz, axola zaio noski gizakiaren sufrimendua eta heriotza, gerrak eraginak; axola zaio, baita ere, gerrak dakarren hondamen fisiko eta ekonomikoa; baina kristauaren funtsezko jarrera, gerraren aurkakoa, beste zerbaiti dario, Karlos Santamariaren iritziz: Gerraren zuzengabekeriari. Jarrera funtsean etikoa da. Arazo etikoa da, izan ere, funtsean bai bakearena eta bai gerrarena, Karlos Santamariarentzat. Horregatik kristau-bakezaletasuna eskakizun handikoa da. Justiziaren alde lan egitea eskatzen du aurren-aurrenik¹¹⁹.

Areago doa gure autorea, aipaturiko bere artikulu luzean («El pacifismo cristiano», *Documentos* 9, 1951) honelako epigrafea ipintzen duenean: «Feliz el que muere en un guerra justa», Péguy-ren esaldia jasoz. Paradoxa dirudi. Bertan idatzia du:

La razón fundamental que los cristianos pueden tener para ir a la guerra es que existen bienes de gran importancia, valores de superior categoría de más altos quilates, que la paz y el orden externos. Los que sólo ven por los ojos de la carne es natural que quieran la paz a todo precio; pero el cristiano tiene unos ojos más penetrantes y unos oídos más finos y perceptivos que le permiten darse cuenta de otros bienes que a aquéllos se les ocultan («El pacifismo cristiano», *Documentos* 9, 1951, 76).

Zentzu horretan, gerra bera benetako bakearen zerbitzuan jartzen da: hau da, zuzenbidearen zerbitzuan.

Kristauaren bakezaletasunak sentimendu humanista hutsak baino sustrai eta oinarri askozaz sakonagoak eta zabalagoak ditu, Karlos Santamariarentzat¹²⁰.

Bakegintza: zuzengabekerien aurkako borroka

Bakearen adieraren erdi-erdian zuzentasunarena eta justiziarena dago, beraz, Karlos Santamariarentzat. 'Opus justitiae pax' goiburuari jarraiki¹²¹, berarentzat justiziaren aldeko lana da funtsean bakearen aldekoa; eta, alderantziz, zuzengabekeria dagoen bitartean ez dago benetako bakerik; eta gainera indarkeriaren lehergailua da zuzengabekeriazko egoera iraunkorra.

Là où il existe une injustice collective, l'oppression de l'homme par l'homme, la violation des droits naturels des individus et des communautés, on peut assurer que la violence ne tardera pas à pousser. Avant que cela n'arrive, le pacifique devra mettre en jeu ses propres moyens d'action... («Action pour la paix et réalisme politique», *Mission et charité*, 1962-07).

Gerraren injustizia baldin bada gerraren aurka egoteko arrazoirik funtsezkoena kristauarentzat, horixe da gerraren sustrairik eta zergatirik funtsezkoena ere. Horregatik kristauaren bakezaletasuna ere gerraren aurretikoa da, horren sustraiak ateratzen saiatzen dena¹²².

Esaldi guztiz trinkoa eta gogorra dauka gure autoreak honi buruz:

La guerra es repugnante, es un recuerdo de bestias, una bestialidad desatada. De acuerdo. Pero hay algo más repugnante que la guerra, y es la paz asentada sobre la injusticia, gravitando sobre las conciencias como una roca de impiedad («El pacifismo cristiano», *Documentos* 9, 1951, 72).

Horregatik benetako bakea justizian bakarrik oinarri daiteke; kristauak, berriz, justiziaren alde lan eginez bakarrik egiaztatuko du bere bakezaletasuna:

La paz no es, pues, cosa de juego, cosa de magia o azar. Cristo vino al mundo para eso, para traernos la Paz, para que tuviéramos gozo pleno y para eso murió. Pero la Paz de Cristo es obra de la Justicia y mientras ésta no reine en el mundo aquélla estará ausente de él, el mundo no la conocerá. Nuestra paz ha de implantarse primero en las almas y luego extenderse a las familias y a las naciones («El pacifismo cristiano», *Documentos* 9, 1951, 74).

Bakerako neurri politiko-sozialak eta diplomatikoak

1965ean Vietnamgo gerraren kontrako protestan bi gazte amerikarrek beren buruei su eman zietenean, artikulua idatzi zuen Santamariak, «Suicidas por la paz» titulupean. Haien ekintza, moralaren aldetik epaitu gabe, testimonialtzat jotzen du, eta haren eraginkortasuna zalantzan jartzen. Gure autorearen obsesioa da bakearen aldeko lanak eraginkorra izan behar duela, ez ametsetan geratuko dena, ezta testimonialismo hutsean ere. Praktikoak izan behar du, eta horretarako maila politiko-sozialean eta diplomatikoetan eragitera jo¹²³.

Bakearen alde lana egiteko, aurrenik, justiziaren aldeko neurriak ipini beharra dago, goian esan dugunez. Horietako batzuk aipatzen ditu berak: a) Ekonomia-mailakoak, nazioartean: migrazioen politika eta lehengaien politika eskuzabala; b) nazio bakoitzaren barruan zuzengabekeria sozialak kentzea, ahulen aldeko politikaren barruan; c) gazteriaren heziketa, bakearen aldekoa, eta nazionalismo amorratuen kontrakoa; eta abar.

Beste neurri politiko-diplomatikoaren beharra nabarmentzen du, ordea, behin eta berriro Karlos Santamariak: organismo supranazionalarena alegia, nazioen (estatuen) artean bakea eta justizia bermatuko dituen. Organismo horren forma zein izango den? Batzuetan federalismoa proposatzen du¹²⁴.

Karlos Santamariaren ustez, ordua iritsi da nazioarteko zuzenbidetik gerraren figura juridikoa kentzekoa —Hungariaren inbasioaren ondoren ari da idazten—. «El único camino abierto es, pues, el de la acción jurídica internacional» («Necesidad de organización con medios adecuados», *Ya*, 1956-11-16). Ekintza juridikoa, ez Nazio Batuek inon interbenitu ez dezaten, alderantziz baizik; organismo supranazionala, Herrien aurkako zuzengabekeria nabarmena den lekuan bere eskua sartzeko, eta justizia ezartzeko, ahalbidea izango duena¹²⁵.

Nazioarteko zuzenbideari dagokionez, bi teoria bereizten ditu Karlos Santamariak: 'boluntarista', 'subjektibista' edo 'kontraktualista', batetik, estatuen borondate eta hitzarmenean oinarri hartzen duena; eta 'objektibista', bestetik, estatuen gainetik dagoen zerbaitean oinarritzen dena:

La otra teoría, más conforme con la filosofía del ser, afirma que el Derecho Internacional proviene de una realidad superior a los Estados y anterior a ellos, que es la comunidad natural de todos los hombres, sin distinción de razas ni naciones («Suez y Hungría», *El Diario Vasco*, 1956-11-25).

Lehenengo teoriaren kontrakoa da gure autorea; estatu subiranoen nahira gelditzen bada nazioarteko zuzenbidea, basa legearen antzeko zerbaite izan daiteke hori¹²⁶. Izatez, oraindik ezagutu ditugun horrelako organismo nazioarteko modernoak, denak teoria kontraktualistan oinarrituta daude¹²⁷. Horrek ez du esan nahi, inolako baliorik ez dutenik horrelako organismoek; alderantziz, eginkizun handia esleitzen dio Karlos Santamariak ONUri, adibidez. Bera jabetuta dago gaurko egoeran teoria kontraktualistatik jo beharraz¹²⁸. Izan ere, 'gizadi osoaren ongiaren' kontzeptutik urruti gaude oraindik. Horixe da, izan, zuzenbide 'objektibista' eta horren zerbitzuan eraikitako organismo 'supranazionalaren' egitekoa: 'gizadi osoaren ongia' zaintzea.

Hala ere, beraren ustez, gainditu egin beharko litzateke egoera hori, estatuen subiranotasun absolutua mugatuz, eta ONUri interbentzio-ahalmenak emanaz, nazioarteko justizia urratuta dagoenean —une hartan Suez-eko kanaleko gerraz ari zen—. Beraren ustez, Vitoria, Suárez eta Grotius jurista 'internazionalistak' interbentzio-eskubidea aitortuko liokete horrelako organismoari¹²⁹.

Besterik dira, ordea, SESBek Hungarian eta Txekoslovakian edo USAk Grenadan egindako inbasioak: interbentzio horiek kondenatu egin zituen Karlos Santamariak, ez baitzuten zerikusirik organismo supraestatalaren interbentzio-eskubidearekin, estatu partikularrek bestelako estatuen edo Herrien gain beren legea ezartzea besterik ez direnez horiek. Horrelako interbentzio-eskubidea ONUk berak ukatua du, 1965ean ez-interbentzioaren hitzarmena, hau da, estatuek beste estatuen arazoetan ez interbenitzeko printzipioa onartu zuenetik.

Organismo supraestatalak, gizadi osoaren mesedeagatik, interbentzio-eskubidea eduki ahal izateko, estatuek beren subiranotasun absolutuaren kontzeptua baztertu beharko dute, eta organismo horren eskuetan parte bat utzi¹³⁰. Beraren ustez, beharren beharraz, prozesu hori bere bidea irekitzen ari da azken aldian giza kontzientzietan. Areagotu egin beharko litzateke¹³¹. Nazioarteko ordenak juridikoa behar du, Hungariakoa, Suezekoa eta antzekoak ekidin ahal izateko.

Batzuetan, 'internacional' eta 'supranacional' sinonimotzat hartu baditu ere¹³², 1957an argitaraturiko artikuluetako batean, «Supranacionalicemos Pax Christi» izenekoan, kontzeptuak bereizten eta argitzen saiatzen da. Honela hasten du artikulua:

La diferencia entre lo internacional y lo supranacional aparece cada día más clara y va pasando del dominio de los especialistas al de la opinión pública. La creación de instituciones supranacionales que no dependen de la voluntad de los Estados y a las que puedan confiarse la administración de intereses que son comunes a extensas zonas del mundo o quizás a la Humanidad entera, se presenta hoy como una necesidad ineludible para salvar la paz y dar al mundo una organización estable («Supranacionalicemos Pax Christi», *Pax Christi*, 1957-03).

Autorearen ustez, gizadiak «supranación humana» osatzen du; hori ez dago nazioen aurka, hauek errealitatea direlako; horregatik ez luke «Superestado gigante»-rik nahi, nazioen ukapena izango litzatekeena. Baina, bestalde, ONUren orain arteko soluzioa ez zaio egokia iruditzen¹³³. Soluziotzat edo, honako beste hau iradokitzen du:

Tal vez la solución de este problema consiste en el desarrollo de la idea de la creación de grandes 'pools', que sin destruir la soberanía de los Estados, aunque sí moderándola y adaptándola a las nuevas exigencias de la historia, haga frente a las necesidades de la Humanidad en su conjunto («Supranacionalicemos Pax Christi», *Pax Christi*, 1957-03).

Horietakotzat har daiteke Eliza, beraren ustez, giza erakundeetatik bestelako mailakoa baldin bada ere hori. *Pax Christi* erakundeak ere horrelako zerbait izan beharko ote luke? Benetan 'internazionala' edo 'supranazionala' izan beharko omen luke horrek ere¹³⁴.

Bake-espirtua: tolerantzia

Bakea arazo eta eginkizun politikoa da, eta maila horretan ipini behar du bakezaleak ere, eragin eta neurri juridiko-politikoak eta diplomatikoak ere bilatuz; baina funts-funtsean bakearen arazoa giza espirituetan jotzen da, Karlos Santamariaren iritziz¹³⁵.

Berarentzat sakoneko giza espirituan kokatzen eta sustraitzen da bakea. Horretarako, besteren artean, tolerantzia edo jasankortasuna landu behar dira. Tolerantzia zibila bai; eta baita erlijiozkoa ere. Vatikanoko II. Kontzilioa baino lehen gure arteko eliztar askoren artean sarritan susmo txarrekotzat hartzen zen *erlijiozko askatasuna* argi eta garbi defenditzen zuen Karlos Santamariak. Horren barruan fedezko egintzaren askatasuna dago; horretan oinarritu behar du erlijio-askatasunak¹³⁶. Beraren iritziz, mendetan zehar gertaturiko erlijio-gerrek erlijiozko intolerantzian dute sustraia.

1953an artikulua luze bat idatzi zuen «El problema de la intolerancia en el catolicismo español», *Cuadernos Hispanoamericanos* aldizkarian argitaratu zuena. Tituluak dioenez, espainolen jokabideei buruzko analisisia egiten du zehazki, zuzenean bakearekin lotu gabe; baina funtsean igartzen zaio pasatako gerra zibilean gertaturikoak gogoan dituela eta horien sustraiak intolerantzia historikoan aurkitzen dituela¹³⁷.

Autore espainol famatuak erabiltzen ditu bere azterketa antropologikoaren oinarritzat: Ortega y Gasset, Unamuno eta bereziki Menéndez Pelayo eta Balmes. Seguruenik, bestalde, gerra ondoko kristautasun intolerantearen kritika ere izan nahi du artikulua. Eta tolerantziaren premia aldarrikatzen du, gatazka sozialen bigungarri:

Acaso sea, pues, hoy más necesario que nunca predicar aquella tolerancia social que tanto se echa de menos en algunos momentos. Ella constituye, en todo caso, el lubricante necesario para que una sociedad que quiere ser cristiana pueda avanzar sin choques ni conflictos interiores («El problema de la intolerancia en el catolicismo español», *Cuadernos Hispanoamericanos*, 1953, 274).

Eta tolerantziaren printzipio teologikoa formulatzen du:

Contrariamente a la estrechez y al negativismo que caracterizan al espíritu sectario, el cristiano debe tratar de rescatar todo lo bueno y verdadero que, estén donde estén, siempre pertenecen a Cristo («El problema de la intolerancia en el catolicismo español», *Cuadernos Hispanoamericanos*, 1953, 279).

Printzipio horrek ez du berarentzat erlatibismo soilean oinarritzen den tolerantziarekin zerikusirik; Unamunori egozten dio hori¹³⁸.

Maccarthysmoan aurkitzen du bestelako intolerantziaren eredua. «El macarthismo ve marxistas solapados por todas partes, no vacila en acusar de cripto-comunistas o de comunistas blancos a los hombres más respetables...» («Maccarthismo», *Pax Christi*, 1957-05). Eta eransten du:

La obsesión anticomunista puede conducir a posiciones enteramente anticristianas y radicalmente inmorales. El comunismo no es el mal absoluto. No todo lo que se haga contra él queda justificado 'ipso facto' («Maccarthismo», *Pax Christi*, 1957-05).

Hortxe dago koska, hain zuzen ere, tolerantziaren oinarria: iritzi ezberdinak erlatibizatzean, eta alde batean eta bestean egon daitezkeen alde onak onartzean eta okerrak kritikatzetan. Komunismoa erabat kondenatzearekin batera, ezin daiteke inola ere kapitalismoa guztiz ontzat hartu eta ez kritikatu, hori justiziaren ikuspegitik egoera egokia bailitzan¹³⁹.

Karlos Santamariak gerra egiten dutenengana ere zabaldu egiten du tolerantziaren jarrera; bere jarrera bakezaleak gerra egiten dutenekiko, zio zuzenagatik gerra egiten dutenekiko, jasanbera izatera bultzatzen du.

Ez gara hemen intolerantziaren analisi filosofiko-antropologikoak egiten hasiko. Baina esan behar da beste hainbat lekutan ere aipatzen duela Karlos Santamariak gai hori, gerrarekin lotuta, hain zuzen ere.

Kristaua gerran

Kristauak hainbat gerra egin dituzte historian zehar; eta batzuetan kristautasunaren izenean gainera.

Kristaua eta bakezalea den Karlos Santamariarentzat, ordea, kristaua gerran ikustea itxuragabekoa da. Hala ere, bera ez da bakezalea absolutua, eta justiziaren alde gerra egin beharrean gerta daiteke kristaua ere. Beraren ustez, onartu beharra dago egoera hori, bakezalearentzat eta Ebanjeliotik begiratuta gogorra gertatzen bada ere¹⁴⁰.

Horren arabera, inor ez hiltzea ere ez da lege absolutua kristauarentzat, gerrarik nekez burura baitezakegu, oraingoz behintzat, inor hil gabe. Kristauarentzat agindu positibo absolutua maitasuna da eta agindu negatibo absolutua, gorrotoa. Horregatik, Karlos Santamariak zera gogora erazten dio gerra egin beharrean gertatzen den kristauari: aurrean daukan etsai hori ere, bereak jaurtitako bonbaz hiltzera doan hori ere, maitatu egin behar duela. Paradoxa iruditzen zaio; baina ez Kristoren gurutzaren paradoxa baino handiagoa¹⁴¹.

Bortxa eza

«Gandhi-zalea izan naiz oso» aitortzen du berak gai hauei buruz bere azken solasaldietako batean, *Argia* aldizkariari egindako elkarrizketan («Arriskua amerikarren defentsa planean dago», *Argia*, 1985-03-10, 14). Gandhi da, hain zuzen, bortxa ezaren teoriaren eta mugimenduaren aita. Horren ondoan Vinoba eta Shastri ere aipatzen ditu.

Karlos Santamaria izan da, aurrena ez baldin bada, aurrenetarikoa, bortxa ezaren irakatsia Euskal Herrian zabaltzen eta aldarrikatzen. Batez ere 1980tik aurrera behin eta berriro agertzen da doktrina hori bere idazkietan. Ez da hori bakarrik, berak aitortzen digunez, aspalditik bortxa ezaren aldekoekin lan egiteko aukera izan zuen:

En la época, ya lejana —1980an idazten ari da—, en que fui durante varios años secretario internacional de un movimiento pacifista de ámbito europeo —*Pax Christi*, esan nahi du—, tuve la posibilidad —e incluso la necesidad— de trabajar en contacto con teóricos y activistas de la 'no-violencia' gandhiana («La no violencia», *El Diario Vasco*, 1980-11-23).

Beraren ustez, gaizki ulertu da sarritan bortxa eza mendebalean, «bortxarik ez» besterik ez bailitzan. Baina Gandhiren jarreran «ez» hori ez omen da negatiboa, positiboa baizik:

Ese 'no' es pues un 'no' afirmativo, que conduce a un tipo de lucha por la justicia y por la liberación de los pueblos sumamente enérgico y combativo a condición de no ser ni sangriento ni mortífero («La no violencia», *El Diario Vasco*, 1980-11-23).

Bortxa ezaren praktika ez-kooperaziorekin eta desobedientzia zibilarekin lotuta dago, Gandhik eraman zuzenez, borroka armatuaren alternatiba gisa. Horrek ematen dio zentzu guztiz aktiboa bortxa ezari.

Gandhik Hinduismotik harturiko *ahimsha* kontzeptua jaso nahi du bortxa ezak. Inori eta ezeri kalterik ez egitea da funtsean hori. Espiritualitate bat adierazten du. Eta Gandhik berak espiritualitate gisa bizi du bortxa eza, bere fedean oinarritua. Horren oinarrian Hinduismoko *satyagraha* kontzeptua dago: Maitasunaren indarra. Etsaia suntsitzera jo beharrean, haren kontzientziaren barruan ongia eraikitzen saiatzen den indarra¹⁴².

Horren gainean eraiki du bortxa ezaren bidea, baliabide politikotzat... Izan ere, berarentzat ez zen doktrina aszetiko soila izan, ekinbide politikoaren printzipioa baizik¹⁴³.

Karlos Santamariak, bestalde, sarritan azpimarratzen du bortxa ezaren jarraitzaileak behar duen ariketa aszetiko hori. Bortxa ezaren alderdi aszetikoa eta alderdi politikoa biak hertsiki lotzearen aldekoa da, alde batetik nahiz bestetik guztiz bereizi nahi lituzketen bortxa ezaren aldekoen aurka:

A mi juicio, es necesario afirmar con rotundidad que las técnicas no-violentas no sirven para nada cuando se las corta o separa de sus auténticas raíces espirituales, ya que en estas mismas raíces es donde, en definitiva, radica la fuente de eso que alguna vez hemos llamado la energía moral. Esa tremenda fuerza humana, que es capaz de allanar montañas y que constituye la clave real de la no-violencia («La alternativa Gandhi», *El Diario Vasco*, 1982-02-28).

Bortxa ezaren metodoak ba ote du benetako aplikazio politikorik? Santamariaren kezka nagusietako bat da horixe. Baina kezka berbera agertzen du behin eta berriro Ebanjelioko zorionbideen aplikazio politiko eta sozialari buruz ere.

Izatez, Karlos Santamariak kidetasun handia aurkitzen du Gandhi-ren *ahimsha*-ren eta kristautasuneko *bakea*-ren artean —nahiz eta budismoarena beraren kontzeptu panteistikoarekin lotuta egon—, eta bortxa ezaren doktrinaren eta Ebanjelioko zorionbidetan agertzen den espirituaren artean. Horregatik Gandhirekin batera bortxa ezaren eredutzat dauka Luther King artzain ebanjelikoa ere.

1965ean «Un hombre pacífico» artikuluan, Shastri Indiako presidente hil berriaren oroimenez idatzitakoan, Gandhiren bortxa ezaren nahiz Ebanjelioko zorionbideen baliagarritasun eta eraginkortasun politikoari buruzko gogoetak jaulkitzen ditu:

Esta es la gran cuestión de hoy, de hoy sobre todo, más que de ninguna otra época, ya que el progreso moderno ha acrecentado de un modo enorme la fuerza del positivismo político («Un hombre pacífico», *El Diario Vasco*, 1966-01-16).

Beraren ustez, Ebanjelioko zorionbideak ez dira bizitza pribaturako bakarrik; horrela pentsatzea, horien indarra baliogabetzea iruditzen zaio, batetik, eta bizitza publikoaren kontzepzioa desitxuratzea, bestetik¹⁴⁴.

Funtsean makiabelismo politikoaren, azpijanean, tranpan, indarkerian oinarritzen den politikaren kontrako antidotoa behintzat izan beharko luke bortxa ezaren edota zorionbideen bidetik markaturiko politikak.

Karlos Santamariak bere jarrera ideal guztietan eraginkortasuna —efikazia— eskatzen du; bai gerrari eta bai bortxa ezari eskatzen zaio eraginkortasuna, zilegi izango badira. Zertan da bortxa ezaren eraginkortasun sozial eta politikoa, historikoki begiratuta? Batzuetan, horien benetako eraginkortasuna azpimarratzekoa dela iruditzen zaio¹⁴⁵.

Beste batzuetan, ordea, Gandhi-ren nahiz Luther Kingen borrokaren emaitza ikusteko modukorik eza edo horien urritasuna aitortu beharrean edo gertatzen da, jokabide horien kontrakoan aurrean batez ere; baina berehala erantzuten die, bortxazko baliabideen bidez lorturiko lorpenak historikoki ez direla emankorragoak izan¹⁴⁶.

Santamariaren bortxa ezaren baliagarritasunari eta eraginkortasunari buruzko zalantzak metodo politiko hori mendebaldean aplikatu nahi denean sortzen zaizkio bereziki, honako testu honetan eta bestelakotan agertzen denez:

Confieso que nunca he llegado a estar plenamente convencido de esa posibilidad [bortxa ezaz gerra guztiak gaintzeaz]. Pese a su evidente mérito y generosidad, los pequeños ensayos de 'no-violencia' realizados en los países occidentales, como por ejemplo el de Luther King, carecen en absoluto de trascendencia histórica («La no violencia», *El Diario Vasco*, 1980.11.16)¹⁴⁷.

Euskal Herriari bortxa ezaren metodo oraingo egoera aplikatzeari buruz oraindik zalantza handiagoak agertzen ditu Karlos Santamariak. Euskal Herriari buruz abiatu delarik, eta oro har eta Indiarako Gandhiren bidea goraiatu ondoren, urrutiko egoerak aipatzen ditu bere zalantza agertzeko:

Aquí se nos plantea inevitablemente la siguiente cuestión: la idea de Gandhi ¿es realmente exportable a otros horizontes? Por ejemplo, ¿no sería absolutamente ridículo el querer aplicar métodos gandhianos a situaciones tan violentas como las de Chile, El Salvador, Turquía, Polonia o Afganistán? («La alternativa Gandhi», *El Diario Vasco*, 1982-02-28).

Euskal Herriaren egoerari buruz beste hainbesteko zalantza duela dirudi. Dena dela, *Argia* aldizkarian 1985ean egindako elkarrizketan bere gogoia eta esperantza agertzen ditu, hemen ere bortxa ezaren haizeak joko duela.

Bortxa ezaren orain arteko emaitzak eztabaidagarriak izan arren, eta mendebalderako eta beste hainbat egoeratarako horren aplikazioak galdera-zeinua ipini arren, ez dirudi Karlos Santamariak zalantzarik duenik, etorkizunari begira bidea horixe dela: «Los partidarios de la no-violencia deben mirar, pues, mucho más al porvenir que al pasado» («Ataque a Gandhi», *El Diario Vasco*, 1983-05-08) Horrelako zerbait adierazi ohi du, baita ere, Ebanjelioko zorionbideei buruz: horien aplikazio konkretu eta errealak gaur eguneko politikariarentzat gaurko egoera historiko honetan zailtasun benetakoak baldin baditu ere, horiek bide historikoa markatzen dutela uste du berak, gaur bertan eta bereziki etorkizunerako.

Karlos Santamariak marxismoa inoiz salatu izan du, indarkeria iraultzailearen eraginkortasunean nolabaiteko 'fedea' ipinia dutela; beste horrenbeste esan daiteke agian kristauari eta bortxa ezaren aldekoari buruz, beraren irizpideei jarraituz: horien etorkizuneko eraginkortasunean esperantza eta fedea ipiniak dituztela, nahiz eta orain arte historikoki ez izan hori egiazgarria.

Zein neurritan da gandhitarra orduan Karlos Santamaria? Beraren testu gehienak ikusita, hari oso atxikia izan dela baieztatu ahal dela dirudi. Horren aldeko aitorten esplizitu batzuk ere aipatu ahal izango liriteke, kapitulu honen hasierakoaz gainera; baina beraren bakezaletasun ez-absolutua kontuan harturik¹⁴⁸, batetik —egia esan, Gandhi ere ez du berak bakezale absolututzat hartzen—, eta Gandhiren bortxa ezaren eraginkortasunari eta aplikagarritasunari buruzko zalantzak dituelarik, 'semi-gandhitartzat' hartu behar dugu, berak horrelakotzat hartzen duelako bere burua:

Una actitud semi-gandhiana, que para mí sería la más convincente, podría expresarse así: 'Hay cosas y causas por las cuales vale la pena de hacer la guerra, pero en casi todos los casos, los medios no-violentos, aplicados con inteligencia y a todos los niveles, son más efectivos que el empleo de las armas («Los pacifismos», *El Diario Vasco*, 1983-08-28)¹⁴⁹.

Azken batean, bortxa ezeko eta bortxazko metodoen arteko aukera, oro har, garbi du Karlos Santamariak. Bera bakezalea da, ozenki aitortuko duenez; bakezale ez absolutua; bakearen gainetik daudelako beretzat justizia eta askatasuna.

Bortxa ezarekin lotuta dago —eta ez kontrajarpenez bakarrik— gerra iraultzailearen gaia Karlos Santamariaren idatzietan, Luther King batetik, eta Che Guevara eta Camilo Torres, bestetik, alderatzen dituenen¹⁵⁰. Behin baino gehiagotan erabiltzen ditu Karlos Santamariak Che Guevara eta Camilo Torres gerrillarien 'ereduak': bata marxista eta bestea kristau apaiza. Biak hil ziren Hego Amerikako gerrillan, iraultzaren bila.

Gure autorea gerra iraultzailearen kontra agertzen zaigu, baina behin baino gehiagotan nabarmentzen ditu horren balioak eta horrekiko bere sinpatia. Izatez, bortxa ezaren ezinak eta inefikaziak bultzatzen du sarritan hainbat jende gerra iraultzailera.

Jakin aldizkariak bere 27-28 zenbakian (1967) hainbat lagunen iritziak jaso zituen Che Guevarari buruz. Horien artean Karlos Santamariak bost orrialdeko artikulua idatzi zuen bertan.

Gerrillariaren idealismoa eta emankortasuna balioztatzen ditu gure autoreak:

Gizatasun saietsetik, politika alde batera, ba du Che Gevara'k zerbait merezi, bere adiskideen alde ta ona zeritzaion kausaren alde bizia eman baidu, baita gogoz eman ere, Bolivia aldera joan zanean, ba zekielako zer sasitartean sartzen zan ta nola bukatu behar zuen bere abenturak. Honelako konportamendu ta bizikerari begi onez begiratu behar zaiola ez du iñork ukatuko (12. or.).

Berak ez du uste inola ere, kristauaren aldetik «erreboluzionario eta bandidotzat» gaitzetsiz gera daitekeenik.

Beraren kritika, ordea, horien borrokaren efikaziaren aldetik dator —eta bide batez horren balio etikoa kritikatu luke—¹⁵¹. Baina argumenturik adierazgarriena —eta mingarriena eta dramatikoa— beste esaldi honen bidez ematen du Santamariak: «Herri pobreak, proletarioak, galtzaille ateratzen dira gerla guzietatik. Aberatsak berriz garaille» (13. or.).

Pentsatzeko askorik emateko esaldia horixe!

Euskal Herriko indarkeria

Hamar urteko isilaldiaren ondoren, datorkigu Karlos Santamaria berriro indarkeriari buruzko bere gogoetarekin. Eta hemen sartzen du bere gogoeta-prozesuan elementu berria: Euskal Herriko indarkeria. 1980tik aurrera Karlos Santamariaren gogoeta askozaz zentratuago dago Euskal Herrian dugun gatazka armatuan eta indarkerian.

Urte horretan artikulua aski luzea argitaratu zuen *Herria-2000-Eliza* aldizkarian, honako titulu honekin: «La violencia armada en el País Vasco». Berak ez dio ETArek borrokari

terrorismoa deitu nahi ez eta gerra ere, besterik gabe; 'indarkeria armatu intsurrekzionala' deitzen dio:

Trato de presentar unos cuantos aspectos de la actual violencia armada en el País Vasco y, más concretamente, de la violencia armada de signo independentista a la que llamaré convencionalmente *violencia armada insurreccional*.

Horrela hasten du aipaturiko bere artikulua.

Gai hau lehen aldiz aipatzean, 1980ko «La violencia armada» artikuluan, honela zioen:

No estamos ciertamente en condiciones de intentar un análisis de la situación planteada por la violencia armada actual en Euskadi. Sólo la Historia podrá juzgar algún día, con diaphanidad y ponderación suficientes, el terrible episodio que estamos viviendo («La violencia armada», *El Diario Vasco*, 1980-07-06).

Dena dela, artikulua ez da ETaren indarkeriaren epai politiko edo etiko hutsean geratzen; borroka horren testuingurua eta edukia aztertzen ditu; eta bide batez, gerra iraultzailearen teoria orokorra ematen digu.

Bi irizpide ematen ditu artikulua berean, hemengo indarkeria epaitzen hasteko edo: ikuspegi etikoa, batetik, eta ikuspegi teknikoa edo efikazia politikoa, bestetik. Beraren ustez, marxismoan guztiz berdinak diren bi ikuspegi horiek, kristau-etikan ezin daitezke nahasi, helburuak ez baitu helbidea zurikatzen. Baina, beraren ustez, eraginkortasunarena ezin daiteke judizio moraletik bereiz ere, besteren artean gerra zuzenaren irizpideetako bat efikaziarena delako, hain zuzen ere. Beraz, efikazia baldintza beharrezkoa da gerraren zilegitasunerako¹⁵², baina ez da nahikoa. Beraren ustez, seguruenik hortxe dago gakoa Euskal Herriko oraingo indarkeria epaitzeko.

Indarkeria hori beraren testuinguruan jartzen saiatzen da, hasteko:

En este momento, en Euskadi, nos encontramos en efecto con tres tipos de violencia armada muy diferentes entre sí y que difícilmente encajarían en un mismo paquete teórico: *la violencia de las fuerzas de orden público*, que luchan contra la violencia insurreccional; *la violencia armada de signo nacionalista español*, neofascista o ultra-derechista, que se manifiesta de modo especial en Euskadi, y *la violencia armada independentista y revolucionaria* a la que hemos llamado *violencia insurreccional* («La violencia armada en el País Vasco», *Herria-2000-Eliza*, 1980-11).

Hirurak bereiztezinak iruditzen zaizkio, gertatzez; baina metodologikoki azkenaz hitz egin nahi du artikulua honetan:

Por eso cuantas consideraciones se hagan aquí deberán ser inmediatamente *reintegradas a la situación de violencia generalizada* en la que los hechos de violencia armada a que aludimos se producen («La violencia armada en el País Vasco», *Herria-2000-Eliza*, 1980-11, 11).

Areago, autorearen ustez, ETaren indarkeria ezin da ulertu Herri honek bizi izan duen zapalkuntza politikoa eta kulturala kontutan izan gabe, batetik, eta bertan dagoen gatazka soziala, klase sozialena, gogoan eduki gabe, bestetik. Gainera, artean lehengo polizia bera dagoela ohartarazten du (1980an ari da), eta atxiloketak eta torturak ere praktika bizia direla artean.

Karlos Santamariarentzat, Euskal Herriak jasan duen krisi erlijiozkoa ere gogoan izan behar da, indarkeria justifikatzean edo horren apologia egitean.

Bestalde, Euskal Herriko indarkeria —ETarena esan nahi da— gerrillatzen hartu behar da ala terrorismo soilatzen? Bi horien arteko ezberdintasuna egina du berak; badirudi berak gerrillatzen hartzen duela funtsean, gerra iraultzailetzat definitu duenez; baina, beraren ustez, ETaren zenbait ekintzak beraren borroka terrorismo soilaren ildoan jartzen ote duen susmoa

du. Hala ere, eta terrorismoa erabiltzen baldin badu ere ETAk, ez du uste berak, besterik gabe, terrorismo soiltzat hartzerik dagoenik horren borroka¹⁵³.

Karlos Santamariaren iritziz, ETAREN indarkeria ez da inola ere 'gerra konbentzionala', beraz; 'gerra erreboluzionariotzat' edo iraultzailertzat hartzen du berak¹⁵⁴. Zehazkiago, beraren ustez, marxismoak planteatzen duen gerraren munduan sartuko luke: «A mi modesto juicio — y como ya he dicho antes— esta nueva guerra responde bastante bien o quiere responder, al modelo marxista-leninista de la guerra revolucionaria» («La violencia armada en el País Vasco», *Herria-2000-Eliza*, 1980-11, 12). Baina gerrilla-kontzeptu horri askapen nazionalaren helburua erantsi dio:

En muchos casos la guerra revolucionaria moderna une a sus propios fines específicos —que son la lucha de clases y la revolución en sentido leninista— otros fines, fines nacionales o de *liberación nacional*, los cuales pueden pasar incluso a ocupar el primer lugar en la atención de los combatientes («La violencia armada en el País Vasco», *Herria-2000-Eliza*, 1980-11, 12).

ETAREN kasu konkretuan, independentziaren helburua indartu dela uste du azken aldian¹⁵⁵.

Zer da azken batez ETAREN borroka? Beraren hitzekin laburtuko dugu:

Resumiendo las anteriores ideas, dirigidas a trata de *encajar* la violencia armada de ETA en el *gran catálogo de la violencia en el mundo actual*, me permito aventurar la siguiente clasificación provisional que puede tal vez servir como *hipótesis de trabajo* para la discusión: la acción armada de ETA es un caso de *guerra revolucionaria* con una fuerte carga de *guerra de liberación nacional*; *guerra terrorista* por sus métodos y *guerra subversiva* por las finalidades inmediatas que persigue en este momento, de desestabilización y desorganización del aparato estatal de Euskadi («La violencia armada en el País Vasco», *Herria-2000-Eliza*, 1980-11, 12).

Testuinguru horretan eta horrela ulertuta ETAREN indarkeria, bere iritzi etikoa ematen ere saiatzen da Karlos Santamaria. Honelako aitormena eginenez hasten da:

Debo decir que *soy completamente contrario a la actual violencia armada en el País Vasco*. Lo soy ante todo por motivos religiosos y éticos, y también, en segundo lugar, por motivos políticos que no trataré aquí. Pero no sólo a la violencia armada en el País Vasco, sino en cualquier parte del mundo y no sólo contra la violencia armada insurreccional, sino también contra la violencia armada institucional: es decir, que repugnan a mi conciencia las guerras, la preparación de las guerras, los ejércitos, el servicio militar obligatorio, los armamentos y todo ese horrible aparato sobre el que se apoya la violencia armada» («La violencia armada en el País Vasco», *Herria-2000-Eliza*, 1980-11, 12).

Hala ere, beraren jarrera bakezale pertsonal eta guzti, ez du uste estatuek eta herriek beren defentsarako armez borrokatzeko duten eskubidea ukatu dezakeenik, eta bide hori hartu dutenen aurkako kondenazio moralik ez botatzea eskatzen dio bere tolerantziatzko espirituak¹⁵⁶.

ETAREN borroka armatua maila moralean eztabaidatzea alde batera utziz, eta horrelako kondena moralean geratu gabe, beste maila batean jarri nahi du arazoa: gerraren efikazian, hori baita bai marxistentzat eta bai kristau-moralarentzat baldintza beharrezkoa, gerra zuzena izan dadin, nahiz eta kristautentzat ez izan nahikozko baldintza. Maila horretan ditu duda handiak Karlos Santamariak ETAREN borrokari eta bestelako borroka armatu intsurrekzionaleri buruz, gorago ere seinlatu dugunez:

La violencia armada insurreccional ¿tiene trazas de ser eficaz? ¿Tiene probabilidad de triunfar a corto o largo plazo? En el momento actual ¿puede lograr el pueblo vasco, por medio de la guerra, la autodeterminación y el autogobierno? 'That is the question' («La violencia armada en el País Vasco», *Herria-2000-Eliza*, 1980-11, 13).

Baina eraginkortasuna ez zaio borroka armatuari bakarrik eskatu behar; era berean eskatu behar zaie horren kontra ari diren agintariei, gerraren azpian eta oinarrian dauden benetako problema politikoaren soluzioak bila ditzaten¹⁵⁷.

Urtebete beranduago, ordea, gaitzespen gogorragoa egiten du ETaren indarkeriarena, baina aldi berean Euskal Herriaren askatasunaren aldeko borroka eta ekintza aldarrikatuz. Euskal Herriko apezpikuen pastoraletako bat (1981), «Luchar por la libertad» (*El Diario Vasco*, 1981-04-05) izeneko artikuluan iruzkinduz, arrazoi politikoak ez ezik, arrazoi moralak eta gizatiarrak ere ekartzen ditu ETaren borroka armatua ukatzeko; hala ere, seinalatuz horren azpian herriaren askatasunaren arazoa dagoela:

Por imperativos morales y humanísticos, y también por imperativos políticos, debe rechazarse el empleo de la violencia armada. Pero la renuncia a la violencia no debe significar el abandono de su objetivo justo como lo es la libertad de un pueblo («Luchar por la libertad», *El Diario Vasco*, 1981-04-05)¹⁵⁸.

Horregatik Karlos Santamaria ez dago —ez zegoen behintzat— Euskal Herrirako guztien ginetik bakea eta ETaren bukaera eskatzen dutenekin. Bere bakezaletasun moderatuaren bidetik, honela zioen *Argia* aldizkarian egindako elkarrizketa bat-batekoan:

Pakea edozein prezioztara ez, bere ginetik justizia dagoelako. Ez dut pakea onartzen Euskal Herrian: kuzkurtzen gara guztiok eta 'no queremos guerra, no queremos ETA...', eta justizia non jartzen dugu? Pakearen ginetik dago justizia. Eta guk dakigula, inbasoreagandik defenditu egin behar da («Arriskua amerikarren defentsa planean dago», *Argia*, 1985-03-10, 14).

Nola lortu hori? Gandhi-ren bortxa ezaren bidea iradokitzen du, konfiantza handiz ez bada ere: «No estamos, ciertamente, en la India de 1925. Pero no es disparatado esperar que el espíritu de la no-violencia pueda también soplar de alguna manera, sobre nuestro pueblo» («Luchar por la libertad», *El Diario Vasco*, 1981-04-05).

Euskal Herriko indarkeriaren aurrean, eta Karlos Santamariak horren arrakasta zalantzan jartzen duelarik, negoziazioaren arazoa ipintzen da aurrean noski, aspalditik Euskal Herrian eskatzen dena. Zer pentsatzen du horretaz Karlos Santamariak? *Punto y Hora de Euskal Herria* aldizkariak elkarrizketa egin zion 1984ean arazo horri buruz. Bertan zalantzarik gabe negoziazioaren alde agertzen da bera; eta historiak erakutsitako lege historiko modukoa formulatzen du: «La historia nos demuestra que todos los conflictos armados han sido superados con la negociación»¹⁵⁹.

1960an, *El Diario Vasco*-n argitaraturiko artikuluko batean, De Gaulleren hitzaldiak, Aljeriaren eta Gobernu frantsesaren arteko negoziazioa agintzen zuenak, sortutako esperantza handia aipatu zuen, bakerako bidea irekitzen zuelako. Eta beraren galdera: «¿Cuáles serían las condiciones de ese acuerdo? Sin duda, el principio de la 'autodeterminación'», erantzun zuen.

Negoziazioa autodeterminazio-eskubideari dagokionez: horra laburbilduz, Karlos Santamariak Euskal Herriko borroka armatuaren konponbiderako seinalatzen zuen bidea, bere bakezaletasun bizi eta aktibotik. Izan ere, beraren ustez, gerra iraultzaileak erantzun politikoa eskatzen du, batez ere herrian sustraitua dagoenean¹⁶⁰.

1. Azurmendi, J.: «K. Santamaria: Askatasunaren eta bakearen borrokalaria», in: *Jakin* 66 (1991), 46-63. Lehen hamar orrialdeak dihardute batez ere gure gaiaz.
2. *Herria-2000-Eliza* 80 (urtarrilak 1986), 34-36.
3. Ik. *La tradition vivante. PAX CHRISTI au service de la Paix*, Pax Christi, Paris, 1992, 4. or.
4. Vietnamgo gerra, Hungariako inbasioa, Algeriako gerra, Suez Kanaleko krisia, Hegoafrikako Verwoerd-en erailketa, Luther Kingen heriotza, Paulo VI.aren ONUko bisita, Joan Paulo II.aren atentatua, Grenadako inbasioa... Horiek guztiak eman diote oinarria bakeari eta gerrari buruzko bere gogoeta sakontzeko eta zabaltzeko.

5. «Eliza eta biolentzia», in: *Jakin* 30 (1968), 43. Jarraian gaineratzen du: «Pertsona bat edo komunitate bat gauzatzat edo animalitzat erabili eta hartaz baliatzea da biolentzia». Pertsonalismoaren kutsua ikusten da hemen. Pertsona ez da ez gauza eta ez animalia.
6. Behin baino gehiagotan dakar gogora Clausewitz-en definizio ezaguna, honako honetan bezala: «La frase de Clausewitz: 'la guerra es una continuación de la política con ayuda de otros medios', es una amarga verdad que los hechos permiten comprobar a cada paso del proceso histórico. La violencia ha sido, muchas veces, políticamente rentable» («La violencia armada», *El Diario Vasco*, 1980-07-06).
7. «Es evidente que la guerra del Vietnam no es una guerra. 'Guerra' en sentido clásico y 'guerra revolucionaria' son, en efecto, dos fenómenos sustantivos distintos, que el vocabulario debiera separar de modo más terminante. En la hora presente la guerra revolucionaria es un combinado de terrorismo, guerrilla, subversión, marxismo, acción psicológica e insurrección popular, que nada tiene que ver con la idea clásica de la guerra» («Viet-Nam», *El Diario Vasco*, 1965-07-18).
8. Santamaria, K.: *La amenaza de gerra nuclear* (Gentza 2), Instituto de teología y pastoral, San Sebastián 1985, 144. or.
9. «En verdad, el concepto jurídico de la guerra es muy preciso, y, por lo mismo, muy restringido. Si se sometiese al dictado de los expertos la consideración de los hechos bélicos más importantes acaecidos estos últimos años, muy pocos, o quizás ninguno, merecería la calificación de 'guerras'» («Guerras fantasmas», *El Diario Vasco*, 1958-01-26).
10. «Sería [...] un error evidente el confundir ese primario nihilismo destrucccionista con la teoría-praxis trotskista-leninista-maoísta de la guerra revolucionaria. Frente al irracionalismo visceral del terrorismo clásico, los promotores de la guerra revolucionaria presentan esta como una acción científica, perfectamente calculada desde el punto de vista de la acción psicológica y dirigida hacia fines políticos subversivos bien determinados» («El terrorismo puro», *El Diario Vasco*, 1980-11-09).
11. «... empleamos aquí la palabra militarismo en un sentido más fundamental, es decir, como concepción que atribuye a la fuerza y a la violencia un lugar primordial en la historia» (*La amenaza de la guerra nuclear* (Gentza 2), Instituto de Teología y Pastoral, San Sebastián, 1985, 231. or.).
12. 1960an (ekainaren 19an) titulu adierazgarriko artikulua argitaratu zuen *El Diario Vasco* egunkarian: «Partidarios de la guerra». Bertan bildu zituen belizisten argumentuak eta bakezalearen erantzunak. Honela bukatzen du artikulua: «No he de explicar aquí las demás razones de Scheler; no hay espacio para ello. Pero sí quisiera hacer notar que, pese a las enormes lecciones del pasado, pese al cine y a la literatura pacifista, pese a las enseñanzas de los Papas y de muchos filósofos y dirigentes religiosos, aún quedan como una constante de la Historia, partidarios sistemáticos de la guerra, 'ultras' de la espada y del cañón, dispuestos a saltar sobre el rebaño de los débiles y pacíficos para enseñarnos el camino del heroísmo» («Partidarios de la guerra», *El Diario Vasco*, 1960-06-19).
13. Joxe Azurmendik (*aip. art.*, 46-47 or.) nabarmendua du Santamariaren protesta, 'bakea' hitza arma ideologikotzat erabiltzen delako, beste hitz «prestigiozko» hainbat bezala.
14. Artikulu berezi bat idatzi zuen San Agustinen kontzeptu horri buruz *El Diario Vasco* egunkarian, bere «Aspectos» izeneko zutabearen (1960-07-24): «La concordia». «La 'concordia' juega un papel esencial en la definición agustiniana de 'paz'. La paz es para San Agustín una 'ordinata concordia', es decir una unión de corazones que se dirige a la realización de un buen fin».
15. Ez eta diplomazia oportunistan oinarrituriko bakea ere: «Nunca debemos olvidar que la paz es un bien de naturaleza ética y que una paz que repose exclusivamente sobre el equilibrio de los egoísmos colectivos y sobre las combinaciones tácticas de una diplomacia oportunista, ni es verdadera paz ni ofrece garantía alguna de estabilidad» («La respuesta de la iglesia a la aspiración de paz del mundo contemporáneo», *Pax Christi*, 1957-11, 6).
16. «Il n'y a essentiellement qu'une seule paix, la paix dans la Verité, la paix dans la Justice» («Responsabilité et limites du membre de Pax Christi», *Pax Christi*, 1956-01-27, 53).
17. Honako esaldi honekin ulertzen da agian. «Pakeari lehengo lekua ematea da pazifismoa. Pakea balio supremoa. Baina San Agustinek esaten zuen gerra kenduz gero galtzen ahulenak aterako lirakeela. Bortxa ez da egiten nork bere burua zaintzeko bakarrik, auzokoa inbaditzailearen esku uzteko ere egiten da» («Arriskua amerikarren defentsa planean dago», *Argia*, 1985-03-10, 14).
18. Edward Palmer Thompson: «una de las figuras intelectuales más apreciadas del pacifismo inglés actual», dio berak («El exterminio», *El Diario Vasco*, 1983-10-30). Haren 'exterminismoaren teoria' honetara definitzen du Santamariak: «El exterminio es una máquina fatal que funciona por sí misma, sin finalidad racional alguna, y lleva a la sociedad a la que afecta por una vía armamentista al término de la cual sólo hay destrucción y exterminación de masas» («El exterminio», *El Diario Vasco*, 1983-10-30).
19. Ik. «El futuro del pacifismo», in: *Herria-2000-Eliza* 80 (1986), 34-36.
20. Honako testu hau aipatzen du, besteren artean, autore horren tolerantziaren aldeko doktrina agertzeko: «La libertad que tengo y deseo conservar íntegra en todas las materias opinables de ciencia y arte, al modo de aquellos españoles de otros tiempos, cuyas huellas, aunque de lejos y *longo intervallo* procuro seguir, no

cautivando mi entendimiento sino en las cosas que son de fe» («El problema de la intolerancia en el catolicismo español», *aip. art.*).

21. «Partidarios de la guerra», in: *El Diario Vasco* (1960-06-19).

22. *Jakin* 27 (1967), 13.

23. Ik. «Marxistas y cristianos ante la violencia», *aip. art.*

24. *Aip. lib.*, 147. or.

25. *Aip. lib.*, 146. or.

26. *Aip. lib.*, 146. or.

27. «Lo que venimos diciendo [gerra teknologikoari buruz] no quiere significar, en modo alguno, una apología de la guerra. Esta seguirá siendo un mal, y un mal terrible, porque la 'imposición a la fuerza' es siempre brutal e inhumana. Frente a ese nuevo tipo de guerra, los pacifistas seguiremos teniendo razón y quizás una razón mas profunda que ahora» (*Aip. lib.*, 146. or.).

28. *Aip. lib.*, 157. or.

29. «Esta impresión de ansiedad temerosa —bonba atomikoak sortzen duenaz ari da— viene a ser compensada por los alegres comentarios que sugiere el aspecto constructivo de la energía atómica, las amplias posibilidades que, según muchos, nos abre. Contaremos, se dice, con una fuente inagotable de actividad energética: la locomoción terrestre y aérea en condiciones muchos más ventajosas que hasta ahora, el transporte de masas gigantescas de materia, la acción sobre el clima y los fenómenos meteorológicos, la colonización de nuevas tierras y aun de nuevos mundos, los viajes a la luna y a los planetas» —amerikarrak ilargira igo baino askozaz lehenagokoa da iragarpen hori.

30. «El efecto destructor del nuevo invento es, por tanto formidable y temible. Comienzan a surgir voces de protesta por su empleo y la generalidad de los comentaristas se expresan con un tono de tristeza y preocupación perfectamente explicables. La gente ha comenzado a asustarse, en buena hora, de la Técnica, nueva divinidad, Moloch amenazador, que amaga devorar a la Humanidad pacífica».

31. *La Amenaza de guerra nuclear* izeneko bere liburuaren III. parte osoa dauka arma nuklearren historiari dedikatua, «El progreso del arma nuclear» izenpean. Hiroshimako jaurtiketatik hasi eta «espazioko gerra»-rainoko eboluzioa agertzen du, datu tekniko eta historiko zehatz askorekin eta bere gogoeta aberatsekin. Liburu guztiz garrantzitsua da Karlos Santamariaren postura etikoa eta kristaua ere ulertzeko; beraren jarrera ez da inola ere abstraktua, munduko errealitate historikoetatik aparte predikatzen duena; beraren jarrera ez da inola ere utopikoa —gaurko munduak bizi duen egoera latzaren barruan kokatzen du—, ez da inola ere ukronikoa —garaiz kanpo Eliz tradizioak edo antzinako doktrinek esandakoa errepikatuz datorrena. Hortxe dago seguruenik Karlos Santamariaren ekarpenik handienetakoa gure gaiari dagokionez. Horren testigu eta adierazgarri nabarmena da liburu hau, nolabait bere pentsaera etikoa eta gizatiarra, gerrari eta bakeari buruzkoa, non kokatuz joan den agertzen duena.

Lehen lau kapituluaren ondoren bosgarrena eta azkena «bakarrik» dedikatzen dio bere doktrina humanista, etiko eta kristauari gerrari eta bakeari buruz. Hala ere, bosgarren kapitulua ez da inola ere besteen eranskintzat ulertu behar. Seguruenik Karlos Santamariaren pentsamenduan gerraren eta bakearen problema zentralak etikoak eta humanistak dira; baina beretzat ez du balio horiek maila utopikoan, ukronikoan, idealista hutsean eta abstraktuan planteatzeak. Beraren doktrina ebanjelikoaren eta moralaren ezaugarri nagusietakoa errealismo historikoari eta politikoari begira ikustean dago; erradikalismo ebanjelikoari eta kristauari inola ere uko egin gabe.

32. Beste nonbait dio euskaraz: «Duopolio hori errealitate bat da: bata bezala bestea ez dute nahi beren gorabeheretan beste inork sudurra sartzerik. Hori da biak ados dauden puntu bakarrean, asuntoa bien artean bakarrik tratatzean. Baina duopolioa mantentzea oso zaila da, estatu subiranoek ez dute nolana onartzen holako inposaketa» («Arriskua amerikarren defentsa planean dago», *Argia*, 1985-03-10).

33. *Aip. lib.*, 36. or. Eta beheraxeago honako hau eranstean du: «La crisis de los misiles de Cuba produjo en todo el mundo una tremenda impresión. La Humanidad entera pudo comprobar que la guerra nuclear no era una fantasía, un asunto de ciencia ficción, sino que podía producirse efectivamente, en cualquier momento, como había estado a punto de ocurrir en América central. Pasado el peligro, una ola de miedo se extendió por todas partes, no sólo por lo que había acontecido, es decir, por el enorme riesgo de utilización del arma atómica por el que se había pasado, sino también, y sobre todo, por lo que podría suceder verosímilmente en un futuro próximo».

34. «El progreso de las armas nucleares ha llevado este terror [gerrari buruzkoa] hasta sus más altas cotas conocidas. Es el terror lo que nos ha protegido hasta ahora y lo que nos sigue protegiendo. Esto no significa, en modo alguno, una apología de la disuasión, sino todo lo contrario: la necesidad absoluta de buscar una alternativa inteligente a ésta» (*Aip. lib.*, 165. or.).

35. «Salvo accidentes de una probabilidad muy remota, esto [disuasioa] nos proporciona pues, una cierta seguridad ante el conflicto», dio («Llegó el momento», *El Diario Vasco*, 1983-11-27). —Hori ez ote dago beste leku batzuetan dioenarekin kontradikzioan?—. Baina bere ustez: «Se ha de tener en cuenta que la disuasión única manera de evitar la guerra nuclear, conocida hasta ahora desde 1950 —1983an ari da—, es, en realidad, un medio de acción psicológica. Para que este tipo de estrategia tenga eficacia hace falta que el posible enemigo

esté convencido de la realidad del contenido de la amenaza» («Llegó el momento», *El Diario Vasco*, 1983-11-27). NATOk Europan jartzear dituen Pershing 2 misilak ditu kontuan Santamariak.

36. «Asmo-kentzea —disuasioa— finkatzen zeneko oreka bera ere badaezpadakoa zela nabari jarri da. Azken bost urteotan argi eta garbi jarri da delako berdinketa estratejiko hori badaezpadako eta gezurrezko zela eta nazioarteko egoera arriskurik handienera heldu dela» («Gerra nuklearraren mehatxua eta Europako egoera», *Jaunaren deia* 86-87, 1984-01).

37. «Gerra nuklearraren mehatxua eta Europako egoera», in: *Jaunaren deia* 86-87 (1984-01), 17.

38. Gerraren eta negoziazioaren arteko harremana oso interesgarria da, ez bonba atomikoari aplikatua bakarrik, Santamariaren filosofiaren arabera; beraren iritziz, negoziazio razionala gerra irrazionalaren aurrez aurre dago; izan ere, negoziazioaren bidez lortu beharko litzatekeena armen bidez irrazionalki lortu nahi izatea da gerra.

39. *Aip. lib.*, 69. or.

40. *Aip. lib.*, 72. or.

41. *Aip. lib.*, 55-56. or.

42. *Aip. lib.*, 57. or.

43. *Aip. lib.*, 58. or.

44. *Aip. lib.*, 246. or.

45. *Aip. lib.*, 74. or.

46. Oraindik sekzio nazionalak ditu mugimenduak 22 estatu edo herrialdetan, Europan, Amerikan, Asian eta Ozeanian. Espainian eta Euskal Herrian desagertua da mugimendua.

47. 1949ko uztailaren 21ean *La Voz de España* egunkarian «El Cristianismo, ¿puede y debe evitar las guerras?» izenpeko artikulua azken paragrafoan aurkitzen dugu Mugimenduari buruzko, areago, berorren kongresuari buruzko, lehen aipua: «Mas, quede bien claro también, que la Paz de Cristo no coincide exactamente con la 'paz a todo precio' que algunos propugnan en el momento presente. Porque el cristiano estima que hay valores más nobles, más elevados y deseables que la paz misma. Y que hay males más terribles que la guerra. Discriminar y jerarquizar estos valores es muy importante y a ello ha dedicado sus tareas un Congreso de teólogos reunidos el pasado mes de mayo en Oropa, bajo la dirección de la Asociación Católica Internacional 'Pax Christi'».

48. Honela zioen: «Los católicos empiezan a preocuparse seriamente de este problema de la paz. Aunque con algún retraso, muchos comienzan ahora a darse cuenta de que precisamente como cristianos tienen algo que hacer sobre esto. Ya durante las últimas guerras algunos se habían decidido a promover campañas de oración y penitencia entre los beligerantes, sin distinción de bandos, y la empresa parecía haber dado frutos de amor admirables. Últimamente la Jerarquía de Alemania, Francia, Bélgica, Italia, Holanda y Suiza han acogido el movimiento titulado 'Pax Christi', que es todo un símbolo de los tiempos que corremos...».

49. Arestian aipaturiko artikuluan zioen: «Ningún País debe estar al margen de este movimiento de paz cristiano. ¿No sería esto mismo un signo de mala voluntad? Todos los pueblos somos solidarios. La guerra no se detiene hoy en ninguna frontera. Las ciudades alegres y confiadas deben despertar. Sus habitantes deben cubrirse de ceniza y hacer pública penitencia para impetrar de Dios el beneficio de la paz. De hecho, son pocos los que se inquietan en los países que, por un singular privilegio, han estado alejados de las últimas contiendas. Pero esta situación de indiferencia ha de modificarse, sencillamente porque no es cristiana y porque, además, no es razonable».

50. Honela aurkezten du, bada, *Pax Christi*-ren manifestua: «He aquí unas palabras del manifiesto de 'Pax Christi' que nuestros lectores españoles, acaso menos interesados hacia estos problemas, deben meditar. Sus afirmaciones no son exageradas: expresan un estado de ánimo muy real en el mundo de hoy». Eta manifestuaren hitzak aipatzen ditu: «A mediados de este siglo, época de cambio y renovación, decisiva para el porvenir de la humanidad, los pueblos, las razas y las naciones tiemblan en una angustia sin límites ante la amenaza de una guerra más espantosa, por su extensión, su carácter total y la potencia de las máquinas mortíferas, que todas las crisis sufridas por la especie humana hasta el presente.

Los cristianos participan de esa angustia; la llevan consigo como todas las miserias de los hombres. No pueden permanecer indiferentes ante la perspectiva de una guerra que estaría a punto de aniquilar la civilización, de arruinar por mucho tiempo los valores morales, de debilitar enormemente la vida religiosa y corromper para siglos la historia de la humanidad en marcha hacia su Creador.

¿No son los cristianos hijos del Padre de todos los hombres y hermanos de Cristo, Príncipe de la Paz? No son ellos los depositarios y los testigos del Amor, única causa efectiva de la paz?

Y los católicos ¿no llevan ese bello nombre, que significa universal? No han sido invitados infinidad de veces por los Papas y por toda la Jerarquía eclesiástica a realizar un trabajo obstinado y eficaz por la paz de Cristo en el reino de Cristo?

Pax Christi, unión de oración, de pensamiento y de acción por la paz del mundo, aprobada y alentada por la Iglesia, quiere contestar a estas consignas, a estas necesidades, a esta misión, a esta vocación.

Los hombres no conocerán la paz —esa paz que el mundo no puede dar— si ellos no la piden por medio de la oración a Dios, Autor de toda paz. Pax Christi quiere difundir en las gentes el pensamiento cristiano por la paz. Quiere enriquecer y hacer este pensamiento por medio del estudio, adaptándolo a las necesidades presentes.

Los hombres no conocerán la paz si no actúan, si no se arriesgan, si no sufren generosamente por la paz bajo la dirección del Espíritu Santo, Espíritu de luz, de fuerza y de paz. Pax Christi quiere agrupar a los cristianos para una acción inmediata, práctica y eficaz en favor de la paz».

51. «Existe un apostolado de la paz al que el Santo Padre nos ha invitado y nos invita constantemente en sus discursos y mensajes. El movimiento que tengo el honor de representar aquí, «Pax Christi» —Apostoluzta Sekularraren Munduzabaleko II. Kongresuan eman zuen berak hitzaldi hau—, se halla precisamente consagrado a este género de apostolado».

52. «Les membres de PAX CHRISTI, et surtout les dirigeants, sont soumis à des exigences concrètes de caractères divers, visant la pureté du Mouvement et la soumission de celui-ci au magistère et à la discipline de l'Église» («Responsabilité et limites du membre de Pax Christi», *Pax Christi*, 1956-01-27, 67).

53. «L'attitude chrétienne pourrait être donc caractérisée comme un réalisme mystique ou, si vous le préférez, comme un mysticisme réaliste» («Conférence du Congrès Pax Christi. Paris 19-20 Mars», 1955-06-12, 65).

54. «L'homme dépouillé de tout, enlevé par le divin amour, l'homme qui est conduit par Dieu et emporté par Lui dans son sein vers les sommets de la vision éternelle».

55. «... un homme qui s'engage totalement, aussi totalement et définitivement que possible, en faveur d'une idée généreuse, un homme qui s'emploie existentiellement, qui fait le don de soi, par-dessus tout intérêt, tout calcul, toute limitation, un homme qui sacrifie tout parce qu'il agit en contact avec l'absolu ou avec ce qu'il croit être l'absolu» («Conférence du Congrès Pax Christi. Paris 19-20 Mars», 1955-06-12, 67).

56. «Un mouvement purement spirituel de prières et de sacrifices pour la paix serait sans doute une chose excellente, mais risquerait de fausser notre attitude et l'attitude de l'Église en face du problème. Au contraire, une organisation destinée à l'action purement temporelle et qui, en partant des bases humaines plus ou moins inspirées par le message évangélique, oublierait le potentiel, naturel et surnaturel, de paix, enfermé dans le Corps Mystique du Christ, me semblerait une parfaite utopie, une aventure de pygmées, une entreprise folle, condamné d'avance à l'échec» («Conférence du Congrès Pax Christi. Paris 19-20 Mars», 1955-06-12, 64).

57. «Il y en a parmi les chrétiens qui sont comme des chapelles vivantes, Il y en a qui sont comme des voix qui clament dans le désert. Il y en a aussi qui sont comme des forteresses. Je les admire et je les aime [...]. Mais nous, nous sommes comme des ponts. Dépassant la tâche des Paciaires du Moyen-Age, mais dans leur même ligne, notre mission consiste à réduire les distances, encore trop longues entre les membres du Corps Mystique, à mettre en communication les rivages opposés de ce grand océan des égoïsmes collectifs...» («Conférence du Congrès Pax Christi. Paris 19-20 Mars», 1955-06-12, 4). Beste nonbait askozaz argiago esaten du zubigileen eginkizuna, Aita Santuak erabilitako «bakearen zubia» aipatuz: «Esta vez es el Papa quien ha hablado de 'puente', de un 'puente de paz', un 'puente espiritual y cristiano' a través del cual puedan unirse los dos bloques internacionales que hoy se oponen: el mundo de las naciones occidentales y el de los pueblos comunistas o dominados por el comunismo» («Un puente de paz entre los dos mundos», *Ya*).

58. 'Ekintza Katoliko' izeneko mugimendu eta organismo ezberdinetan horrelako eztabaidak aski leku zabala eta luzea izan zuten: Hierarkiaren menpekoak zirenez zuzenean, militante bakoitzaren erantzukizuna, askatasuna, hierarkiarekiko menpekotasunaren zentzua eta premia, etab.

59. Suhard Kardinalarengan oinarrituz, honela dio: «Ceux qui paraissent plus ou moins scandalisés, à cause des limitations que l'Église impose à notre action pacifique, devraient s'inspirer de la conduite de ces saints. Le membre de PAX CHRISTI se doit à l'obéissance et à l'amour de l'Église; il se doit à la sagesse et à la prudence de l'Église plus qu'à sa propre prudence et à sa propre raison humaine» («Responsabilité et limites de membre de Pax Christi», *Pax Christi*, 1956-01-27, 65).

60. «De nos jours, la lutte pour la paix se centre surtout sur la lutte contre les armes nucléaires et post-nucléaires: comment les supprimer, comment les faire disparaître de l'espace terrestre et sub-lunaire?» («Éducation à la paix, souvenir du passé et imagination du futur», *Pax Christi*, 1985-11).

61. «Ce n'est peut-être pas le moment de discuter s'il y a encore aujourd'hui des guerres justes, puisque la violence déborde largement le cadre de la guerre comme institution juridique. L'action pacifique ne peut donc pas viser la guerre internationale comme le danger et le mal le plus grave: c'est toute l'ambiance de notre monde qui est infectée de violence...» («Action pour la paix et réalisme politique», *Revista del Centros de Estudios Científicos*, 1).

62. «En el llamado reino de la naturaleza la violencia no existe, ya que toda violencia propiamente dicha implica siempre, por definición, referencia a cierto orden pre-establecido» («La violencia», *El Diario Vasco*, 1968-03-31).

63. «Eliza eta bortxa», in: *Jakin* 30 (1968), 43.

64. «Ahora bien, lo trágico del caso es, que muchas personas no ven este panorama de la violencia completa, sólo ven algunos aspectos exteriores de la violencia. Ven la violencia en un hombre que maneja un fusil o una ametralladora, pero no la ven en una situación de injusticia o de opresión o de miseria, que ha llevado a ese mismo hombre a la desesperación» («Marxistas y cristianos ante la violencia», 1968-04-25, 4).

65. Marxistak indarkeriazale soiltzat eta gorrotoaren zabaltzailatzat hartu ohi dituzten «bakezaleen» aurka honela dio: «Sería un error confundir la violencia marxista con el odio, y la 'no-violencia' gandhiana con el amor. Esto

resultaría demasiado simple y también demasiado falso. No parece que Marx haya predicado nunca el odio. La expresión que él empleaba en alemán fue traducida a los idiomas latinos por 'antagonismo de clase'. El antagonismo es un fenómeno normal en la naturaleza pero no el odio. El odio es una enfermedad moral» («Gandhi y Marx», *El Diario Vasco*, 1967-11-19).

66. Maoren hitz batzuk dakartza: «Para suprimir la guerra no hay más que un medio: oponer la guerra a la guerra; oponer la guerra revolucionaria a la guerra contrarrevolucionaria; oponer la guerra nacional revolucionaria a la guerra nacional contrarrevolucionaria; oponer la guerra revolucionaria de clases a la guerra contrarrevolucionaria de clases» («Marxistas y cristianos ante la violencia», 1968-04-25, 8).

67. Berak dioenez, «la violencia está en todas partes, la violencia no está sólo en una parte, la violencia está envolviéndonos» («Marxistas y cristianos ante la violencia», 1968-04-25, 7).

68. «... la cuestión que se les plantea hoy a muchos hombres no es la de elegir entre la violencia, por una parte, y un verdadero orden, una verdadera justicia, una verdadera paz, por la otra. Esta elección no ofrecería, evidentemente, ninguna duda, ninguna dificultad. Para muchos millones de hombres no existe la posibilidad de elegir la paz y la tranquilidad» («La violencia», *El Diario Vasco*, 1968-03-31).

69. «Galdera zenbait 'Che' Gevara ta kristau-konziientziatz», in: *Jakin 27-28* (1967), 13.

70. «Ez da egia, beraz, Elizak beti nunai gogortasuna kondenatzen duanik. Hortaz oso jakinduri handia erakusten du, gogorkeri batetik iges egiten saiatzean, beste biolentzi handiago batean erori ditekialako. Zazpi begiekin ibili behar da, izan ere, sail hontan; gauza bakoitzari bere egiazko izena ezarri behar zaio».

71. «Nik ez det uste ebanjelioaren erantzuna fusilla artu ta mendira ateratzea izan ditekianik. Nik —berriz ere esan— ez det uste kañoiak ta bonbak herriari zulentasuna ta zoriontasuna ekarriko dietenik, baizik gaitz ta nahigabe izugarri asko. Baina, ziur nago, imperialismo ekonomikoaren gorputzilla igarotzen ikusteko elizako atarian eseritzea ebanjelioko postura ez dala. Eta moralista ta teologoei egiten diet galdera: kristauen bidea, nundik?» (*Jakin 27-28, art. aip.*, 15. or.).

72. «Cabe preguntar aquí cuales son esos valores supremos, esos bienes de más elevada categoría, en *defensa* de los cuales los pueblos pueden y deben lanzarse a la guerra. Si hubiese que expresarlos todos en una sola palabra, yo los llamaría *libertad*». 'Libertad para el bien', esan nahi du berak. Eta Pio XII.aren hitzalditik hartutako hitz hauek aipatzen ditu: «Sólo la realización de una verdadera libertad puede producir la paz» («El pacifismo cristiano», *Documentos* 9, 1951, 82).

73. «La invención de las armas nucleares ha contribuido notablemente a esta planetarización que ya venía impuesta por otros factores. En este momento, ningún pueblo puede considerarse libre de los efectos de una posible guerra atómica» («Granada y no intervención», *El Diario Vasco*, 1983-11-06). Eta beherago dio: «Desde este punto de vista la idea de una guerra nuclear limitada constituye pues una ilusión muy peligrosa: a partir de ella podría ocurrir que las potencias atómicas se vieran introducidas, sin haberlo querido, en una guerra nuclear planetaria, de dimensiones auténticamente apocalípticas (y esto no es ciencia-ficción)» («De geoestrategia», *El Diario Vasco*, 1983-10-23).

74. «Lo más grave de todo es que las armas químicas, biológicas y atómicas son en cierto modo incontrolables. No se puede prever con exactitud su alcance ni las consecuencias funestas que el empleo de las mismas acarrearía a zonas muy extensas de la población humana» («Granada y no intervención», *El Diario Vasco*, 1983-11-06).

75. «Gerra mugatuari egiten zaion kritikarik garrantzitsuenetako batek haren ahultasuna erdiz erdi jotzen du: gerra mugatuak ez du berekin gerra osoa, totala deuseztatzen, honen eranskin bat da baizik» (803, 66).

76. *El desafío de la Paz. La promesa de Dios y nuestra respuesta*. Pastoral colectiva de la conferencia episcopal norteamericana (3 de mayo de 1983), PPC, Madril, 1983.

77. «Se calcula, por ejemplo, que hoy se gastan en el mundo diez mil millones de pesetas diarias en armamento. El precio de la paz armada resulta pues astronómicamente caro y se está pagando con la miseria y el hambre de una gran parte del género humano» («A prueba de bomba», *El Diario Vasco*, 1966-04-03).

78. «Desgraciadamente se confunde a veces la moral con la posición ideal del cristiano», dio berak («Guerra limitada y moral límite», *Pax Christi*, 1960-03).

79. «La tarea primordial del hombre de buena voluntad, y particularmente del moralista, radica, pues, a mi entender, en presentar con toda fuerza la doctrina integral, es decir, la posición auténticamente cristiana del amor y la superación pacífica de las diferencias entre los hombres, desechando en principio la guerra como medio racional y propiamente aceptable para allanar éstas». Eta beherago: «La verdadera ley de Cristo, ¿será tan inaplicable, tan realmente ineficaz en el plano colectivo? Yo no lo creo. Sin perjuicio de todo lo que se haga en el ámbito del mal menor o de la tolerancia de los males, hay que ir a plantear en su totalidad la fórmula cristiana auténtica, cuyo alcance al servicio de la justicia no ha sido suficientemente experimentada todavía» («Guerra limitada y moral límite», *Pax Christi*, 1960-03, 8).

80. «... la creación de un mundo nuevo en el que quepamos todos y en el que no haya necesidad de organizar matanzas periódicas para 'solucionar' los problemas humanos» («Un mundo nuevo», *El Diario Vasco*, 1959-02-08).

81. «The word 'peace' is paradoxically one of the most powerful engines of the cold war, a propaganda weapon that has been brought to perfection, although it is differently wielded, by East and West» («In Search of a Concept of Peace», *World Justice*, 1960).
82. «In fact, there is no true peace without love; violence, discord, and hate are not compatible with peace».
83. «But it is not sufficient. The Augustinian definition of 'ordinata concordia' relate to an order and to justice» («In Search of a Concept of Peace», *World Justice*, 1960, 12).
84. «La doctrina del Evangelio es, sin duda alguna, un mensaje de paz y de amor, pero nuestro proceder de cristianos suele ser a menudo la cosa más opuesta a esto, por desgracia algo altamente antievangélico y contrario al espíritu de Cristo» («La batalla de la paz», *El Diario Vasco*, 1960-11-06).
85. «Cela [kristauaren bakearekiko erantzukizun bereziak] ne signifie pas que la paix chrétienne soit, sous l'aspect temporel, une paix différente, une paix à part, une paix à nous seuls. La paix temporelle est un bien naturel, un bien moral, bien entendu, mais qui appartient à l'ordre naturel» («Responsabilité et limites du membre de Pax Christi», *Pax Christi*, 1956-01-27, 60).
86. «Would sociological methods attain a concrete result on these points? What would be the tests which could be used to measure the 'quantity' of existing concord or discord, for example, in a State considered as an 'order of statistical magnitude'?» («In Search of a Concept of Peace», *World Justice*, 1960, 19).
87. «The idea of order is equally indispensable for a valid notion of the idea of peace, in order to exclude concord in disorder, agreement in injustice, and harmony among the wicked. These are thing which one can not call peace» («In Search of a Concept of Peace», *World Justice*, 1960, 20).
88. «The goal of international peace is not immobility or equilibrium between States, but the attainment of the whole group of objectives of universal scope, which are proper to each epoch» («In Search of a Concept of Peace», *World Justice*, 1960, 22).
89. «We are therefore not defining eternal peace, but 'our peace, that of today', a peace proportionate to our present possibilities» («In Search of a Concept of Peace», *World Justice*, 1960, 22).
90. «L'idée de paix est bien mieux comprise quand on tâche de l'appliquer à une situation déterminée et que l'on éprouve aussi les difficultés d'une telle application» («Action pour la Paix et réalisme politique», *Mission et charité*, 1962-07, 295).
91. *Aip. lib.*, 237-239. or.
92. «El pacifismo del miedo es, hoy como en 1918, el más común y, al mismo tiempo, el más simple y el más inaceptable. Es un pacifismo de masas, de muchedumbres sin fe ni esperanza de ninguna clase. No cabe, dignamente, erigirlo en sistema: procede del instinto, se reduce a pura defensa vital y debe ser relegado al subconsciente, donde tiene su lugar adecuado» («Problemas de educación al Este y al Oeste», *Documentos 7*, 1951).
93. «Junto con el pacifismo del miedo hay que condenar el *pacifismo sentimental* de los que sólo prestan atención a los horrores de la guerra, a los enormes daños físicos que la acompañan, a las destrucciones de todo orden que son su inmediata manifestación... en fin, a esa copia de males sin cuento, que constituye la estela fatídica de la guerra» («El pacifismo cristiano», *Documentos 9*, 1951, 70).
94. «Nada más lejos de nuestra mentalidad que el *pacifismo mágico* profesado por los innumerables incautos que esperan que la paz pueda ser asegurada el día menos pensado por una especie de fórmula cabalística o de mágico conjunto: paz automática, paz demasiado fácil» («El pacifismo cristiano», *Documentos 9*, 1951, 72).
95. «El pacifismo actual contrasta con el de la primera mitad del siglo que era sobre todo un movimiento idealista más o menos identificable con el antimilitarismo. Su objetivo principal es la destrucción de las armas nucleares con todas sus consecuencias y, entre éstas, la de la superación del bipolarismo mundial. Si ahora se lograra desterrar el arma atómica se habría ganado la primera gran batalla de la historia contra la guerra y contra los ejércitos» («El futuro del pacifismo», *Herria-2000-Eliza*, 1986-01).
96. «Guda, gorroto eta odolak menperatuta daukate mundua. Nor errugabekoa? Nor horrek bota beza lenengo arria» («Egunetik egunera», *Argia*, 1955-11-28).
97. «Por desgracia hay muchos pacifismos espectaculares que se reducen a gestos y a proclamaciones y que se empeñan en desconocer el gigantesco peso histórico que gravita sobre nuestro presente» («Paz y pacifismo», *El Diario Vasco*, 1957-09-15).
98. «La eficacia es hoy un concepto primordial en el campo de la actividad política», dio berak («De Hitler a Mao-Tse-Tung», *El Diario Vasco*, 1967-09-26).
99. «El carácter subterráneo, inconfesable y radicalmente anti-democrático de estos monstruos no será compatible con los fines y la naturaleza del pacifismo» («El futuro del pacifismo», *Herria-2000-Eliza*, 1986-01, 35).
100. «... no tratamos, evidentemente, de dar por buena la disuasión, tan justamente criticada por muchas personas, entre las que nos incluimos, sino de conducir el problema al terreno que le corresponde, que es el de la prudencia política» (*Aip. lib.*, 255. or.).

101. «Ante la tremenda amenaza de guerra nuclear somos muchos los que adoptamos la postura de repulsa total a esta clase de armamentos, que podría acabar, de hecho, con la Civilización y con la misma Humanidad. Es ésta una manera muy clara de entender el pacifismo» («Los pacifismos», *El Diario Vasco*, 1983-08-28).

102. Testuinguru horretan eztabaidatzen du berak Ebanjeliko aholkuen egokigarritasuna estatuen eta gobernuen politikari dagokionez. Kontra agertu zen 1983 hartan, horrek alde bakarreko desarmaea esan nahi izatekotan. Gerora ikusiko dugu, nolako zalantzak agertzen dituen berak Ebanjeliko zorionbideen eta aholkuen baliagarritasuna bizitza publikora eta politikora zabaltzeari buruz.

103. «... no cabe duda de que sí puede y debe exigirse con toda energía a los gobernantes de los países nucleares que hagan cuanto sea necesario para renunciar conjuntamente y simultáneamente a sus armamentos atómicos», *aip. lib.*, 246. or.).

104. «Incluso el principio de una desnuclearización unilateral es ya posible en el caso de que se intente realizarlo gradualmente a base de pequeñas iniciativas de una u otra parte» (*Aip. lib.*, 244. or.).

105. Bakezaletasunaren formulazio burutsu eta errealistatztat dauka azken aldian berak bereziki E.P. Thompsonena.

106. *Aip. lib.*, 236. or.

107. Honela jasotzen ditu horien argumentuak: «In order to restore the true value of the notion of peace, such as it has been conceived in Christian philosophy, it must be thought out again in relation to the demands of the present situation and the mentality of our age. Our business is to bring this notion down to the practical level so as to embody it in standards of political or social action. It is not a question of 'contemplating' peace, but of making peace» («In Search of a Concept of Peace», *World Justice*, 1960, 8).

108. Komunistek buruz dio: «Consideran que el Cristianismo ha fracasado en la creación de un orden justo y pacífico entre las naciones y dicen que basta repasar la Historia para convencerse de ello: los cristianos no sólo no han sido capaces de superar sus diferencias nacionales, sino que éstas se han acentuado muchas veces por motivos religiosos. Veinte siglos llevamos de cristianismo —añaden— y las guerras no han cesado de ensangrentar la superficie de la Tierra. Los príncipes cristianos se han acribillado cordialmente en una interminable orgía de contiendas entre 'hermanos'. Qué puede pensarse de este Cristianismo inoperante que tan ineficaz se ha mostrado a lo largo de su larga existencia?».

Eta berak erantzuten du: «Este argumento es, seguramente, más agudo que el anterior y merece una reflexión ponderada por parte de nosotros, los católicos. Triste es tener que confesar, en efecto, que hoy, después de muchos años de cristianismo, las diferencias y los odios nacionales subsisten como una realidad dolorosa que escinde a los hombres y, a veces, les lanza a unos contra otros violentamente. [...]

Ahora bien, ¿prueba todo esto la inoperancia o ineficacia del Cristianismo? Yo diría que demuestra precisamente lo contrario. Todo esto prueba, en efecto, que el Cristianismo no ha llegado a penetrar todavía en la Humanidad, que sigue siendo la gran Verdad incomprendida y que, aun entre los mismos cristianos, muy pocos lo viven con intensidad suficiente para que a través de ellos actúe con verdadera eficacia social» («El cristianismo, ¿puede y debe evitar las guerras?», *La Voz de España*, 1949-07-21).

Eta beherago dio: «Si la paz no está hoy asegurada no es porque los pueblos sean cristianos, sino porque no son bastante cristianos» («El cristianismo, ¿puede y debe evitar las guerras?», *La Voz de España*, 1949-07-21).

109. «Toda la obra de la Iglesia es fundamentalmente una obra de paz. Cristo vino a dar la paz al mundo y la Iglesia, a través de los siglos, continúa distribuyendo a los hombres ese Don de Paz que es el propio Cristo. Bien mirado, todas las obras de la Iglesia, las instituciones creadas por Ella, las organizaciones internacionales que de ella dependen, son un instrumento de paz. Paz en las conciencias, paz en las inteligencias, en la familia, en la vida social, paz entre los pueblos» («La respuesta de la iglesia a la aspiración de paz del mundo contemporáneo», *Pax Christi*, 1957-11, 1). Bakearen kontzeptu kristologiko-eklesiologiko hori sakramentuetan gertatzen da bereziki, berak dioenez: «Pensamos, sobre todo, en la vida interior de la Iglesia, su vida sacramental, que es una inagotable fuente de Paz y de unidad para las almas, para los pueblos, para la humanidad entera» («La respuesta de la iglesia a la aspiración de paz del mundo contemporáneo», *Pax Christi*, 1957-11, 1).

110. «Voilà la force et la faiblesse, la grandeur et la misère, l'aspect divin et l'aspect humaine, du message chrétien de la paix» («Conférences du Congrès Pax Christi. Paris 19-20 mars 1955», 61).

111. Honako hau aipa daiteke, besteren artean: «Notre réalisme, le réalisme chrétien, nous présente ainsi le double aspect du problème. D'un côté, il nous montre l'existence de ce ferment visible en même temps qu'invisible, mais toujours réel, qu'est l'Eglise, vivante et agissante dans l'histoire, et il nous assure de sa puissance de paix, inexploitée —si on peut le dire ainsi—, ignorée par la plupart des chrétiens et contredite même par les péchés contre la paix de chacun de nous; des grands et des petits, des chefs et des sujets» («Conférences du Congrès Pax Christi. Paris 19-20 mars 1955», 61-62).

112. «De la même façon que l'abolition de l'esclavage ne fut pas possible, malgré les motivations spirituelles apportées par le christianisme, jusqu'au moment de la transformation des méthodes de traction animale, la mise en oeuvre de l'idée chrétienne de la paix es conditionnée par des réalisations techniques de tout ordre, dont nous ignorons la portée exacte, mais pour lesquelles nous devons travailler avec le plus grand enthousiasme et la foi la plus vive» («Conférences du Congrès Pax Christi. Paris 19-20 mars 1955», 63).

113. «En affirmant l'inefficacité de l'action temporelle, en soulignant outre mesure le caractère transcendant et eschatologique du message évangélique, comme on l'a fait parfois, nous verrions les grandes tâches —comme la tâche de la paix— désertées par les catholiques, notre vocation chrétienne abandonnée et trahie».

114. «De todos modos, el mismo progreso científico que ha engendrado ese monstruo, podrá encontrar, quizás nuevos caminos que den a la cuestión de la guerra una salida favorable» («La guerra sin dolor», *El Diario Vasco*, 1967-04-16).

115. «Todo pesimismo sistemático debe ser eliminado. La paz justa no es una utopía, no es un mito irrealizable. Acaso faltan los hombres de buena voluntad que puedan darle realidad. Pero Dios proveerá con el tiempo» («La polémica de la guerra justa», *La Voz de España*, 1949-07-14).

116. «El pacífico, el manso, el amator de la justicia, el inocente, ¿tienen, en definitiva, algo que hacer en el proceso de la Historia? Habría que ser demasiado pesimista para dar a esta pregunta una respuesta negativa. Lo importante es que quienes se sienten llamados por el Sermón de la Montaña encuentren su camino de paz también en este mundo. Acaso lo que el mundo desea, sin saberlo, es esto: la reconciliación, la paz, después de las dos grandes guerras mundiales. Quizás sea esta una lamentable e ingenua ilusión, pero yo soy de los que aún abrigan la esperanza de que tras las gigantescas matanzas, tras los enormes odios, una era de paz y de reconstrucción vayan a iniciarse en el mundo» («Un mundo nuevo», *El Diario Vasco*, 1957-05-05).

117. «La morale chrétienne n'est pas une morale de l'efficacité, au moins dans le sens d'une efficacité visible, temporelle, terrestre, immédiate. Cela ne veut pas dire qu'on ne tient pas compte des résultats, mais que la responsabilité et la valeur morale d'un acte ne peuvent pas être mesurées en fonction de son efficacité visible» («Responsabilité et limites du membre de Pax Christi», *Pax Christi*, 1956-01-27, 58).

118. «El pacifismo cristiano supone, pues, una actitud heroica frente a la vida. Ante el pacifismo del miedo, el cristiano siente náuseas y quien no comprenda esto ignora las más primarias esencias de la enseñanza evangélica» («El pacifismo cristiano», *Documentos* 9, 1951, 65).

119. «Quien ame verdaderamente la paz debe, pues, comenzar por cumplir él mismo y hacer cumplir las exigencias de la justicia social» («El pacifismo cristiano», *Documentos* 9, 1951, 75).

120. «Si en otras épocas los predicadores cristianos fueron los heraldos de la guerra santa para la reconquista de Jerusalén y la defensa de la diminuta y gravemente amenazada sociedad cristiana, hoy han de predicar la paz, la auténtica paz cristiana, que no es, como hemos visto, la paz de los débiles y cobardes, ni la paz sentimental de los blandos, ni la paz mágica de los incautos, sino la paz consciente, la paz de los fuertes, fundada en la justicia, en el sacrificio, en el desprendimiento, en la práctica de las virtudes sociales, en el razonable despliegue de los medios lícitos que la Caridad sugiere» («El pacifismo cristiano», *Documentos* 9, 1951, 87-88).

121. «... como la verdadera paz es, según el viejo aforismo, obra de justicia, para lograrla hay que atacar las mil formas de la injusticia en que se vive y acabar con ellas dentro de lo posible. Una paz sin justicia no es sino una apariencia de paz» («Día de la paz», *El Diario Vasco*, 1958-05-18).

122. «Muchos de los que se lamentan de la guerra parecen ignorar la existencia de las injusticias y de los pecados que la preparan y la acarrearán: condenan la guerra, pero apenas protestan, mientras no les afecten a ellos mismos, contra las desigualdades y las injusticias sociales, sangrientas, irritantes, que claman al cielo, ni contra la miserable explotación de hombres y pueblos (el hambre, en ciertas regiones, parece ser el único patrimonio que unas generaciones transmiten a otras)» («El pacifismo cristiano», *Documentos* 9, 1951, 71).

123. «De poco valen las inmolaciones personales y las manifestaciones de los pacifistas si no se encuentra una vía institucional para la supresión de las guerras. Esta no puede ser otra que la implantación de una autoridad política mundial, dotada del prestigio moral y de la fuerza suficiente para imponer sus decisiones» («Suicidas por la paz», *El Diario Vasco*, 1965-11-14).

124. «El federalismo es, quizás, la fórmula original capaz de reemplazar los automatismos actuales por una cinemática más humana, el culto ciego del valor numérico por una unidad orgánica natural más profunda» («El pacifismo cristiano», *Documentos* 9, 1951, 87).

125. «La conclusión es justamente la contraria: hay que reforzar la organización de las Naciones Unidas, liberándola del derecho al veto que la ahoga y dotarla de una fuerza regular de policía internacional con gran prestigio moral y facultades supranacionales que pueda interponerse siempre que sea necesario entre agresores y agredidos e imponer el cumplimiento de los fallos de justicia internacional» («Satélite artificial», *El Diario Vasco*, 1956-06-03).

126. «La paz, el orden jurídico internacional quedan a merced de los Estados, sin que ninguna ley o voluntad superior pueda imponérselos. Si esto no es la ley de la jungla, es algo que se le parece mucho» («Suez y Hungría», *El Diario Vasco*, 1956-11-25).

127. «Como el antiguo Pacto de la Sociedad de Naciones, la Carta de las Naciones Unidas, por razones de hecho fácilmente comprensibles, se limita a un punto de vista contractualista. Afirma, pues, el principio de no intervención y respeta la soberanía de los Estados miembros» («Suez y Hungría», *El Diario Vasco*, 1956-11-25).

128. «La realidad nos obliga a aceptar en la práctica el contractualismo como única vía posible para avanzar en la ordenación jurídica del mundo» («Revisión de los conceptos fundamentales del derecho internacional», *Ya*).

129. «El principio de no-intervención, condenado por Pío XII, debe ser, asimismo, rechazado por todos aquellos que aman la justicia y la paz: el conjunto de las naciones tiene derecho moral a intervenir en un Estado en el que la dignidad de la persona sea manifiestamente ultrajada. Tiene también derecho a imponer a un Estado particular una medida determinada que, respetando la dignidad y la autonomía legítima de ese Estado, sea necesaria o muy útil para el conjunto de la Humanidad. (Casos de Hungría y Egipto)» («Revisión de los conceptos fundamentales del derecho internacional», *Ya*).
130. «El mayor obstáculo que hoy se opone a la realización de esta organización pacífica es una concepción desafortunada de la soberanía estatal, expresión de egoísmos colectivos que no son menos condenables que los egoísmos individuales» («Soberanías», *El Diario Vasco*, 1957-02-17).
131. «No tiene, pues, nada de extraño que estos últimos años se hayan concentrado las críticas contra el concepto de soberanía o, más bien, contra esta interpretación abusiva del mismo a que el proceso positivista del derecho nos ha llevado. Los exaltados y falsos patriotismos van cayendo en descrédito en las sociedades civilizadas. Ha llegado quizás la hora de que, impelidos por la necesidad y el peligro de nuevas guerras mundiales, los pueblos tengan que someterse a una disciplina jurídica común» («Soberanías», *El Diario Vasco*, 1957-02-17).
132. *Pax Christi* mugimenduaren ezaugarrietako bat markatzean, adibidez, bi hitzak sinonimotzat hartzen ditu honako testu honetan: «El deber de Pax Christi consiste, a mi entender en este momento en reforzar la confianza de los católicos y su esfuerzo en favor de un civismo internacional, en favor de una ciudad internacional o supranacional. Es cierto que estamos aún muy lejos de ello y que las realizaciones actuales son muy incipientes, pero éste es el único camino posible para instaurar una paz, aunque relativa, y hay que seguirlo, contra viento y marea, en medio de la mayor oscuridad, sin perder un solo momento la cabeza» («Suez y Hungría», *El Diario Vasco*, 1956-11-25).
133. «La solución 'internacional' por medio de una Sociedad de Naciones, que es la que ahora se nos ofrece, es insuficiente: no reconoce entidad propia a la comunidad humana» («Supranacionalismos Pax Christi», *Pax Christi*, 1957-03).
134. Hala ere, 1957an kexu da bera Mugimenduaren atal nazionalak bakoitza bere nazioari lotuegi ikusten dituelako edo: atal nazionalen arteko mugimendua ikusten du, eta ez nazioen gaintetik legokeena, benetan unibertatsala.
135. Aita Santuaren hitzak dakartza: «El nudo del problema de la paz es actualmente de orden espiritual; es deficiencia o defecto espiritual» («El pacifismo cristiano», *Documentos* 9, 1951, 90).
136. «Sin comprometer en nada los principios dogmáticos, cabe hoy desarrollar un amplio espíritu de comprensión y de tolerancia entre hombres de alma religiosa, el cual espíritu se revela, cada día más, como algo necesario en un mundo materialista como el actual».
137. «Toda comunidad política, religiosa, social o cultural tiende a oponerse, de un modo natural y casi automático, a cualquier fuerza que pueda ocasionar su desintegración. La intolerancia, es pues, un reflejo defensivo, que aparece, sobre todo, en las épocas de decadencia o de debilitamiento del organismo social, y que no podía faltar en la decadencia española, porque, además, las características temperamentales del pueblo español favorecen, como veremos, el desarrollo del fenómeno» («El problema de la intolerancia en el catolicismo español», *Cuadernos Hispanoamericanos*, 1953, 259). Espainolen idiosinkrasian ikusten du, beraz, intolerantziaren sustraia, aparte arrazoi historiko-soziologikoak.
138. Honela bukatzen du artikulua: «La tolerancia constructiva, la tolerancia de absorción, que no hay por qué confundir con el falso irenismo, se echa bastante de menos en España. Puede ser que en otros países el peligro sea al contrario; que en ellos la abertura sea en algunos casos excesiva e imprudente. Pero es un error muy común el de hablar de los peligros del vecino sin querer mentar nunca los propios».
139. «El capitalismo en la forma en que lo conocemos actualmente, —realización anónima y deshumanizada de una insaciable ambición de poder— no tiene nada de cristiano y nosotros no hemos de defenderlo confundiéndolo con el legítimo derecho de propiedad que salvaguarda la dignidad y la libertad de la persona humana» («Maccarthysmo», *Pax Christi*, 1957-05).
140. «Para el cristiano la guerra es un 'estado espiritualmente monstruoso' como ha dicho alguien, pero, sin embargo, puede ser necesario en la situación actual del género humano. También la muerte es monstruosa y la enfermedad y el dolor. Mas todos son frutos del pecado, que es máxima monstruosidad» («El pacifismo cristiano», *Documentos* 9, 1951, 82).
141. «El cristiano no puede odiar a hombre alguno: incluso si se ve obligado a matarlo, tampoco puede odiarlo y ha de amarle al propio tiempo que le quita la vida. ¿No es esto una gran paradoja? ¡Nunca lo será tan grande como la paradoja de la cruz!» («El pacifismo cristiano», *Documentos* 9, 1951, 83).
142. «Satyagraha es siempre una fuerza constructiva, jamás una fuerza destructiva. Satyagraha nunca destruye al adversario, sino que trabaja dentro de la conciencia de éste y le ayuda a la edificación de lo bueno» («No violencia», *El Diario Vasco*, 1965-05-23).
143. «Gandhi insistió mucho en la idea de que su no-violencia era un medio de acción política y no una doctrina ascética» («La alternativa Gandhi», *El Diario Vasco*, 1982-02-28). Behin baino gehiagotan aipatzen du

Gandhiren esaldi hau: «La no-violencia es para mí un credo, el credo de mi vida; pero yo no la he presentado nunca como credo, sino un método político destinado a resolver problemas políticos».

144. «Partiendo de este supuesto, es decir, relegando la acción de los consejos evangélicos al orden privado, y casi diríamos conventual, se produce un dualismo que acaba por desfigurar toda la concepción de la vida pública» («Un hombre pacífico», *El Diario Vasco*, 1966-01-16). Egia esan, honelako esaldia baten ñabardurak erakutsiko —eta agian nolabait ukatuko— lukeen bestelako testurik ere badu Karlos Santamariak. Beharbada hobe izango da esatea, gure autoreak ez diola irtenbide garbirik ikusten arazo honi, eta galderan eta zalantzapean uzten duela, azken batez.

145. Luther Kingen borrokari buruz zera dio: «El actual episodio de la lucha pacífica contra la segregación racial en América del Norte es, sin duda alguna, uno de los experimentos históricos más interesantes de nuestro tiempo» («Negros y blancos», *El Diario Vasco*, 1965-05-09). Hala ere, Santamaria jabetuta dago batzuetan politika maltzurraz eta indarkeriaz historikoki gehiago lortu izan dela, berehalakoan behintzat, bakezaletasunaz eta bortxa ezaz baino.

146. Izan ere, beraren ustez, «la violencia es antagónica de sí misma y acaba casi siempre por destruir sus propios objetivos» («La alternativa Gandhi», *El Diario Vasco*, 1982-02-28). Santamariaren iritziz, Gandhi-ren bortxa ezak ez zuen benetako arrakastarik eduki Indian bertan ere: «Es cierto que Gandhi fracasó, al no haberse hecho de la India un Estado único y pacífico, y así lo reconoció él mismo más de una vez en los últimos años de su vida» («Ataque a Gandhi», *El Diario Vasco*, 1983-05-08). Hala ere, beraren ustez, borroka armatua baino efikazagoa da: «Que el balance histórico de la N.V. sea hasta ahora por completo insuficiente, es algo con lo que estoy enteramente de acuerdo. Pero yo invitaría a los partidarios de la violencia a que realizasen también el balance de la luchas armadas, por ejemplo en los últimos quinientos años, y estoy seguro de que este otro balance arrojaría un resultado no sólo insuficiente sino absolutamente negativo» («Ataque a Gandhi», *El Diario Vasco*, 1983-05-08).

Efikaziaren arazoa etengabe darabil Karlos Santamariak: gerraren zilegitasunaren baldintzetako bat da; gerrilla iraultzailearen emaitzarik eza salatzen du sarritan; bakezaletasunari eraginkortasuna eskatzen dio... Hain zuzen ere, Luther Kingen heriotzari buruz ari delarik, eta Che Guevararekin eta Camilo Torresekin konparatuz, zera dio: «Y hoy, que todo el mundo piensa en 'eficacia' y en 'rentabilidad' tendremos que preguntarnos ¿qué sangre será más 'rentable' para la humanidad doliente y miserable? La de aquellos soldados de la revolución violenta o la de este mártir de la revolución no-violenta?» («Luther King», *El Diario Vasco*, 1968-04-14).

147. Alde horretatik badirudi beste zenbaiten iritziaren kontrakoa dela, zera dioenean: «La no-violencia, puesta en práctica por Gandhi en la liberación de la India y aplicada actualmente por el pastor King en los Estados Unidos, es considerada por muchos como un método de lucha política adaptable a todas las situaciones» («No violencia», *El Diario Vasco*, 1965-05-23).

148. «Aunque la verdadera doctrina de Cristo es la de la No-violencia, la Iglesia católica no ha condenado radicalmente y formalmente el empleo de las armas» («La violencia armada en el País Vasco», *Herria-2000-Eliza*, 1980-11, 13).

149. Joxe Azurmendik (*aip. art.*, 48-49. or.) Karlos Santamaria Gandhiren bakezaletasunetik alden du egiten dela dio, bi arrazoi hauengatik: gure autorearentzat bakea eta bakezaletasuna absolutuak ez direlako, eta bitarteko historikoak anbiguoak direlako. Gertatzen dena zera da, Karlos Santamariarentzat, behin baino gehiagotan baieztatzen duenez, Gandhi bera ere ez dela bakezale absolutua. Beste nonbait jartzen du berak Gandhi-ren kritika: bereziki beraren jarrera sozial atzerakoian.

150. Gerra iraultzaile marxistari buruzko pentsaera azaldua dugu beste nonbait ere; hemen aipamen txiki batzuk besterik ez ditugu egingo.

151. «Nik ez dut uste kanoiak ta bonbak herrien zuzentasuna ta zorientasuna ekarriko dituztenik» (13. or.).

152. «La guerra que se va a perder es siempre una guerra injusta», dio berak.

153. «Aunque empleen sistemáticamente los métodos terroristas, los activistas de ETA no son pues terroristas en el sentido nihilista de la palabra, antes apuntado. No son irracionalistas, en lucha contra todo el orden social, sino racionalistas exaltados que persiguen por medios violentos unos fines racionales, políticos y sociales, para ellos bastante bien definidos» («La violencia armada en el País Vasco», *Herria-2000-Eliza*, 1980-11, 12).

154. Gerra iraultzailea ere gerra da noski, nahiz eta juridikoki nazioarteko zuzenbideak ezin hartu halakotzat. Honela dio berak: «La guerra revolucionaria moderna es, por supuesto, una guerra no-convencional pero no deja de ser una guerra» («La violencia armada en el País Vasco», *Herria-2000-Eliza*, 1980-11, 12).

155. «Todo parece indicar que en estos últimos tiempos se ha reforzado mucho la postura independentista o autodeterminacionista» («La violencia armada en el País Vasco», *Herria-2000-Eliza*, 1980-11, 12).

156. «Estimo [...] sin renunciar [...] a mi fe pacifista que no se puede negar a los Estados y a los pueblos el derecho a tomar las armas cuando se ven aplastados o amenazados» («La violencia armada en el País Vasco», *Herria-2000-Eliza*, 1980-11, 13). Eta beheraxeago dio: «Mi interpretación de 'no matarás' no me permite favorecer ni animar ningún género de violencia armada; pero, en conciencia, tampoco puedo juzgar ni menos aún condenar, a los que eligen el camino de la violencia. Me someto pues al deber de la tolerancia y aplico el no 'juzgáis'» («La violencia armada en el País Vasco», *Herria-2000-Eliza*, 1980-11, 13).

157. «Es también en ese mismo terreno —gerraren eraginkortasunaren alorrean— donde aparecerían algunas de las grandes responsabilidades y la ineficacia del régimen político actual al no haber valorado a tiempo la gravedad y profundidad del problema, y al haber aplicado al mismo *tácticas dilatorias* que no han servido más que para acrecentar y enconar la violencia» («La violencia armada en el País Vasco», *Herria-2000-Eliza*, 1980-11, 13).

158. Gutunari buruz dio: «Es una vibrante defensa de la libertad y una llamada a la lucha por la libertad. Lucha por completo legítima, conducida por procedimientos pacíficos, honorables y humanos, muy distinta, por cierto, de las acciones violentas de E.T.A., que en este momento aplastan la voluntad de los ciudadanos y contribuyen a matar su libertad» («Luchar por la libertad», *El Diario Vasco*, 1981-04-05).

159. Beraren ustez, negoziaziotan sartzea ez da duintasunaren kontrakoa gobernuarentzat, alderantziz baizik: «Un Gobierno que sepa negociar pasará a la historia como un Gobierno ecuánime. Ya Santo Tomás definió el concepto de la prudencia política y el Gobierno debe mostrar la suficiente prudencia como para aceptar la vía de la negociación» («Se negocia o seguirá la guerra», *Punto y Hora*, 1984-09-21).

160. Kennedy senatorearen esaldia beretzat hartzen du: «La respuesta a una guerra revolucionaria no puede ser una acción militar sino, ante todo y sobre todo, una respuesta política» («Viet-Nam», *El Diario Vasco*, 1965-07-18).